

Kompetanse

**på globalt
samarbeid**

Competence in Global Co-operation
Compétence en Coopération Global

www.sik.no

RELIGIONSSKIFTE OG UTVIKLING I ET KJØNNSPERSPEKTIV

Rapport fra et utredningsoppdrag til Det Norske Misjonsselskap

Ellen Vea Rosnes
Øystein Lund Johannessen
Marianne Skjortnes
Anne Karin Kristensen
Ragnhild Mestad
Leif Hadland

SIK-rapport 2007 :1

Senter for interkulturell kommunikasjon
Centre for Intercultural Communication
Centre pour la Communication Interculturelle

RELIGIONSSKIFTE OG UTVIKLING I ET KJØNNSPERSPEKTIV

Rapport fra et utredningsoppdrag til Det Norske Misjonsselskap

Ellen Vea Rosnes
Øystein Lund Johannessen
Marianne Skjortnes
Anne Karin Kristensen
Ragnhild Mestad
Leif Hadland

SIK-rapport 2007 :1

Senter for Interkulturell Kommunikasjon

Misjonsv. 34, 4024 Stavanger, Norway

Phone (+47) 51 51 62 74 Fax (+47) 51 51 62 72

Homepage: <http://www.sik.no>

ISBN (82-7721-109-0) : 987-82-7721-109-1	Title: RELIGIONSSKIFTE OG UTVIKLING I ET KJØNNSPERSPEKTIV Rapport fra et utredningsoppdrag til Det Norske Misjonsselskap
ISSN: 1500-1474	Authors : Ellen Vea Rosnes, Øystien Lund Johannessen, Marianne Skjortnes, Anne Karin Kristensen, Ragnhild Mestad, Leif Hadland
Project number: SIK- project no. 285100	Editor Center for Intercultural Communication (SIK)
Completion date: 10.04.2007	Publisher Misjonshøgskolens forlag

Abstract:

In 2005-2006 the Norwegian Mission Society (NMS) in cooperation with the Center for Intercultural Communication (SIK) carried out a project called *Religious Change and Development Seen in a Gender Perspective*. The project group consisted of people from both NMS and SIK.

The project was financed by NMS and the basis for the project was a desire to stimulate internal reflection in the organisation concerning current and central topics in the intersection between gender, religion and development. This reflection takes as its point of departure the ideational encounter between the NMS vision and set of values, and the contemporary ideological and political mainstreams in Norway and the cooperating countries.

The other aspect of this project is more in the line of practice and methodology in development and concerns the expertise and professional knowledge needed in handling everyday challenges related to gender in Norway and the cooperating countries. NMS wishes to systemize and evaluate experiences in this field and to identify and further develop good practices and in this way contribute to the building of the organisation's competence and knowhow within the areas of religion, development and gender.

The project *Religious Change and Development Seen in a Gender Perspective* is an expression of NMS' desire to take a closer look at the traces it has left and still leaves in the societies where it operates, as concerns gender relations, participation by women and men and their roles and positions in the church and the local society. It is acknowledged in NMS, as in other mission organisations and national and international relief organisations in general, that some of these changes will be unintended and unexpected. They may also be evaluated as both positive and negative or to have had no particular importance for the target group. The same applies to groups other than the target groups and for governments in the cooperating countries, whose conditions of existence have changed through the activity of various

development agencies. Another variable that must be taken into consideration is the relation between short term and long term effects of development co-operation programs. The short term effects may be experienced as positive, while the long term consequences may be unfortunate in relationship to equality of gender and/or development.

The project group has tried to consider all levels of understanding, from micro to makro levels, and drawn on a wide range of encounters and relations between institutions in the North and the South in its empirical evaluation. In this report, however, the project group have tried to concentrate on two main areas which are considered of special benefit for NMS in their future work with these issues– both within the organisation and in relation to the cooperation churches. These are the issues of a systematisation and analysis of the experiences of gender relations and gendered practice during generations of co-operation, the other is the issue of development of a gender mainstreaming methodology for the Norwegian Missionary Society.

Key words : Religious change, gender relations, gender policy, empowerment, development, mainstreaming,

FORKORTELSER.....	5
SAMMENDRAG	6
1 INNLEDNING.....	12
2 KIRKELIGE ORGANISASJONER OG KJØNNSBEVISSTHET – IDEOLOGISK KONFLIKT ELLER HARMONI?.....	17
2.1 KIRKERS IDEOLOGISKE OG PRAKTISKE UTFORDRING	18
2.2 MENNESKERETTIGHETER – MENNESKEVERD – RETTIGHETSBASERT UTVIKLINGSBISTAND 19	
2.3 RELIGIONENS OG KIRKERS MERVERDI	21
2.4 RELIGIONSSKIFTE OG IDENTITETSFORVALTNING	22
3 GJENNOMGANG AV DEN EMPIRISKE FORSKNINGEN.....	24
3.1 KVINNER SOM AKTØRER.....	25
3.2 KIRKE/ MISJONS INNVIRKING PÅ KVINNER SITUASJON GENERELT	26
3.3 ORGANISASJONSDELTAGELSE OG KVINNER INVOLVERING I SIVILSAMFUNNET.....	31
3.4 KVINNER OG UTDANNING.....	33
3.5 TVETYDIGHET I BETYDNINGEN AV KJØNN	36
3.6 HIV/AIDS OG KVINNER.....	41
4 METODISKE TILNÆRMINGER TIL KJØNNSDIMENSJONEN.....	43
4.1 BAKGRUNN	43
4.2 INSTITUSJONALISERING - OM «GENDER MAINSTREAMING» OG RELEVANSEN FOR NMS	45
4.3 KOMPETANSEHEVING OG IDENTITETSBYGGING.....	48
4.4 FAGLIG FOKUS, FAGUTVIKLING OG INTERN EKSPERTISE	50
4.5 PROFILERING.....	51
5 KONKLUSJON.....	52
6 REFERANSER.....	55
7. VEDLEGG.....	58
VEDLEGG I: LITTERATURLISTE <i>RELIGION OG KJØNN</i>	58
VEDLEGG II: LITTERATURLISTE <i>RELIGIONSSKIFTE, KJØNN OG UTVIKLING</i>	59
VEDLEGG III: REFERANSE OG LITTERATURLISTE <i>KJØNN OG UTVIKLING</i>	60
VEDLEGG IV: FAGMILJØER/ RESSURSPERSONER.....	62

Forkortelser

CEDAW:	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination
EELC	Eglise Evangelique Luthérienne au Cameroun / Den evangelisk-lutherske kirken i Kamerun
EECMY	Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus
IDS	Institute of Development Studies ved Univ. of Sussex
INGO	International Non-Governmental Organization
KN	Kirkens nødhjelp
LS	Landsstyret i Det Norske Misjonsselskap
MHS	Misjonshøgskolen
NIBR	Norsk institutt for by- og regionsforskning
NMS	Det Norske Misjonsselskap
Norad	Norwegian Agency for Development Cooperation (Direktoratet for utviklingssamarbeid)
OXFAM BG	OXFAM Great Britain (Engelsk nødhjelps- og utviklingsorganisasjon)
SIK	Senter for Interkulturell Kommunikasjon
UNDP	United Nation Development Program (FN's utviklingsprogram)
UNAIDS	The Joint United Nations Programme on hiv/aids

Sammendrag

I 2005-06 har Det Norske Misjonsselskap (NMS), i samarbeid med Senter for Interkulturell kommunikasjon (SIK) gjennomført et felles prosjekt kalt *Religionsskifte og utvikling i et kjønnsperspektiv*. Det ble etablert en prosjektgruppe med deltagere fra NMS og SIK. Fra NMS har Ragnhild Mestad, Anne Karin Kristensen og Leif Hadland deltatt og fra SIK har Marianne Skjortnes, Ellen Veia Rosnes og Øystein Lund Johannessen vært med. Prosjektet ble finansiert av NMS, og utgangspunktet var et ønske om å stimulere den interne refleksjonen i organisasjonen om aktuelle og sentrale problemstillinger i skjæringspunktet kjønn, religion og utvikling.

Denne refleksjonen kan sies å ha som sitt ene utgangspunkt det verdimesige og ideologiske møtet mellom NMS' visjon og grunnregler og samtidens ideologiske og politiske strømninger hjemme og i samarbeidslandene. Det andre utgangspunktet er mer praktisk-metodisk og handler om organisasjonens faglige og profesjonelle beredskap i møtet med de daglige utfordringene knyttet til religion og kjønn på arenaer av mange slag i Norge og i samarbeidslandene. Her ønsker NMS å systematisere og evaluere sine praktiske erfaringer, identifisere og videreutvikle gode løsninger og slik bygge opp organisasjonens kompetanse innenfor temaområdet religion, utvikling og kjønn.

Prosjektet *Religionsskifte og utvikling i et kjønnsperspektiv* er et uttrykk for ønsket i NMS om å se nærmere på de spørsmål som dens virksomhet faktisk setter og har satt i de samfunn den arbeider, hva angår kjønnsrelasjonene, kvinner og menns deltagelse og deres oppgaver og posisjoner i kirke og lokalsamfunn. Det er en erkjennelse i NMS som i andre misjonsorganisasjoner og i nasjonale og internasjonale hjelpeorganisasjoner med ikke-religiøst verdifundament, at noen av disse endringene vil være ikke-intenderte og uforutsette foruten at de kan oppleves positive så vel som negative eller også uten videre betydning av målgruppen. Det samme kan gjelde for andre grupper som ikke er å regne for målgruppe og for samarbeidslandets myndigheter men som får sine eksistensvilkår endret i og med ulike utviklingsaktørers virksomhet. En annen variabel som må tas hensyn til er forholdet mellom de kortsiktige ofte mer konkrete resultater som kan sees i sammenheng med organisasjonens virksomhet og de mer langsiktige virkningene som kan ha betydning for samfunnet i sin helhet. Eksempelvis kan kortsiktige virkninger være positive i forhold til kvinners deltagelse og muligheter innenfor den kirkelige sammenhengen mens de langsiktige konsekvensene av et utviklingsprosjekt likevel kan være negative i forhold til likestilling og/eller utvikling på andre arenaer.

Prosjektgruppen har i sitt arbeid vært innovert i problemstillinger, innsikter og erfaringer på mange ulike nivå fra mikro til makro og innenfor til dels mange ulike delområder innen dette omfattende temaområdet. Videre har gruppa trukket veksler på et vidt spekter av møter og relasjoner mellom institusjoner i nord og i sør i sin empiriske gjennomgang. I den foreliggende rapporten har vi imidlertid søkt å konsentrere oss om to hovedområder som vi mener vil være spesielt nyttige for oppdragsgiver NMS i det videre arbeid med tematikken – både innenfor egen organisasjon og i møte med samarbeidskirken. Disse er henholdsvis *erfaringsdimensjonen* ved religionsskifte, kjønn og utvikling som særlig drøftes i kapittel 4 og *metodedimensjonen* som drøftes i kapittel 5 og som dreier seg om de utfordringer NMS og andre organisasjoner møter når verdier og målsettinger knyttet til likeverd mellom kjønnene søkes innarbeid i egen organisasjon og i planlegging og gjennomføring av utviklingsprosjekter.

For en kritisk tilnærming til NMS og samarbeidskirkenes virksomhet, enten det gjelder å tilby mennesker det kristne verdigrunnlag eller å skape bedre levevilkår for menneskene i lokalsamfunnet, er det nødvendig å se kirkens kjønnsroller og kjønnsspesifikke arbeidsdeling i forhold til lokalsamfunnets kulturelle oppfatninger om kjønn. Men på samme måte må et kritisk misjonsteologisk perspektiv komme til anvendelse overfor samarbeidspartnerens teologisk begrunnede forkynnelse og

praksis. Blant annet må en ta i betraktning at mange kirker har hevdet kvinnenes underordnede posisjon som noe gudgitt - som en teologisk sannhet og som et fast premiss for det arbeidet som gjøres. Spørsmålet om likestilling mellom kjønnene oppfattes ofte som et vestlig fenomen, både av lokale kirkeledere og av mange vestlige misjonærer. Temaet blir dermed ikke tatt opp til kritisk drøfting internt i kirkene og kirken fremmer heller ikke kritiske synspunkt på den eksisterende arbeidsdelingen mellom kvinner og menn i samfunnet omkring, ei heller på praksiser som i et internasjonalt perspektiv ville blitt bedømt som klart undertrykkende.

Misjonsorganisasjonene og de nye kirkene har forholdt seg på mange forskjellige måter til en slik patriarkalsk tradisjon. I et samtidig perspektiv både i europeisk misjons tidlige faser og i vår tid, har misjonsorganisasjonene og de nye kirkene seg i mellom forholdt seg ulikt alt etter den teologiske posisjon de selv forsvare og etter hvilke lokale tradisjoner de har møtt og møter der de etablerer seg. I et historisk perspektiv er det også slik at måten å forholde seg på til patriarkalske strukturer i samfunnet har endret seg innen hver enkelt organisasjon – blant annet i tråd med ideologiske skiftninger. I alle fall er kirkens arbeid i forhold til kvinner og kvinners situasjon og stilling flertydig.

I de senere års bistandsdebatt er det blant annet blitt argumentert for å skifte perspektiv fra *utvikling* til *menneskelig verdighet*. Menneskerettighetene, også de sosiale og økonomiske rettighetene, er en sentral referanse i denne nye diskursen med fokus på *verdighet*. I tråd med dette anbefaler rapporten at beskyttelse av menneskers verdighet også bør være et sentralt element i kristne kirkers praktiske bestrebelsler på å skape bedre levevilkår for mennesker. I forbindelse med dette utfordres kirker og religiøse institusjoner, sammen med andre private (ikke-statlige) aktører innen utviklingsbistand, til å operasjonalisere forståelsen av begrepet menneskelig verdighet inn i sitt konkrete arbeid: Hva det vil si i det enkelte prosjekt å møte kvinner og menn med verdighet, og hvordan må man konkret jobbe når man vil gjenreise menneskers verdighet der denne er blitt tråkket på og brutt ned? Realiseringen av menneskelig verdighet må kjempes for og har sterke motkrefter både i *grupper som har motstridende interesser* til for eksempel en kirkes målgrupper, i *målgruppens egne organisasjons- og ledelsesformer* og kulturelle praksiser så vel som i de omkringliggende *samfunnsstrukturene*. Tradisjonelle, kulturelle praksiser og samhandlingsformer kan være slike motkrefter. Her er erfaringene internasjonalt at kirkens forkynnelse noen ganger utfordrer og stimulerer til endring av kulturelt anerkjente praksiser som den sier er urettferdige, undertrykkende og nedverdiggende. Andre ganger har kirkene og misjonens representanter bekreftet eksisterende oppfatninger om kvinners og menns rolle i samfunnet og praksiser knyttet til disse, også når det dreier seg om kjønnsroller og kjønnsarbeidsdeling som ikke er bærekraftige i et verdighetsperspektiv.

Et religionsskifte vil kunne skape anledninger for å mobilisere og stimulere til diskusjon om verdighet og hva det vil si å leve et verdig liv. Det vil videre kunne inspirere og støtte det enkelte mennesket og grupper i samfunnet i deres strev for å bryte kulturelle, juridiske, sosiale og økonomiske stengsler for å gjøre dem bedre i stand til å realisere *det gode liv*. En menneskerettighetstilnærming og fokus på menneskers verdighet vil på denne måten kunne bidra til å realisere et mer humant og meningsfullt liv for den enkelte og for grupper. For kirker og misjonsorganisasjoner er det i denne sammenheng nødvendig å pålegge seg en interkulturell tilnærming preget av kulturell sensitivitet.

NMS har lenge hatt en høy bevissthet på å styrke kvinners rettigheter i sitt bistandsarbeid, men har i varierende grad satt fokus på dette i møte med partnerorganisasjonene. Det må også konstateres at kvinners rettigheter og likeverdighet mellom kjønnene er ulikt fokusert i de enkelte samarbeidsorganisasjoner/kirker. Dette kommer til uttrykk praktisk blant annet ved at kvinners situasjon i kirkene varierer fra det mest positive der de opplever stor grad av frihet, likeverd og mulighet for lik deltagelse og innflytelse til det motsatte der menn bruker tradisjonelle maktstrategier for å holde kvinner nede både i kirken og i privatlivet.

Gjennomgangen prosjektgruppa har gjort av internasjonal forskning på religionsskifte og kjønn, har vist at en slik situasjon i NMS ikke er enestående: Tvert imot viser et omfattende empirisk materiale at

undertrykkende og diskriminerende praksiser er seiglivede og kan leve videre på tross av uttalt og formalisert ideologisk nytenkning. Samtidig kan en radikal frigjøring og forbedring av livssituasjonen for kvinner i hushold, menighet og lokalsamfunn skje på tross av et fortsatt, og til og med skjerpet, undertrykkende ideologisk og teologisk regime i kirke og samfunn. Vi kan slå fast at prosessen frem mot likeverd, like rettigheter og like store muligheter for menn og kvinner, i praksis kan være meget kompleks og kreve løsning av mange praktiske hindringer. Dette synes å gjelde uavhengig av om misjonsorganisasjonen og andre involverte aktører i utviklingsarbeid og nødhjelpsarbeid anerkjenner kvinners og menns like rettigheter på *det ideologiske plan*.

Den litteraturen som er skaffet til veie og gjennomarbeidet i prosjektet har ellers blitt systematisert og presentert under følgende 6 hovedtema:

1. Kvinner som *aktører* og som tar *aktive valg* under de forutsetningene og begrensningene som preger deres liv.
2. *Misjon og etablering av kirker sin innvirkning på kvinners situasjon* generelt. Her er perspektivet primært *historisk og komparativt*. Det fokuseres på at kirker og misjonsstasjoner – noen ganger som tett sammenvevde institusjoner med kolonimakten - representerte en ny *struktur, nye ressurser og nettverk* og nye *kulturelle impulser/tenkemåter* innenfor den samfunnsmessige setting de ble plantet inn i. De representerte dermed muligheter og trusler for befolkningen, men ulikt ettersom hvilken posisjon de hadde i samfunnet definert ut fra kjønn, klan/familie, rituell og ervervsmessig posisjon etc. I denne problemstillingen er vi primært opptatt av møtet mellom gammelt og nytt – ikke minst på det kulturelle og religiøse plan – og de individuelle karrierer og livsløp som slik ble muliggjort.
3. Den tredje problemstillingen diskuterer også en følge av religionsskiftet for kvinners livssituasjon i deres hverdag i lokalsamfunnet. Perspektivet er fremdeles derfor komparativt og diskuterer kulturelle normer og endring av disse innen det religiøse fellesskapet i forhold til kulturelle normer i lokalsamfunnet som helhet. *Men nå er perspektivet mer nåtidig og dessuten fokusert på et interessant deltema, nemlig mulige sammenhenger mellom organisasjons- og lederkompetanse, politisk mobilisering og makt i samfunnet i sin alminnelighet og slike erfaringer vunnet innen rammen av kirke og menighet.*
4. Kirkene og misjonens bidrag til *utdanning av kvinner*.
5. I den femte problemstillingen diskuterer vi spesielt det vi har kalt det *tvetydige kjønnsaspektet* som går ut på at kirke/misjon i mange tilfeller har gitt noe frihet til kvinner samtidig som de har videreført/ forsterket patriarkalske strukturer. Her diskuterer vi altså i første rekke kulturell endring og spesielt kvinners (eventuelt nye) stilling vis-a-vis mannen *innenfor* de kristne samfunn og subkulturer som etter hvert ble formet i og med grunnleggelsen av nye nasjonale kirkesamfunn i misjonslandene.
6. *Aids-epidemien som utfordring for kristne kirker*, og dens spesielle innvirkning på kvinners liv innenfor og utenfor den kristne menigheten.

Prosser med å bryte opp tradisjonelle kjønnsrollemønstre og få nye tenkemåter om kjønnsrelasjoner til å feste seg i organisasjoner og komme klarere til uttrykk i praksis, kalles i internasjonale fagdiskurser i dag gjerne for **mainstreaming**. Uttrykket innebærer en større konsekvens i forhold til aktiv målstyring i organisasjonsarbeidet enn det som har vært vanlig før. Det betyr at alle ledd i organisasjonen blir forsøkt forpliktet på den samme strategien for å få til en best mulig gjennomslagskraft. I den hjemlige norske konteksten løper det for tiden en debatt om mainstreaming som metode og fokus i utviklingsarbeidet. Bakgrunnen er at NORADs strategi for kvinne- og likestillingsspørsmål i utviklingsarbeidet i perioden 1997 – 2005 og der mainstreaming har vært et sentralt aspekt, nylig ble kraftig utfordret og kritisert i en evaluering utført ved NIBR (NORAD 2005b). Et sentralt moment i kritikken er at mainstreaming så langt ikke ser ut til å ha blitt

operasjonalisert i tilstrekkelig grad og at det i liten grad er mulig å dokumentere at denne strategien har ført til konkrete endringer i måten prosjekter drives på og ressurser allokeres i ulike land og sektorer for samarbeid.

I lys av denne diskusjonen er det igjen viktig å holde fast på at NMS har hatt en høy bevissthet på å styrke kvinners rettigheter i sitt bistandsarbeid og gjennom mange år allerede har drevet kvinnerettett bistand på prosjektnivå. Rapporten fremholder på den bakgrunn betydningen av at NMS, når man lar seg inspirere av den mer helhetlige og gjennomgripende tilnærmingen til kjønns- og likestillingsspørsmål, ikke forlater sin nåværende strategi med kvinnerettett bistand og et eget særskilt fokus på skjevheter som rammer kvinner spesielt. Utfordringen for NMS må isteden være å utvikle en strategi for mainstreaming tilpasset organisasjonens størrelse og egenart *samtidig* som man beholder og videreutvikler særtiltak der dette er tjenlig.

Når det så gjelder det videre arbeid i NMS frem mot en egen strategi for mainstreaming, har prosjektgruppa valgt å dele de praktiske organisasjonsmessige utfordringene inn i tre hovedområder. Disse er:

1. en ideologisk gjennomtenkning og en gjennomgang av verdidokumenter, vedtekter, plandokumenter og arbeidsmanualer i tråd med denne. Vi har satt **institusjonalisering** som overskrift over dette innsatsområdet.
2. bevisstgjøring og opplæring av medarbeiderne. Alle medarbeidere på alle nivå og i alle avdelinger må bli kjent med og bevisstgjøres i forhold til de ideologiske og verdimeslige endringer som er bestemt og formelt nedfelt i planverket. En slik bevisstgjøring og opplæring handler både om å styrke medarbeidernes kompetanse og å bygge en ny kollektiv identitet bygd på sjølforståelsen som *ansatt* i organisasjonen og som *profesjonell yrkesutøver*. Vi har satt **kompetanseheving og identitetsbygging** som overskrift over dette innsatsområdet.
3. en gruppe eller en person innen organisasjonen spesialisere seg og har dette perspektivet og målet som et eget ansvarsområde. Vi vil mene at feltet "gender mainstreaming og empowerment" etter hvert er så omfattende og krevende rent faglig, at det krever kontinuerlig faglig oppdatering og oppfølging. Det vi da gjerne snakker om er vilje i organisasjonen til å bruke personalressurser på problematikken, i alle fall i den mest intensive oppbygningsfasen. Vi har satt **faglig fokus og ekspertise** som overskrift over dette innsatsområdet.

Det fremgår at de tre punktene som blir fremhevet, i første rekke retter seg mot NMS som organisasjon. Rapporten poengterer i den forbindelse viktigheten av å se dette i sammenheng med organisasjonens utadrettede arbeid og dette arbeidets overordnede målsettinger (jfr NMS' grunnlagsdokument om misjon, verdensvid glede - NMS 2004). Om man har lyktes med arbeidet med mainstreaming vil til syvende og sist måtte måles mot i hvilken grad det styrker kvinners situasjon og like rettigheter, deres verdighet som medlemmer av familien, kirken og samfunnet. Endelig vil det måtte måles mot graden av oppmerksomhet og vilje til dialog mellom menn og kvinner i samarbeidskirkene og i deres lokalsamfunn omkring deres respektive roller samt relasjonen dem i mellom på alle samhandlingsområder

Arbeidet med en gjennomgripende og helhetlig kjønnsstrategi i NMS vil være en omfattende oppgave. Kjønnsperspektivet må være ivaretatt på en slik måte at det er et gjennomgående samsvar mellom alle organisasjonens planer og aktiviteter. Prosjektgruppa mener at arbeidet med utvikling av en kjønnsstrategi og "mainstreaming" i NMS bør forankres i programmet Lederutvikling og organisasjonsbygging. Et slikt ansvarsområde vil for øvrig kreve tid til faglig kompetanseheving og en viss spesialisering. Samarbeidet mellom en prosjektgruppe i NMS og forskere/konsulenter ved SIK gjennom de siste to årene, er et eksempel på en slik prosess for å styrke kompetansen i organisasjonen. Gjennom de studier SIK har foretatt, ekskursjonen til England og samarbeidet ellers mellom SIK og

gruppas deltagere fra NMS, har man også fått identifisert arbeidsmåter og faglige resultater som kan komme til nytte i en økt satsning på kjønnsbevissthet innen NMS i tiden som kommer.

Av det mest konkrete mulighetene prosjektgruppa har kommet frem til, er idéen om å lage **et dokumentasjonssenter** innen rammen av NMS/MHS forskningsbiblioteket/SIK. Tema for senteret bør være kjønn, religionsskifte og utvikling og siktemålet bør være å bygge opp et mest mulig komplett arkiv med referansedatabase, dokumentsamling over upubliserte arbeider og en mest mulig komplett oversikt over utgitt litteratur på området hvor det meste bør være lett tilgjengelig.

Det bør videre settes i gang et arbeid med å utvikle en egen **håndbok om kjønn og utvikling** for intern opplæring og bevisstgjøring innen NMS og i samarbeidskirkene. Arbeidet bør bygge videre på lignende verktøy som er utviklet av andre organisasjoner. Vi argumenterer for at denne jobben bør gjøres på nytt i Norge og gjerne av en misjonsorganisasjon, ut fra erkjennelsen av at det er mange særegne utfordringer knyttet til spørsmål om tradisjonelle og moderne kjønnsroller, relasjoner og arbeidsdeling mellom menn og kvinner og kropp og seksualitet innenfor NMS og i samarbeidskirkene.

De undersøkelser som er foretatt innen rammen av prosjektet – litteratursøk, søk på internett, intervjuer med medarbeidere innen NMS-organisasjonen og representanter for andre organisasjoner samt refleksjon over egne erfaringer blant gruppas medlemmer, indikerer at tiden er mer enn moden for en mer fokusert faglig innsats innen NMS på temaområdet kjønn. I tillegg til de positive virkninger en slik faglig kompetanseheving vil kunne få for målgruppene for NMS' diakonale arbeid og for medarbeidere og medlemmer i hjemmeorganisasjonen, skal det også være nevnt at faglig tyngde på dette viktige området vil bidra positivt til NMS' renommé blant stadig mer bevisste givere, støttespillere og potensielle medarbeidere i det norske organisasjonslandskapet

1 Innledning

I 2005-06 har Det Norske Misjonsselskap (NMS), i samarbeid med Senter for Interkulturell kommunikasjon (SIK) gjennomført et felles prosjekt kalt *Religionsskifte og utvikling i et kjønnsperspektiv*. Det ble etablert en prosjektgruppe med deltagere fra NMS og SIK. Fra NMS har **Ragnhild Mestad, Anne Karin Kristensen og Leif Hadland** deltatt og fra SIK har **Marianne Skjortnes, Ellen Vea Rosnes og Øystein Lund Johannessen** vært med. Marianne Skjortnes og Øystein Lund Johannessen har vært prosjektledere fra SIK i hver sin periode. Prosjektet ble finansiert av NMS, og utgangspunktet var et ønske om å stimulere den interne refleksjonen i organisasjonen om aktuelle og sentrale problemstillinger i skjæringspunktet kjønn, religion og utvikling. Denne refleksjonen kan sies å ha som sitt ene utgangspunkt det verdimeslige og ideologiske møtet mellom NMS' visjon og grunnregler og samtidens ideologiske og politiske strømninger hjemme og i samarbeidslandene. Her er spørsmålet blant annet hvilke føringer organisasjonens visjon og grunnregler legger for deltagelse og posisjonering i den offentlige samtalen om kjønn og utvikling i relasjonen mellom Nord og Sør. Videre handler det om hvilke utfordringer NMS stilles overfor i sitt samarbeid med de norske bistandsmyndighetene, andre organisasjoner innen utvikling og bistand samt i møte med internasjonale "trender" når det gjelder kjønn og utvikling?

Det andre utgangspunktet er mer praktisk-metodisk og handler om organisasjonens faglige og profesjonelle beredskap i møtet med de daglige utfordringene knyttet til religion og kjønn på arenaer av mange slag i Norge og i samarbeidslandene. Her ønsker NMS å systematisere og evaluere sine praktiske erfaringer, identifisere og videreutvikle gode løsninger og slik bygge opp organisasjonens kompetanse innenfor temaområdet religion, utvikling og kjønn.

En erkjennelse som i dag har solid fotfeste i NMS' arbeid og som ligger til grunn for alt samarbeid med partnere om program- og prosjektarbeid, er at organisasjonens samarbeidsprosjekter med lokale kirker, organisasjoner og myndigheter vil bevirke sosiokulturelle endringer. En ting er at misjon og etablering av kirker i et lokalmiljø utfordrer den etablerte religiøse situasjonen i området, og normalt fører med seg religionsskifte i større eller mindre skala for enkeltmennesker, familier og hushold og noen ganger etniske grupper. Men religionsskiftet vil normalt også innebære at etablerte sosiokulturelle mønstre utover det religiøse feltet - i form av for eksempel relasjoner, samhandling, avhengigheter og tilhørigheter - utfordres og endres. Når et religiøst fellesskap slik brytes opp, gjør religionens tette forbindelse til andre livsområder og andre arenaer at hele samfunnets stabilitet utfordres. Det samme vil være tilfelle når det settes igang utviklingsprosjekt i kirkelig regi. Endringer som resultat av rene utviklingstiltak, enten de skjer i regi av religiøse eller ikke-religiøse organisasjoner, kan også true stabiliteten i viktige samfunnsinstitusjoner og i de fellesskap som er sentrale for å dekke befolkningens grunnleggende behov. Dette kan dreie seg om endringer i måte å produsere på til det daglige brød, teknologiske nyvinninger i jordbruk og husdyrhold, endringer i produksjonsfellesskap og økonomiske nettverk, kjønnsarbeidsdeling og forholdet mellom kjønnene, familieband og sosialiseringsinstitusjoner som skole, barnehage, helseinstitusjoner. For noen grupper - i mange tilfelle marginale grupper i samfunnet - kan religionsskiftet føre til brudd med undertrykkende avhengighets- og utbyttingsforhold og lojalitetsband opprettholdt ved utilbørlig maktbruk. Religionsskiftet innebærer da en frigjøring fra økonomiske og sosiale band som kan ha hindret økonomisk utvikling og kan dermed åpne en vei ut av fattigdom og politisk marginalitet. På denne måten har religionsskifter både begrunnet og banet vei for positive endringsprosesser i et samfunn. Eksempler på dette vil vi komme tilbake til i 3 kapittel.

Prosjektet *Religionsskifte og utvikling i et kjønnsperspektiv* er et uttrykk for ønsket i NMS om å se nærmere på de spor dens virksomhet faktisk setter og har satt i de samfunn den arbeider, hva angår kjønnsrelasjonene, kvinner og menns deltagelse og deres oppgaver og posisjoner i kirke og

lokalsamfunn. Det er en erkjennelse i NMS som i andre misjonsorganisasjoner og i nasjonale og internasjonale hjelpeorganisasjoner med ikke-religiøst verdifundament, at noen av disse endringene vil være ikke-intenderte og uforutsette foruten at de kan oppleves positive så vel som negative eller også uten videre betydning av målgruppen. Det samme kan gjelde for andre grupper som ikke er å regne for målgruppe og for samarbeidslandets myndigheter men som får sine eksistensvilkår endret i og med ulike utviklingsaktørers virksomhet. En annen variabel som må tas hensyn til er forholdet mellom de kortsiktige ofte mer konkrete resultater som kan sees i sammenheng med organisasjonens virksomhet og de mer langsiktige virkningene som kan ha betydning for samfunnet i sin helhet. De kortsiktige virkningene kan oppleves positive, mens de langsiktige konsekvensene kan være uheldige sett i forhold til likestilling og/eller utvikling.

Denne typen kritisk refleksjoner gjelder – og bør gjelde – så vel utviklingsrelaterte prosjekter som evangeliseringsprosjekter og kirkebyggende virksomhet. Enkelt sagt – det er på ingen måte likegyldig for NMS hvilken type kirke som vokser frem som en følge av organisasjonens samarbeid med lokale kristne. NMS vil ikke bare observere, men også ha meninger om, hvilken type teologisk tenkning som har fremgang, hvilke type religiøsitet og fromhetsliv som vinner tilslutning og blir norm og hvilken type relasjoner som blir kjennetegnende kirkemedlemmene imellom og mellom dem og medlemmer av andre trossamfunn og lokalsamfunnet omkring.

Langt fra alle slike sosiokulturelle mønstre vil det være NMS' mandat å forsøke å forandre eller bekrefte. Men det vil like fullt være viktig for medarbeiderne å videreutvikle sin egen tenkning om hva som er gode resultater av arbeidet, hva som skal være kriterier for fortsatt samarbeid og hvilke mønstre og strukturer NMS ønsker å fremme med sitt arbeid. Således er det heller ikke likegyldig for NMS hvilke kjønnsrelasjoner som utvikles innen samarbeidskirkene, hvilke muligheter menn og kvinner har for valg av oppgaver, karrieremuligheter i og utenfor kirken og hvilke muligheter menn, kvinner, unge og gamle har til å være med å forme den teologiske refleksjonen omkring normer og regler, blant annet om forholdet mellom kjønnene.

En ting er NMS sin selvrefleksjon omkring religionsskifte, kjønn og utvikling ut fra organisasjonens egne forutsetninger som misjonsorganisasjon og med dype røtter både i det norske samfunnet og i mange av samarbeidslandene. Et annet og ikke ubetydelig anliggende i dag er NMS sine refleksjoner og valg knyttet til rollen som oppdragsorganisasjon for den norske stats utviklingsarbeid og for kirker og menigheters internasjonale engasjement både innen utvikling, evangelisering og kirkebygging. Denne rollen innebærer at NMS plikter å ha et bevisst forhold til de ulike strømninger, offentlige samtaler og politiske vedtak og retningslinjer som angår eget virkefelt.

Prosjektgruppen har i sitt arbeid vært innovert problemstillinger, innsikter og erfaringer på mange ulike nivå fra mikro til makro og innenfor til dels mange ulike delområder innen dette omfattende temaområdet. Videre har gruppa trukket veksler på et vidt spekter av møter og relasjoner mellom institusjoner i nord og i sør i vår empiriske gjennomgang. I den foreliggende rapporten har vi imidlertid søkt å konsentrere oss om to hovedområder som vi mener vil være spesielt nyttige for oppdragsgiver NMS i det videre arbeid med tematikken – både innenfor egen organisasjon og i møte med samarbeidskirkene. Disse er henholdsvis *erfaringsdimensjonen* ved religionsskifte, kjønn og utvikling som særlig drøftes i kapittel 4 og *metodedimensjonen* som drøftes i kapittel 5 og som dreier seg om de utfordringer NMS og andre organisasjoner møter når verdier og målsettinger knyttet til likeverd mellom kjønnene søkes innarbeid i egen organisasjon og i planlegging og gjennomføring av utviklingsprosjekter.

Erfaringsdimensjonen - Religionsskifte, kjønn og utvikling

Utgangspunktet for gruppas arbeid og den refleksjon som har funnet sted internt i denne underveis, har i særlig grad vært de mange svært ulike erfaringene man har gjort seg i samarbeidet med kirker og organisasjoner i sør. Også andre misjonsorganisasjoner og kirkelige hjelpeorganisasjoner har gjort viktige erfaringer og møtt vanskelige utfordringer i spenningsfeltet kjønn, religionsskifte og utvikling.

Disse erfaringene har dels blitt dokumentert og gjort tilgjengelige av organisasjonene selv, dels har de blitt kjent gjennom ekstern og uavhengig forskning. Erfaringsmaterialet reflekterer en betydelig organisatorisk bredde.

Både NMS og andre misjonsorganisasjoner har hatt anledning til å følge nye kirker i Sør fra deres spede begynnelse fram til at noen av dem i dag fremstår som mektige institusjoner i det sivile samfunn med betydelig innflytelse i politikk og i folks hverdagsliv. I noen samfunn er det tydelig hvordan denne utviklingen løper parallelt med betydelige endringer i forholdet mellom kjønnene og i kvinners og menns rettigheter, plikter og muligheter – både internt i kirkene og i samfunnet for øvrig. Spørsmålet melder seg straks om slik samvariasjon er uttrykk for et tilfeldig sammenfall av utviklingstrekk eller om den uttrykker sider ved den samme prosessen, evt. et direkte årsak- og virkningsforhold. Å besvare slike spørsmål krever omfattende forskning, et forskningsarbeid som nå er kommet godt i gang i flere forskningsmiljø, men der vår kartlegging viser at det meste ennå er ugjort. Ikke minst gjelder dette NMS sine egne samarbeidsrelasjoner. Når dette er sagt, må det likevel ikke underslås at det de siste 25 år er gjort betydelige historiske og samfunnsvitenskapelige studier av sentrale aspekt ved misjonsvirksomheten i berøring med den samfunnsmessige konteksten i samtiden. Her har både akademikere og forskere i NMS-organisasjonens egne rekker og andre sentrale forskere i inn og utland bidratt. Det arbeid som her er gjort og som blir nevnt ulike steder i det følgende, vil være viktige kilder og gi nyttige perspektiv til den typen analyser som vi har søkt etter og der vi mener mye fortsatt er ugjort¹.

Arbeidet i prosjektgruppen har også identifisert noen samfunnsvitenskapelige miljøer og personer som har interessert seg for religionsskifte, kjønn og utvikling. For oss har det både vært interessant å se nærmere på hvordan denne forskningen har vært gjennomført metodisk og å forsøke å trekke ut noen allmenne innsikter som kan kaste lys over og bidra til en første systematisering av NMS' og samarbeidskirkenes egne erfaringer. Vi mener prosjektgruppas arbeid aktualiserer behovet for og nytten av et slikt forskningsarbeid, selv om det ligger utenfor rammen av gruppas midler og mandat. Hensikten med å gå videre med en mer systematiske empirisk studie i NMS' omfattende og rike erfaringsmateriale, ville i så fall være for å finne ut hva NMS kan lære av sin erfaring og nåtidige praksis. Tanken er da at systematisk gjennomgang og refleksjon over egen erfaring sammenholdt med hva som finnes av beskrivelser og analyser av lignende fenomen, kan danne grunnlaget for utvikling av ny praksisteori for de ulike typene av arbeid organisasjonen driver i dag. Slik praksisteori kan fremkomme som generell teori eller som praksisteori for ulike geografiske områder eller arbeidsfelt. I vår presentasjon av nyere empirisk forskning på religionsskifte, kjønn og utvikling, har vi gruppert stoffet omkring noen problemstillinger vi mener er særlig relevante for NMS i den nåværende situasjonen.

Metodiske tilnærminger til kjønnsdimensjonen.

For å dra full nytte av historisk og nåtidig erfaringsmateriale fra feltet religionsskifte – kjønn – utvikling vil det ofte kreves ny lesing av gammelt materiale. Nye problemstillinger krever gjerne både ny bearbeiding av kjent materiale og innhenting av nytt supplerende materiale. Men kjønnsproblematikken er dagsaktuell og krever valg og handling på kort sikt. De praktiske utfordringene relatert til kjønn er i høy grad en del av NMS' daglige virksomhet og må håndteres nå ut fra innsikt og kompetanse som alt er ervervet. Om ikke egne erfaringer kan utnyttes fullt ut ennå, er det likevel gjort et betydelig arbeid på feltet innenfor andre organisasjoner i inn og særlig utland som det går an å sammenligne seg med. Prosjektgruppas datasøk, lesing og ekskursions, med tilhørende intervju av representanter for noen førende utviklingsorganisasjoner, har gitt et bra utbytte, blant annet

Formatert: Punktmerking og nummerering

¹ Bare når det gjelder nyere litteratur om Kvinner i kirke og samfunn i Kamerun, kan vi nevne Marthe Bogen Sinderud (hovedoppgave om slaveri), Kåre Lode (forskjellige historiske bidrag), Lisbet Holtedahl (kristne og muslimske kvinner -en sammeligning), Ragnhild Mestad (kristne kvinner og utdanning), Elin Skaar (kvinner og utdanning), Therese Tjeldflaat, (skolen i Kamerun).

i form av mer konkrete metodiske tilnæringer som gruppa mener kan komme til nytte i NMS på kort sikt. I kapittel 4 blir noen av disse metodiske løsningene for kompetanseheving, profilering og såkalt mainstreaming av kjønnsperspektivet i organisasjonens struktur og praksis gjennomgått.

Oppnåelse av likeverd i *praksis*, med lik vektlegging, like rettigheter og like store muligheter for menn og kvinner i utviklingsarbeid, hjelpearbeid og organisasjonsbygging støter på mange praktiske hindringer. Dette gjelder uavhengig av om misjonsorganisasjonen og andre involverte aktører anerkjenner kvinners og menns like rettigheter på *det ideologiske plan*, en anerkjennelse som for øvrig vil være en viktig milepæl uansett. Slike nøkterne vurderinger kan sies å ligge bak når anerkjente INGO'er utarbeider sin egen *organisasjonsstrategi* for likestilling mellom kjønnene innen organisasjonen samt *retningslinjer* for kvalitetssikring av utviklingsprosjekt og *beredskapsplaner* for nødhjelpsoperasjoner i forhold til kjønn.

Flere av de studier vi henviser til i neste kapittel som tar opp kjønsspørsmål og særlig kvinners situasjon og virke innenfor NMS' arbeid, skulle være dokumentasjon god nok på at kjønsspørsmål ikke bare har vært et tema i organisasjonen i den senere tid. Kvinners situasjon, rettigheter og særlige anliggender har vært fokusert i mange år gjennom egne kvinnerettede prosjekter. Men selv i organisasjoner som har arbeidet lenge og målbevisst med kjønsspørsmål, viser erfaring at det må arbeides systematisk og målrettet over tid i alle ledd og på alle nivå for at tradisjonelle mønstre skal brytes opp og nye tenkemåter feste seg og bli integrert også som praksis. Det samme vil gjelde når det kommer til gjennomføring av prosjekter og nødhjelpsoperasjoner i samarbeid med lokale partnere. Her er det ikke bare tregheten i egen institusjon men like mye annerledes organisasjonsstrukturer og sosiokulturelle forhold i samarbeidslandene man skal forholde seg til. Det er på denne bakgrunn prosjektgruppa har vært særlig interessert i fenomenet *mainstreaming*. Gruppa har gjennom besøk i internasjonale hjelpeorganisasjoner og litteraturstudier samlet et omfattende skriftlig materiale som blant annet tar opp dette og relaterte metodiske spørsmål. Rapporten vil summere opp de viktigste erfaringene fra dette metodiske materialet.

Gangen i rapporten

Prosjektgruppa har foretatt omfattende litteratursøk, skaffet til veie og lest en god del litteratur innenfor det angitte temaområdet. Litteraturlistene i Vedlegg I – III bak i rapporten reflekterer dette arbeidet. Den generelle erfaringen er at mens det er gjort et betydelig vitenskapelig arbeid og finnes omfattende dokumentasjon innenfor tematikken kjønn og utvikling både i teoretisk, empirisk og mer metodisk retning (se vedlegg III som er et snevert utvalg) så er tilfanget betydelig mer begrenset innenfor tematikkene religionsskifte og kjønn og religion og kjønn (se vedlegg I og II som er mer komplette lister). Dette var som forventet, men - som vi håper det vil fremgå av kapittel 3 – her er likevel mye å hente i nyere litteratur som kan gi inspirasjon og ideer til arbeidet i organisasjonen. Mye av denne litteraturen er enten kjøpt med fra forlag, tatt hjem fra ekskursjonen til London, bestilt som kopier eller lastet ned fra internett. Vi ser på dette materialet som en ressurs som bør katalogiseres og gjøres tilgjengelig for ansatte i NMS. Kan hende den også kan utgjøre kimen til et eget dokumentasjonssenter for religionsskifte, kjønn og utvikling innen rammen av NMS-konsernet. Se mer om ideen om et dokumentasjonssenter under anbefalinger i rapportens konklusjon.

Prosjektgruppa foretok en reise til London/Sør-England i desember 2005 og knyttet der verdifulle kontakter, trakk viktige lærdommer og fikk flere interessante idéer til måter å arbeide videre med kjønnsproblematikken i årene fremover. Vedlegg IV er en oversikt over de organisasjonene prosjektgruppa besøkte under ekskursjonen og de er eksempler på hvilke organisasjoner et nettverk innenfor denne tematikken bør omfatte.

Det følgende kapittelet – kapittel 2 - redegjør for hvordan dette prosjektets tema inngår i en større internasjonal sammenheng og i flere politisk-ideologiske diskurser som dels er uavhengige men dels også har betydelige felt hvor de overlapper. De overnasjonale kirkelige organene er ett sted der kjønn,

menneskeverd, likeverd og menneskerettigheter diskuteres med stort engasjement og til dels klare motsetninger. Videre blir de samme hovedspørsmål diskutert, om enn under andre overskrifter innenfor så vel det internasjonale fagmiljøene for bistand og utvikling som innenfor FN-systemets ulike organer hvor menneskerettigheter og menneskelig verdighet står i fokus.

I kapittel 3 presenteres det erfaringsmaterialet som er innhentet og drøftet i prosjektperioden. Materialet presenteres under 5 hovedpunkt som prosjektgruppa mener representerer sentrale anliggender for NMS og andre sammenlignbare organisasjoner i arbeidet med tematikken.

Kapittel 4 tar for seg de metodiske utfordringene i dette arbeidet. Det gjøres rede for noen store internasjonale aktørers arbeid med bevisstgjøring, kompetanseheving og såkalt *mainstreaming* av kjønnsperspektivet innenfor egen organisasjon og i sine relasjoner til ulike målgrupper innenfor utviklingsarbeid og nødhjelpsarbeid. Videre tar vi opp spørsmålet om hvordan slike metodiske grep kan tilpasses behovene og ressursene i en organisasjon som NMS i arbeidet med å innlemme perspektiv på alle nivå av organisasjonen.

Avslutningsvis, i kapittel 5, presenteres prosjektgruppas viktigste konklusjoner og anbefalinger til det videre arbeidet med kjønnsdimensjonen i NMS.

2 Kirkelige organisasjoner og kjønnsbevissthet – ideologisk konflikt eller harmoni?

Det er blitt en økende erkjennelse internasjonalt at alt arbeid som har som mål å skape positive endringer, enten det gjelder bistandsorganisasjoner eller kirkelige organisasjoner, må ha innarbeidet et kjønnsperspektiv både i sin målsetting og i sin praktiske tilrettelegging for å lykkes. Begrunnelsen for dette er først og fremst at de lokalsamfunn og institusjoner endringstiltak skal fungere innenfor, alltid vil være preget av at forholdene er ulike for kvinner og menn (NORAD 1999 s.5). I ethvert samfunn eksisterer det ulike oppfatninger om kvinners og menns rolle og posisjon, basert på kulturelt definerte konstruksjoner og forståelser av hva som er *naturlig* og *unaturlig*. I tillegg er arbeidsoppgaver i samfunnet som oftest fordelt etter kjønn.

På en side tilsier erfaringer fra kirkebygging mange steder i verden at nye kirker og kirkesamfunn langt på vei ofte har underbygget og bekreftet kulturelle oppfatninger om forholdene mellom kjønnene. Blant annet med basis i sin teologi og bibeltolkning har de hevdet at det er menns oppgave å ta beslutninger, og at kvinner skal være underordnet, både i familie og i samfunn². Videre har kirkene ofte gjennom å hevde en gudgitt kvinnelig underordning og et kvinnelig saktmodighetsideal fornekta individets rett til å kjempe for egen verdighet og frihet og således muligheten til å frigjøre seg fra en mann som misbruker sin overordnede posisjon. På bakgrunn av blant annet slike erfaringer fra kirker ulike steder i verden, har kritikere av kristen forkynnelse og misjon hevdet at kirkene er kvinneundertrykkende og med på å sementere en kultur som fører til og rettferdiggjør makt- og voldsovergrep overfor kvinner.

På den andre siden har kirkene ofte skapt viktige arenaer for kvinners deltakelse og aktivitet, og vært et sted hvor kvinner har fått opplæring og ansvar. I mange kirker har kvinnene vært sentrale i organiseringen av for eksempel sosialt/diakonalt arbeid og de har ofte organisert egne møter og drøfter saker som de selv er opptatt av. På denne måten har kristne kvinner fått prege sine egne arenaer og derigjennom bidratt til å endre både kvinnesfæren generelt og den generelle norm for samhandling med menn i lokalsamfunnet. Gjennom slik opplæring og slike erfaringer har kvinner etter hvert også blitt i stand til å delta i det offentlige rom i kirke og samfunn³

² Dette bekreftes av både historiske forskningsbidrag og kilder og nåtidig forskning fra alle verdensdeler. Mange av litteraturhenvisningene i vedlegg I-III kan gi gode empiriske eksempler på dette. Vi vil her bare henvise til noen få spredte eksempler som underbygger at en slik legitimering av kulturelle oppfatninger finner sted både som praktisk organisatorisk arbeid og policymaking og som teologisk refleksjon og forkynnelse. Se for eksempel Lesley Gill om konservativ kulturbekreftende teologi men med mange radikale og positive følger for kvinners dagliglige liv i *De nye pentekostale bevegelsene i LA* (Gill 1990). Videre vil vi nevne Van Doepps studie av virkningen for kvinner i Malawi av en ulik organisasjonsstruktur innen en katolsk og en protestantisk kirke. Virkningen av de organisatoriske forskjellene var betydelig større enn forskjellene mellom en liberal og mer konservativ teologi (Van Doepp 2002).

³ Vi henviser her blant annet til kjente empiriske eksempler som *Femmse pour Christ* i Kamerun, *Hyrdebevegelsen* på Madagaskar (både kvinner og menn er medlemmer, men kvinnene har en sterk posisjon) og Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesu sitt kvinnearbeid organisert i *Women's Ministry Sections/ Departements*, som empiriske eksempler på nye arenaer for læring, medarbeiderskap, inflytelse og personlig vekst innen rammen av kirkelige organisasjoner

2.1 Kirkers ideologiske og praktiske utfordring

For en kritisk tilnærming til NMS og samarbeidskirkenes virksomhet, enten det gjelder å tilby mennesker det kristne verdigrunnlag eller å skape bedre levevilkår for menneskene i lokalsamfunnet, er det nødvendig å se kirkens kjønnsroller og kjønns spesifikke arbeidsdeling i forhold til lokalsamfunnets kulturelle oppfatninger om kjønn. Men på samme måte må et kritisk misjonsteologisk perspektiv komme til anvendelse overfor samarbeidspartnerne teologisk begrunnede forkynnelse og praksis. Blant annet må en ta i betraktning at mange kirker har hevdet kvinnes underordnede posisjon som noe gudgitt - som en teologisk sannhet og som et fast premiss for det arbeidet som gjøres. Spørsmålet om likestilling mellom kjønnene oppfattes ofte som et vestlig fenomen, både av lokale kirkeledere og av mange vestlige misjonærer. Temaet blir dermed ikke tatt opp til kritisk drøfting internt i kirkene og kirken fremmer heller ikke kritiske synspunkt på den eksisterende arbeidsdelingen mellom kvinner og menn i samfunnet omkring, ei heller på praksiser som i et internasjonalt perspektiv ville blitt bedømt som klart undertrykkende.

De fleste samfunn som har møtt vestlig, kristen misjon gjennom de siste 150 år, har tradisjonelt hatt en patriarkalsk struktur⁴ hvor kvinner har mest ansvar og myndighet i husholdssfæren, mens menns arenaer har vært de offentlige rom hvor også de viktigste beslutningsprosessene i samfunnet finner sted. Misjonsorganisasjonene og de nye kirkene har forholdt seg på mange forskjellige måter til en slik patriarkalsk tradisjon. I et samtidig (synkront) perspektiv både i europeisk misjons tidlige faser og i vår tid, har misjonsorganisasjonene og de nye kirkene seg i mellom forholdt seg ulikt alt etter den teologiske posisjon de selv forsvare og etter hvilke lokale tradisjoner de har møtt og møter der de etablerer seg. I et historisk (diakront) perspektiv er det også slik at måten å forholde seg på til patriarkalske strukturer i samfunnet har endret seg innen hver enkelt organisasjon – blant annet i tråd med ideologiske skiftninger. I alle fall er kirkens arbeid i forhold til kvinner og kvinners situasjon og stilling flertydig. I mange land representerer de kirkelige arenaer ofte de viktigste offentlige arenaer kvinner kan opptre på, utfolde seg, bli akseptert, få oppgaver og bli verdsatt. Innenfor kirken kan de være aktive deltakere, de får opplæring i organisasjonsarbeid og de får ansvarsfulle oppgaver. Misjonsorganisasjoner og kirker har vært opptatt av at jenter skulle få skolegang, og en opprettet derfor egne internatskoler for jenter (Labode 1993, Lode 1990). Ellers er det påfallende at lik rett og mulighet til grunnleggende lese- og skriveopplæring for jenter og gutter har vært den normale policy når NMS på slutten av 1800-tallet begynte et omfattende og systematisk skolearbeid på sine felt.⁵ Det synes å være hevet over tvil at i de land kristne kirker har fått fotfeste og har åpnet en vei for utdanning av kvinner, så har dette forhold alene ført til betydelige samfunnsmessige endringer (Hastings 1993, Kanogo 1993). Likevel - langt på vei har ikke kirkenes kvinnearbeid og kvinnelige lederskap i disse på alvor utfordret forestillingen om kvinners underordnede stilling i samfunnet.

Noe av forklaringen ligger i at mye av opplæringen har skjedd i forhold til de rollene en oppfatter kvinnene generelt er tildelt, som for eksempel barnestell, omsorgsoppgaver, ernæring. Kvinnes oppgaver i menigheten er også ofte langs de samme linjer; de besøker syke, lager mat til møter og arrangementer, rydder og holder i orden, men de får ikke være med å ta beslutninger. I noen kirker har en åpnet for kvinnelige prester, men det er ofte fortsatt mye motstand mot dette i deler av disse kirkene (Olsen, Skjelmerud, Lode, Kristensen 2003). De senere års fokus på utvikling i nasjonale

---

⁴ I samfunnsvitenskapelig/antropologisk litteratur brukes vanligvis ikke denne termen fordi den er for upresis i forhold til kompleksiteten i rolleutforming og oppgavefordeling i samfunnet. De mer brukte termene er for eksempel matri- og patrifokalitet som sier noe om relativ dominans og underordning og begreper som matrilinearitet og patrilinearitet som som uttrykker hvilke slektslinjer arv og suksesjon følger og hvordan slektskap regnes.

⁵ Se NMS' historieverk (Jørgensen (red)1992) og Lode 1990.

kirker, er et eksempel på et utviklingsarbeid som bidrar til å styrke menns roller i kirken, ettersom kvinner ofte har en marginal posisjon i kirkene.

I de fleste kirker NMS samarbeider med er det i dag et eget kvinnearbeid, til dels organisert med egne strukturer. Gjennom dette har kirken skapt et rom som gjør det mulig for kvinnene å skape nettverk på forskjellige nivåer og til å organisere seg i forhold til sosiale og økonomiske utfordringer. I Kamerun er kirkens kvinneorganisasjon *Femmes pour Christ* i dag et dynamisk element i den lutherske kirken den er en del av og i samfunnet for øvrig, og kvinner har fått sentrale posisjoner i administrasjonen av kirken, blant annet i forhold til finanskontroll⁶.

I andre land hvor kvinnene også er svært aktive i kirkene, og hvor de også har eget kvinnearbeid, er det ofte svært få kvinner som har sentrale verv eller ansvarsoppgaver. Dette gjelder for eksempel Madagaskar og Etiopia. Mange steder er det i ferd med å skje endringer i forhold til kvinners situasjon, og oppfatninger om at kvinner skal delta på alle nivåer i samfunnet er blitt vanlige i alle fall på det formelle og retoriske plan. I Etiopia er det f. eks etablert et eget kontor for kvinnearbeid sentralt i Mekane Yesus kirkens administrasjon⁷. I tillegg har synodene egne kvinnekoordinatorer.

Oppsummerende kan vi si at kvinnene er veldig aktive i menighetene, ofte er det de som samler inn penger og som gjør det meste av det praktiske arbeidet. I forhold til ellers i samfunnet har kvinnene i de lutherske kirkene både i Kamerun og i Etiopia en tydelig plass og en ikke ubetydelig innflytelse, men de er fortsatt underordnet menns lederskap og makt i de fleste viktige anliggender både i husholdet og i kirken, og fortsatt slipper menn dem i liten grad til når det skal tas viktige beslutninger. Å følge utviklingen av kristne kvinners situasjon vis a vis deres ikke-kristne medsøstre, deres innflytelse over eget liv, medbestemmelse i lokalsamfunnet samt deres rettigheter og muligheter i dagliglivet og som kirkemedlemmer, er en svært interessant og etter vår mening viktig forskningsoppgave. Det er videre en viktig og selvsagt meget omfattende oppgave å se på utviklingen av kjønnsrelasjonene innenfor kirken også som funksjon av og faktor i store endringsprosesser som har skjedd og som skjer med økende fart i vår tid i ulike samfunn i Sør der misjonsorganisasjonene har tette bånd til nasjonale kirkesamfunn. Dette prosjektarbeidet og denne studien har imidlertid med sitt begrensede mandat ikke kunnet gå dypere inn i disse viktige spørsmålene for NMS og samarbeidskirkene i for eksempel Kamerun og Etiopia. Vi må her og i det følgende nøye oss med å henvise til den forskning som har vært gjort og utfordre så vel NMS selv som interesserte studenter og forskere til å formulere nye prosjekt. Vi mener NMS-organisasjonen ut fra det unike historiske materialet den rår over, sine dyktige fagfolk og sin egenart for øvrig er i en spesielt gunstig posisjon for å påta seg et slikt ansvar.

2.2 Menneskerettigheter – menneskeverd – rettighetsbasert utviklingsbistand

Formatert: Punktmerking og nummerering

Rettighetsbasert bistand innebærer at det ikke er noen motsetning mellom å fremme økonomisk og sosial utvikling og det å styrke rettsordenen og menneskerettighetene. Menneskerettigheter sees her snarere som en forutsetning for sosial og økonomisk utvikling. Denne tankegangen er tydelig nedfelt i St.melding nr. 35 "Felles kamp mot fattigdom – En helhetlig utviklingspolitikk" (St.melding 35, 2003-2004).

⁶ *Femmes pour Christ* innen EELC (Eglise Evangelique Luthérienne au Cameroun) som er den evangelisk-lutherske kirken i Kamerun

⁷ *Women Ministry Section/Department* i EECMY (Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus) som er den evangelisk-lutherske kirken i Etiopias eget kontor for kvinnearbeid plassert sentralt i kirkens administrasjon.

Talspersoner i FN har tatt til orde for at det mest alvorlige brudd på menneskerettighetene er ekstrem fattigdom. FN har også knesatt et prinsipp om at følgende individuelle rettigheter representerer kjerneelementene i oppfatningen av hva veien ut av fattigdom består av: kvinners rettigheter, retten til mat og retten til vann. I for mange tilfeller er menneskerettighetene oppfattet som menns rettigheter og kvinnene ikke forstått som individer, men som medlemmer av en manns husholdning. Dette ble endret gjennom arbeidet med FNs kvinnekonvensjon (1979 og 1993) og Handlingsplanen fra Kvinnekonferansen i Beijing der det slås fast at kvinners rettigheter er menneskerettigheter⁸.

I dagens bistands- og utviklingsdiskurs, der kirker og misjonsorganisasjoner er sentrale aktører, er det på denne bakgrunn blitt vanlig å uttrykke vanskeligstilte menneskers utilfredstilte behov i menneskerettighetstermer. En ser på menneskers grunnleggende behov i relasjon til rettigheter. Det understrekes at det er det enkelte samfunns ansvar at dets innbyggere blir respektert, og at vanskeligstilte og marginaliserte menneskers (kvinners og menns) verdighet blir beskyttet. Kirker og humanitære organisasjoner (NGO'er) har et ansvar sammen med offentlige myndigheter i å sikre at mennesker får tilfredsstillt sine grunnleggende behov – dette innebærer en felles kamp uten opphold mot fattigdom verden over.

Begrepet *menneskerettigheter* er nedfelt i FN-pakten fra 1948, og videreutviklet i internasjonale konvensjoner, protokoller og erklæringer. Begrepet samler i seg tanker og tema vi ellers forbinder med opplysningstid og modernitet i vestens filosofi fra 1700-tallet av og videre og der fokus er individet og dets egenskaper og rettigheter samt enkelte grunnleggende moralske og filosofiske prinsippers antatt universelle gyldighet. Ideene om menneskerettighetene korresponderer også med forstillinger om likeverd og et universelt menneskelig fellesskap som transcenderer alle samfunnsmessige skillelinjer, ideer som man finner i kristendommen og i noen andre religioner. Begrepet samler i dag i seg ideene om at det eksisterer visse grunnleggende normer som skal beskyttes mot vilkårlige overgrep fra myndigheters side, samt sikre respekt for menneskeverdet, individets integritet, frihet, sikkerhet og livsutfoldelse, regulere den sosiale samhandlingen mellom mennesker og sikre fred, sikkerhet og den sosiale, økonomiske og kulturelle rettferdighet i samfunnet. Prinsipielt sett er menneskerettighetene ukrenkelige og universelle. Det er vanlig å skille mellom de sivile og politiske rettighetene på den ene siden og de sosiale, økonomiske og kulturelle rettighetene på den andre siden.

I de senere års bistandsdebatt er det blant annet blitt argumentert for å skifte perspektiv fra *utvikling til menneskelig verdighet*. Menneskerettighetene, også de sosiale og økonomiske rettighetene, er en sentral referanse i denne nye diskursen med fokus på *verdighet*. Beskyttelse av menneskers verdighet bør i tråd med dette også være et sentralt element i kristne kirkers praktiske bestrebelser på å skape bedre levevilkår for mennesker. Kirker og religiøse institusjoner, sammen med andre private (ikke-statlige) aktører innen utviklingsbistand, utfordres i sammenheng med dette til å operasjonalisere forståelsen av begrepet menneskelig verdighet inn i sitt konkrete arbeid: Hva det vil si i det enkelte prosjekt å møte kvinner og menn med verdighet, og hvordan må man konkret jobbe når man vil gjenreise menneskers verdighet der denne er blitt tråkket på og brutt ned? Realiseringen av menneskelig verdighet må kjempes for og har sterke motkrefter både i *grupper som har motstridende interesser* til for eksempel en kirkes målgrupper, i *målgruppens egne organisasjons- og ledelsesformer* og kulturelle praksiser så vel som i de omkringliggende *samfunnsstrukturene*. Tradisjonelle, kulturelle praksiser og samhandlingsformer kan være slike motkrefter. Her er erfaringene internasjonalt at kirkens forkynnelse noen ganger utfordrer og stimulerer til endring av kulturelt anerkjente praksiser som den sier er urettferdige, undertrykkende og nedverdiggende. Andre ganger har kirkene og misjonens representanter bekreftet eksisterende oppfatninger om kvinners og menns rolle i samfunnet og praksiser knyttet til disse, også når det dreier seg om kjønnsroller og kjønnsarbeidsdeling som ikke er bærekraftige i et verdighetsperspektiv.

---

⁸ CEDAW: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against women. www.cedaw.org og www.unifem.org har utfyllende informasjon.

Et religionsskifte vil kunne skape anledninger for å mobilisere og stimulere til diskusjon om verdighet og hva det vil si å leve et verdig liv. Det vil videre kunne inspirere og støtte det enkelte mennesket og grupper i samfunnet i deres strev for å bryte kulturelle, juridiske, sosiale og økonomiske stengsler for å gjøre dem bedre i stand til å realisere *det gode liv*. En menneskerettighetstilnærming og fokus på menneskers verdighet vil på denne måten kunne bidra til å realisere et mer humant og meningsfullt liv for den enkelte og for grupper. Verdensbilde, humanistisk filosofi, religion og livssyn vil her representere viktige arenaer og språklige referansesystem (cultural-/semantic systems) for å språkliggjøre, diskutere og prøve ut i praktisk handling nye samhandlingsregler.

For kirker og misjonsorganisasjoner er det i denne sammenheng nødvendig å pålegge seg en interkulturell tilnærming preget av kulturell sensitivitet. Dette betyr å anerkjenne at menneskerettighetene har røtter og forankres i ulike sosiale, kulturelle og religiøse kontekster samtidig som en knytter lokal praksis og utforming av menneskerettighetene til internasjonale standarder for hvordan disse skal implementeres i det enkelte samfunn. Tilsvarende er bruken av begrepet menneskelig verdighet bare meningsfullt i den grad det korresponderer med, og er tilpasset språk og ideer om blant annet identitet, person og gruppe i det enkelte samfunn.

Kirkehistorien kan fremvise mange eksempler i nær og fjern fortid på at kirker har stilt seg på maktthaverens og undertrykkerens side og legitimert undertrykkelse og utbytting. Men den kan også oppvise eksempler på det motsatte der kirken har stilt seg på de fattige og undertryktes side og der kirkens talsmenn uredt har avslørt og tatt avstand fra politiske ideologier og institusjonaliserte praksiser som gjør vold på samfunnsmedlemmenes grunnleggende individuelle verdighet. Det kan her være tale om verdighet knyttet til de sosiale og politiske rettigheter (bl.a. tros- tale-, ytrings- og organisasjonsfrihet), eller det kan være de sosiale og økonomiske rettigheter (bl.a. materielle goder og trygghet). Det er her nok å vise til kirker og kirkeledere i Sør gjennom de siste 50 år, ofte assosiert med frigjøringsteologien som kirkelig bevegelse og med ledere som Desmond Tutu i Sør Afrika, Dom Helder Camara og Ernesto Cardenal i Nicaragua. Kirkelige organisasjoner har således lang tradisjon og et stort potensiale i fremtiden for  bidra til bedre livsvilkår for mennesker og støtte mennesker som er utsatt for ydmykelsler. *Menneskelig verdighet* vil kunne våre det samlende begrep for et slikt anliggende, både innad de kristne kirker og bevegelser imellom og utad vis-a-vis ikke-kristne og ikke-religiose bevegelser, organisasjoner og institusjoner som er virksomme innenfor bistands- og utviklingsfeltet.

Implementering av menneskerettigheter er en kontinuerlig kamp for fattige, vanskeligstilte kvinner og menn. Denne kampen kan ses som en *maktkamp*, og i et rettighetsperspektiv kan slike konflikter om beslutningsmyndighet, autoritet og ressurser ses i et nytt lys. For kirker og religiose institusjoner betyr dette  ta på alvor det ideologiske grunnlaget en er basert på, nemlig at det  vare menneske betyr at ingen kan ta din verdighet fra deg, enten du er fattig, er kvinne eller mann, tilhorer en etnisk minoritet, eller er mentalt eller fysisk handikapet. Derfor betyr verdighet respekt for alle mennesker, uansett hvordan deres livssituasjon er. Religion og kirker bidrar med en dypere kilde til forståelse av grunnlaget for menneskerettigheter. I tillegg kan religionen også våre et mobiliseringsgrunnlag og har et potensiale til  bidra til konfliktlosning.

2.3 Religionens og kirkers merverdi

Formatert: Punktmerking og nummerering

I de fleste land NMS er involvert med sitt kirkelige arbeid har folk, både kristne, muslimer og andre, ofte vanskelig for  forstå den vestlige verdens sektortenkning. En slik tenkning har i perioder medfort at en har forlangt at kirkene skal ha et skarpt skille mellom forkynnelse og utviklingsaktiviteter. Det vil si at utvikling skal holdes atskilt fra det verdigrunnlaget som kirker er basert på og som er en viktig motivasjonsfaktor i utviklingsammenheng. For de fleste kirkemedlemmer i NMS sine samarbeidsland

synes det å være naturlig å se mennesket som en helhet med både åndelige og materielle behov. For dem vil en aktiv holdning til de utfordringene samfunnet står overfor, oftest være en naturlig konsekvens av den måten de gjerne leser og forstår bibelen på. Man kan også si at en slik helhetsforståelse gjerne vil påvirke deres lese måte.

Dette holistiske perspektivet må ikke få legitimere en kirkelig strategi som går ut på å bruke utviklingsaktivitetene som pressmidler eller lokkemidler for at mottakerne skal bli kristne. En aktiv innsats for å bedre menneskers kår har sin egenverdi. Verdigrunnet for i møte med sterk sosial urettferdighet, skal være å finne i, og skal kunne utledes, både av kirkens forkynnelse og av en mer sekulær humanistisk tenkning samtidig.

Kirkers tilstedeværelse i lokalsamfunn skaper ofte endrede livsbetingelser for kvinner og menn. Utformingen av religiøs tro og religiøs praksis er derfor en viktig premissleverandør for endringsprosesser i forhold til kvinners og menns livssituasjon og i forhold til relasjonen mellom kjønnene.

2.4 Religionsskifte og identitetsforvaltning

Formatert: Punktmerking og nummerering

Vi har så langt sett på religion i forhold til utvikling med utgangspunkt i troen og den religiøse organisasjonen som en gitt størrelse eller gitt kontekst for utvikling og endring. Vi har sett at religiøs tro, religiøse institusjoner og nettverk og religiøs praksis kan fungere både som ressurs og begrensning i forhold til nærmere definerte utviklingsmål, men at religion som fenomen uansett vil være en viktig faktor å ta i betraktning i forhold til planlegging og gjennomføring av utviklingsprosjekter. Dette er særlig viktig i samfunn der sekularisering ikke har vært et fremtredende trekk ved utviklingen og der religion derfor fortsatt er tett vevet inn i andre samhandlingsområder og i høy grad påvirker valg i hverdagen. Dette er nettopp tilfelle i de fleste samfunn som omfattes av utviklingsbistand.

De endringsprosessene som her er antydnet kan det også være fruktbart å forstå i kategorier av identitet og identitetsforvaltning. Dette innebærer en vektlegging av individ – individ og individ – gruppe – nivået i sosialt liv. Fokus settes på individet og *dets viktige andre*, på selvforståelse i lys av de basale tilhørighetene og på samhandlingen på hverdagslivets viktigste arenaer. Den religiøse omvendelsen innebærer ofte en endring av personens primære referansegruppe. Dette kan oppleves både som svært konfliktfylt og som svært utrygt for personen. Endring av religiøs identitet vil ha innvirkning på personens samlede forvaltning av sine mange statuser og roller, ikke minst statuser knyttet til familie og slekt og der mange oppgaver, rettigheter og plikter kan være tett koblet til religiøs selvforståelse. Slike relasjoner og tilhørigheter til egen familie og slekt oppleves gjerne svært forpliktende og grunnleggende for individet, særlig i samfunn der familien spiller en langt sterkere rolle som handlingsfellesskap, sosial ramme og trygghetsfaktor enn det gjør i Norge i dag. Men samtidig kan nettopp religionsskifte begrunne og motivere til en løsrivelse og frigjøring fra forpliktelser som oppleves undertrykkende og hemmende og slik bane vei for positiv endring. En åpenhet i kirkelige sammenhenger for å ta i bruk et mer allmenngyldig begrepsapparat som identitet og identitetsforvaltning kan være fruktbart i forhold til å få til en drøfting og felles forståelse av disse prosessene på tvers av tro og livssyn. I vår sammenheng kan slike begreper være nyttige – om ikke nødvendige – for å forstå de prosesser som bevirker religionsskifte.⁹I neste kapittel vil vi presentere et utvalg av det empiriske materialet vi har gjennomgått som ledd i prosjektet. Utvalget er foretatt og systematisert rundt noen sentrale tema som vi mener springer naturlig ut av en nærlesning av det samlede materialet. Det er opp til leseren å foreta en kritisk lesning både av vårt utvalg og våre ansatser til analyse. Leserne oppfordres også til å lese hele litteraturlitfanget selv samt supplere med

⁹ Se her særlig Ruth Marshalls drøfting av konvertering til pinsebevegelsen i Nigeria (Marshall 1999).

nytt stoff, slik at vår lese måte kan utfordres og kritiseres konstruktivt. Temaet er svært viktig for misjon, internasjonalt samarbeid og utvikling og ingenting er mer velkomment enn at noen går inn i vårt materiale og utfordrer vår lese måte med nytt materiale og nye lesninger.

← **Formatert:** Punktmerking og nummerering

3 Gjennomgang av den empiriske forskningen

I dette kapittelet vil vi presentere noen problemstillinger som kom frem under arbeidet med litteraturen omkring særlig temaet *Religionsskifte, kjønn og utvikling*¹⁰, men også noe innen temaet *Religion og kjønn*¹¹. Noe av litteraturen tar utgangspunkt i empiriske studier fra forrige århundre mens annen litteratur tar utgangspunkt i nyere case. Problemstillingene og litteraturen som belyser dem, om den har et historisk eller nåtidig utgangspunkt, er valgt ut med tanke på at den skal være relevant for NMS i organisasjonens selvrefleksjon og i arbeidet videre med å inkludere kjønnsaspektet i egen virksomhet. Materialet rommer selvsagt mange andre relevante problemstillinger. Vår hensikt har vært at presentasjonen, tross den systematisering og vinkling som er foretatt, skulle være så vidt åpen at også andre perspektiver skulle være synlige. Blant annet har vi i dette kapittelet valgt å bruke en god del sitater fra den litteraturen vi har jobbet med. Vi håper at særlig dette kapittelet kan inspirere lesere i og utenfor NMS til selv å gå inn i både denne og annen beslektet litteratur og slik finne egne problemstillinger å følge opp. I så fall har vår primære målsetting blitt oppnådd – å stimulere til en åpen og engasjert diskusjon i NMS omkring religionsskifte, kjønn og utvikling og slik bevirke en økt kollektiv bevissthet og bedret grunnlag for utforming av organisasjonens fremtidige policy på dette området.

I den senere fasen av prosjektgruppas arbeid har vi i økende grad orientert oss mot den omfattende litteraturen som finnes om ulike sider ved temakretsen *kjønn, misjon og samfunn* og som er nært knyttet til NMS sitt arbeid og eller de lokalsamfunn der NMS har drevet sin virksomhet. Mange av disse bidragene er skrevet av forskere og studenter som har vært eller fortsatt er ansatt ved NMS. Andre er skrevet av forskere som er tilknyttet sekulære forskningsinstitusjoner. Flere av de spørsmål og problemstillinger vi har valgt å se nærmere på i dette kapittelet hadde fortjent at vi trakk inn denne litteraturen i større grad i vår gjennomgang enn vi har gjort. Nødvendigheten av å avgrense fokus er hovedgrunnen til at dette materialet ikke er kommentert mer utfyllende. Når vi i rapporten kort henviser til denne litteraturen noen steder, er det særlig fordi vi mener den har en viktig plass i det videre arbeidet med prosjektets problemstillinger i NMS og i interesserte forskningsmiljø. Dessuten har vi ment at disse studiene fungerer som gode eksempler på veier inn i de problemstillinger vi omtaler og at de derved kan bidra til å klargjøre dem for leseren - i den grad man altså har anledning til å skaffe seg dem og studere dem nærmere på egenhånd¹².

De problemstillinger vi har valgt å se nærmere på og som også representerer vår måte å systematisere litteraturen på er de følgende:

- Den første problemstillingen i dette kapittelet går på synet på kvinner som *aktører*. Også kvinner, som men, tar *aktive valg* under de forutsetningene og begrensningene som preger deres liv.

---

¹⁰ Se vedlegg II

¹¹ Se vedlegg I

¹² Sentrale navn i denne litteraturen er forskerne Lisbeth Mikaelsson, (Mikaelsson 2003) ved religionsvitenskapelig inst. UiB og Marianne Gullestad, Institutt for sosialantropologi NTNU (Gullestad 2007) og Line Nyhagen Predelli (bl.a. Predelli 1998, 2003a og 2003b). Videre har flere forskere med tilknytning til NMS gitt viktige bidrag til forståelsen av utviklingen av kvinnebevegelsen og misjonsfeminismen i misjonsorganisasjonene fra ca 1800- og 1900-tallet der et viktig perspektiv nettopp er å se kvinners stilling i misjonsorganisasjonene og endring av denne i lys av samfunnsforholdene og ideologiske strømninger i samtiden. Vi nevner her Kristin Fjelde Tjelle (Tjelle 1990) og Kristin Norseth (Norseth 1997). Alle disse har først og fremst arbeidet med tekster fra et norsk perspektiv, og har ikke gjort studier av virkning av misjonsarbeid i selve landene.

- Videre diskuteres som en problemstilling nummer to, hvordan *misjon og etablering av kirker* har hatt innvirkning på kvinners situasjon generelt. Her er perspektivet primært historisk og komparativt. Det fokuseres på at kirker og misjonsstasjoner – noen ganger som tett sammenvevde institusjoner med kolonimakten - representerte en ny *struktur, nye ressurser og nettverk* og nye *kulturelle impulser/tenkemåter* innenfor den samfunnsmessige setting de ble plantet inn i. De representerte dermed muligheter og trusler for befolkningen, men ulikt ettersom hvilken posisjon de hadde i samfunnet definert ut fra kjønn, klan/familie, rituell og ervervsmessig posisjon etc. I denne problemstillingen er vi altså primært opptatt av møtet mellom gammelt og nytt – ikke minst på det kulturelle og religiøse plan – og de individuelle karrierer og livsløp som slik ble muligjort. Men også den generelle samfunnsmessige påvirkningen som ble følgen – altså endring og vedlikehold av kulturelle mønstre *utenfor* den kristne religiøse enklaven – er tema.
- Den tredje problemstillingen diskuterer også en følge av religionsskiftet for kvinners livssituasjon i deres hverdag i lokalsamfunnet. Perspektivet er fremdeles derfor komparativt og diskuterer kulturelle normer og endring av disse innen det religiøse fellesskapet i forhold til kulturelle normer i lokalsamfunnet som helhet. Men nå er perspektivet mer nåtidig og dessuten fokusert på et interessant deltema, nemlig mulige sammenhenger mellom organisasjons- og lederkompetanse, politisk mobilisering og makt i samfunnet i sin alminnelighet og slike erfaringer vunnet innen rammen av kirke og menighet.
- Den fjerde problemstillingen gjelder kirkene og misjonens bidrag til *utdanning av kvinner*.
- I den femte problemstillingen diskuterer vi spesielt det vi har kalt det *tvetydige kjønnsaspektet* som går ut på at kirke/misjon i mange tilfeller har gitt noe frihet til kvinner samtidig som de har videreført/ forsterket patriarkalske strukturer. Her diskuterer vi altså i første rekke kulturell endring og spesielt kvinners (eventuelt nye) stilling vis-a-vis mannen *innenfor* de kristne samfunn og subkulturer som etter hvert ble formet i og med grunnleggelsen av nye nasjonale kirkesamfunn i misjonslandene. Perspektivet her er komparativt vis-a-vis relasjonen mellom kvinne og mann i det omkringliggende samfunn og utgangspunktet er at den kirkelige/kristne organisering i misjonslandene dels har blitt til som korrektiv til og i kontrast til den kulturelt definerte relasjon mellom kjønnene i samfunnet omkring, dels som en videreføring og forsterking av trekk ved denne.
- I den sjettede og siste problemstillingen diskuteres kort en av dagens største utfordringer, aids-epidemien, og dens spesielle innvirkning på kvinners liv ved å ta utgangspunkt i to bøker av afrikanske kvinnelige teologer.

3.1 Kvinner som aktører

Formatert: Punktmerking og nummerering

Rosaldo Lamphere uttrykker at kvinner i likhet med menn er sosiale aktører, som jobber strukturert for å nå sine mål (i Larsson 1991:13). Om man er opptatt av kvinners strategier og motiver, for eksempel når det gjelder kvinners valg og relasjonsbygging, ser man at kvinner har mer makt en konvensjonelle teoretikere har antatt, selv i samfunn hvor den formelle autoritetsstrukturen tilsier at kvinnen er irrelevant for beslutningstaking og samfunnsstyring.

Man kan spørre hvorfor det i en diskusjon om kjønnsrelasjoner og likestilling er interessant å se på et så vidt teoretisk-metodisk spørsmål som i hvilken grad kvinner i litteraturen og i prosjekter er sett som aktører eller ikke. Dette blir klarere når man ser nærmere på alternativet. Når fokus i samfunnsvitenskapelige studier ikke er på sosiale personer som aktører (metodisk individualisme etter bl.a. den tyske sosiolog Max Webers), er alternativet gjerne at man anvender et systemisk perspektiv med vekt på virkningen av ulike sosio-kulturelle faktorer for opprettholdelse og endring av sosiale

mønstre (metodisk kollektivism etter bl.a. den franske sosiologen Emil Durkheim). Det handlende subjektet kan da lett forsvinne, fortrent av tilsynelatende upersonlige størrelser som ”tradisjonen” og ”kulturen”, økonomiske lovmessigheter og tiltak fra politisk-administrative institusjoner som forklaring på sosiale fenomen. Når dette skjer kan betydningen av enkeltmenneskers og gruppers aktive valg forsvinne. En for ensidig vektlegging av systemiske tilnærminger og overfokusering på kulturelle forklaringer vil både kunne gi en falsk beskrivelse av virkeligheten, men for vårt anliggende like alvorlig er at slike beskrivelser virker demotiverende på enkeltmennesker som feilaktig og nærmest definatorisk blir gjort til statister i eget liv. Det er dette Chandra Talpade Mohanty er opptatt av i sin artikkel *Under Western Eyes Feminist Scholarships and Colonial Discourse* (Mohanty, Russo and Torres 1991) referert i BRIDGE-prosjektet *Gender And Cultral Change* (Jolly, Susie IDS 2002)

Western feminist resarch portrays third world women as victims. This is the critique made in this (dvs. Mohantys artikkel-vår kommentar) article which although written over ten years ago still has a big impact in academia. .... Mohanty charges western feminist research with producing an image of a homogenous "third world Woman" as victim without agency, oppressed by family culture and religion. Such research colonise(s) the material and historical heterogeneities of the lives of women in the third world to construct a singular image of 'an "average third world woman"... (who) leads an essentially truncated life based on her feminine gender (Read sexually constrained) and her being "third world" (read ignorant, poor , uneducated, tradition-bound, domestic, family oriented, victimized etc) in contrast to the liberated western woman'. (Mohanty, Russo & Torres 1991)

Birgitta Larsson (1991) tar i sin bok *Conversion to Greater Freedom? Women, Church and Social Change in North-Western Tanzania under Colonial Rule*, utgangspunkt i en teoretisk tilnærming som fokuserer på kvinner som aktører. Hun viser til at litteratur om afrikanske kvinner lenge ble skrevet ut fra et mannlige perspektiv. Kvinner har blitt sett på som avhengige eller usynlige, og informasjon om dem har ofte blitt innhentet fra mannlige informanter. Larsson ønsker å studere hvordan kvinner reagerte i møte med kristendommen og de sosiale forandringene i Nordvest Tanzania under kolonitida, på bakgrunn av at hun mener de gjorde aktive valg. Valgene inkluderer hun i det hun definerer som *kvinnens strategier*, som kan være aktive og offensive, men også passive/manipulerte og defensive. I sin studie søker Larsson å vise at kvinnene valgte å skifte religion både som følge av religiøs overbevisning, men også på bakgrunn av økonomiske fordeler, personlig verdighet og som en strategi for å overleve. Om de positive følgende av kolonisering og innføring av kristendom for afrikanske kvinner generelt er større enn de negative følgene, er det uenighet om, men det er ingen tvil om at de afrikanske kvinnes situasjon var påvirket av koloniseringen og kristendommen i følge Larsson (1991:14):

To say that African women were affected by colonialism and Christianity is a non-controversial statement. But there is no consensus when it comes to whether the negative effects on women's political and economic influence in its traditional form that were destroyed by the advent of colonialism are outweighed by the positive effects of education, medical care and loosening of kinship ties which provided new choices.

Larsson mener kvinnene blant annet kom til kirken for beskyttelse, for å få støtte til å motsi et tvunget ekteskap, for å døpes og for å få respekt. Kirken gav i noen tilfeller beskyttelse, spesielt mot tvunget giftemål, men kirken gjorde ellers lite for kvinners stilling, i følge Larsson (1991:143):

The women came to church because of the "equality taught by Christianity, which makes a woman a human entity instead of a chattel of her husband." But in the struggle for economic equality they had to fight for themselves.

3.2 Kirke/ misjons innvirking på kvinners situasjon generelt

Formatert: Punktmerking og nummerering

Kirke/ misjon har i noen tilfeller vært et tilfluktsted for kvinner utsatt for vold, tvangsgifting eller som av andre grunner trenger beskyttelse Larsson (1991) beskriver flere forhold som kvinnene i Nord-vest

Tanzania flyktet fra til et opphold ved misjonsstasjonene under kolonitiden. Dette kunne føre til at kirke/misjon kom i konflikt med lokalsamfunnet¹³. I litteraturen finner man også eksempler på at kristendommen har beskyttet kvinnene gjennom å endre menns adferd. I noen tilfeller har menn gjennom kristendommen fått mer respekt for kvinnene, og behandlet dem mer som medmennesker enn som underordnede. Vi vil i denne delen gi eksempler fra litteraturen på hvordan kirke/ misjon/ kristendom har fungert som beskyttelse og forbedret kvinners situasjon med hensyn til vold og tvang. Mot slutten vil vi også diskutere hvordan kirke/ misjons involvering i disse sakene kom til å plassere dem i en utsatt posisjon i deres respektive lokalsamfunn.

3.2.1 Kirke/ Misjon som beskyttelse

Formatert: Punktmerking og nummerering

(...) irrespective of class they seem to have been in need of protection when they as women made their own decisions (Larsson, 1991:47).

Larsson (1991) beskriver hvordan kvinner fra den etniske gruppen Haya i Bukoba distriktet i Nord-vest Tanzania valgte som en del av sin strategi å søke tilflukt ved misjonsstasjoner under kolonitiden. For det meste var det kongens eller aristokratiets kvinnelige slaver, kvinner som flyktet fra et arrangert ekteskap, kvinner som hadde vanskelige forhold i ekteskapet, enker for å unngå levirat (gitemål med en svoger) eller befridde slaver som søkte tilflukt. Det hendte imidlertid også at kvinner fra aristokratiet i noen tilfeller hadde behov for beskyttelse. Når de som kvinner gjorde egne valg som å motsette seg ekteskap hadde de behov for beskyttelse, uavhengig av klasse i følge Larsson. På misjonsstasjonen studerte de bibelen og ble ofte giftet bort til kristne, men de fleste fikk her velge selv.

Larsson skriver at det ofte var suksesshistorier, at kvinnene ble betalt fri, men det var også tilfeller hvor misjonen ikke kunne gjøre noe. Kongen var den største slaveholderen og det var viktig for misjonærene å ha et godt forhold til kongen. Et stort problem for kvinnene som motsatte seg gitemål, var at brudeprisen ofte var mottatt og allerede brukt opp. Familien til kvinnen ville på den måten stå i gjeld til forlovedens familie. Hvis kvinnen giftet seg med en kristen mann etter et lengre opphold på misjonsstasjonen, kunne den nye brudeprisen gå med til å betale gjelden etter den første.

De tradisjonelle praksisene tillot at far, bror eller en onkel kunne tilby en kvinne som brud til venner. I følge Larsson ble ikke kvinnen spurt om hva hun ville. Brudeprisen ble gjerne betalt over flere år, ved at familien for eksempel mottok en geit ved jevne mellomrom. Brudeprisen måtte deles ut til slektninger, hvis ikke risikerte man åndenes sinne og at paret ville bli ufruktbare, og ved skilsmisse måtte brudeprisen tilbakebetales. Det var ulike tradisjoner ved bryllup, men det kunne også hende at alt skjedde i hemmelighet og at jenta ikke visste at hun skulle giftes bort før samme dag. Jentene ble gjerne giftet bort i 15-18 år års alderen, ofte som unge av frykt for å bli gitt til kongen som slaver.

Når muligheten gjennom misjonen kom, flyktet flere kvinner fra arrangerte ekteskap, spesielt unge jenter som skulle giftes bort til eldre polygame menn:

Even if there had been rare possibilities for girls to object to a marriage before, the fact that places of protection, *busirika*, were available, increased the number of brides who escaped just at the time of the wedding or from unwanted engagements. Young girls' dislike of getting married to old polygamous men was probably also supported by the White Sisters and their African novices (Larsson 1991:53).

Larsson skriver også at foreldre ikke ønsket at døtrene skulle bli kristne av frykt for at de ville flykte fra gitemål, som allerede var arrangert. Det var både romersk-katolsk og protestantisk misjon i

¹³ Se også paralleller fra NMS's historieverk om Kamerun (Jørgensen (ed), 1992). Se også Halfdan Endresen sine bøker (1954 og 1964).

Misjonærene i Kamerun var - hovedsakelig på 50-tallet - svært engasjert i slaveri-saken. Mange jenter/kvinner og noen gutter rømte til misjonsstasjonen fra tvangsekteskap og slaveri. Misjonærene kjøpte fri mange av dem, og arbeidet aktivt innen antislaveriselskapet for å bringe problemstillingen med slaveri opp for FN.

området, men på protestantisk side var det færre kvinner som ble kristne på grunn av at de ikke hadde noe tilsvarende de katolske nonnekonventene å rømme til. Generelt mener Larsson det var færre lokale kvinner i protestantisk enn katolsk sammenheng.

Larsson argumenterer for at kvinnes protest var der før misjonen kom, men ble muliggjort gjennom misjonen. Kvinnene flyktet i hovedsak fra mangel på innflytelse over valg av ektefelle, og som en motstand mot å bli giftet til eldre polygame menn. Det var også en økende bevissthet om at et tradisjonelt giftemål ville ta fra dem sjansen til mulighetene gitt gjennom misjonen. Et kristent ekteskap eller det å ikke gifte seg i det hele tatt, gav i mange tilfeller bedre muligheter for kvinnene. Larsson argumenterer for at det er enklere å finne begrunnelser for at kvinnene oppsøkte misjonen i en strategi for få frihet/ beskyttelse enn for at det var et religiøst ønske, men hun utelukker ikke det siste. Hun poengterer også at kvinnene i tradisjonell religion hadde liten myndighet og at det å konvertere kunne være en strategi for å få mer respekt: å øke personlig involvering i religiøse saker, respektabilitet og verdifølelse til tross for at det var lite kvinnelig lederskap utenfor nonnesammenheng.

3.2.1 *Fra underordnet kone til et likeverdig medmenneske*

Formatert: Punktmerking og nummerering

Larsson (1991) beskriver at noen av kvinnene som oppsøkte misjonen var utsatt for vold. Noen ble værende på stasjonen midlertidig for å vise at de ikke var fornøyde i ekteskapet. Hun skriver også at noen menn sluttet å slå kvinnene av frykt for at de skulle flykte til misjonen. Et kristent ekteskap var i utgangspunktet bedre for kvinnene enn et tradisjonelt ekteskap fordi begge her måtte være enige, og man skulle behandle hverandre bra.

Larsson (1991) beskriver også i sin bok pinsebevegelsens innvirkning på kvinnes situasjon i nordvest-Tanzania på 1940-50-tallet. Hun mener den førte til mer likhet mellom kvinner og menn, mindre vold og mindre drikking. Mann og kvinne så på hverandre som bror/søster i troen istedenfor for å se på hverandre som mann/kvinne:

The testimonies revealed that there were marriage problems, but also what had been done to overcome them. More often though the testimonies told about life before conversion and the radical change after, which was a clear witness to greater quality. "Since I was saved twenty years ago I have not beaten my wife even once." Abstaining from drinking beer played an important role in the change (Larsson:152-153).

Ruth Marshall (1993) beskriver i artikkelen *Power in the Name of Jesus*: *Social Transformation and Pentecostalism in Western Nigeria "Revisited"*, den raske veksten i pinsebevegelsen i Nigeria. Hun mener at statsmakt og kristendommens makt under kolonitida gikk over i hverandre på en kompleks og ofte motstridende måte. Hun ser pinsebevegelsen som en metafor for en ny type praksis, som fyller et sosio-politisk rom utviklet av afrikanske aktører hvor de selv har videreutviklet og forandret kristendommens institusjon og budskap. Pinsebevegelsen skaper et rom av praksiser som utfordrer den undertrykkende logikken til maktmonopolene. Gjennom pinsebevegelsen er det rom for å artikulere nye strategier for overlevelse, som tar forskjellig form.

Pinsebevegelsens konseptuelle verden involverer diskurser om familie, seksualitet, helse, rikdom, rettferdighet, økonomi, stat, eliter som er bundet sammen i symbolske nettverk, ritualer og hverdagspraksiser som i praksis ikke kan skilles. Marshall (1993:221) mener man må spørre hva mennesker konverterer seg fra for å få innblikk i begrunnelser for religionsskifte:

In other words, what aspects of the dominant 'socio-logic' do people find oppressive or destructive? What opportunities do they see themselves as having been denied, what roles have they been forced to occupy which prompt them to seize an opportunity to completely change their way of thinking and acting, to collectively escape this logic? In what sense are they creating new identities which rest on different assumptions and belief about a social world – in the egalitarian communities of the holiness congregations with their anti-materialist, millennial

focus, or via the reinvention and revitalisation of a pervasive materialism, as in the case of the doctrine of prosperity?

Marshall mener økonomisk nedgang, kampen for materiell overlevelse, kamp mot staten som kjemper for kontroll over kilder til nye rikdommer og statlig vold har vært med på å lede til konvertering. Historier om konvertering fokuserer på kontrastene mellom håpet, synden, det ødeleggende i fortiden og sikkerhet, håp og innvolving i det nye livet med Kristus. I henhold til Marshall skjer ikke konvertering bare på bakgrunn av et psykologisk og emosjonelt tomrom, men også på bakgrunn av sosiale og individuelle problemer.

Det som kjennetegner pinsebevegelsen er likhet, resiprositet og sosial sikkerhet som barnehager, helseinstitusjoner og lignende. Forholdet mellom *den høye og den lave mann* blir reartikulert og bevegelsen skaper nye muligheter for nettverk og relasjonsbygging (patronklient forhold). Gamle og nye maktformer brukes for å oppnå makt, og materiell suksess blir sett på som Guds gave.

Det interessante i denne sammenheng med Marshalls artikkel er hennes fokus på kvinner. Det er ikke bemerkelsesverdig flere kvinner enn menn i pinsebevegelsen, men en større andel av kvinnene er virkelig engasjert enn det som er tilfelle med mennene. Hun mener dette grunner i at kvinnene ofte har liten grunn for å beholde status quo og søker nye strategier.

I pinsebevegelsen er kvinner underordnet. De er bare representert i den lavere administrasjonen og har i noen tilfeller strenge kleskoder. Det er et sterkt fokus på *familien*, som er hennes hovedansvarsområde. Selv om gamle dominansrelasjoner er reflektert i bevegelsen blir det i prinsippet en dramatisk forandring til det bedre for kvinnen med hensyn til forhold som angår ekteskap, familie og seksualitet, i følge Marshall (1993). Det blir slutt på å betale med seksuelle tjenester, for eksempel i et lærer/student forhold. Man velger mann/kvinne selv og inter-etniske ekteskap er mer vanlig. Utroskap er forbudt for begge parter, og kvinnene får mer kontroll over eget seksualliv. Mannen må respektere og behandle kvinnen bra. Kvinnen blir ikke straffet på grunn av barnløshet på samme måte som før, fordi barn blir sett på som en gave fra Gud. Marshall (1993:233) argumenterer for at disse endringene på bakgrunn av den religiøse konverteringen er blant de mest dramatiske og sosialt synlige :

Women are often packet out of their marital homes on whims, beaten, treated as servants or baby machines, subjected to torment by husbands or mother-in-laws because of barrenness, pressured into marriages they do not want by family members, or sexual intercourse to gain and keep the favour of a prospective husband, boss, or lecturer. They find in these communities an opportunity to construct a space in which they can move with relative freedom and dignity, to gain a measure of control over their sexual and family lives, and from there use their positions to gain more influence in the sphere of labour outside the home.

Catherine Robins (1979) beskriver i artikkelen *Conversion, Life Crises, and Stability among Women in the East African Revival* følgende av *East African Revival* i sørvest Uganda. *East African Revival* er i følge Robins protestantiske kirker i Uganda, Kenya, Tanzania, Rwanda og Burundi som har en innfødt karakter på tross av opprinnelse i Europa.

Robins (1979:189) beskriver at slik kvinner tradisjonelt ble giftet bort var et symbol på en overføring av kvinnens produktive og reproduktive kapasitet fra farens hushold og økonomiske enhet til mannens:

It was exogamous, patrilocal and, by reference polygynous. Cattle were exchanged in bridewealth. Women were given little choice about whom they married, and were powerless to prevent the introduction of a second wife into the household.

Robins argumenterer for at mange kvinner konverterte til pinsebevegelsen på bakgrunn av at de bare ble sett på som *Kone og sex-objekt*. Kriser ledet ofte til konvertering og spesielt kvinner fikk nye sosiale og rituelle roller.

3.2.3 Følger for kvinnene i lokalsamfunnet

Formatert: Punktmerking og nummerering

Tabitha Kanogo (1993) har gjort en analyse av kenyanske jenter og kvinners kamp for å finne ut av konflikter, motsetninger, muligheter, begrensninger og forandringene skapt av misjonen under kolonitiden i sin artikkel *Mission Impact on Women in Colonial Kenya*.

Hun skriver at på mange måter har misjon søkt å restrukturere og redefinere den sosiale organiseringen av grunnleggende afrikanske institusjoner. Som pionerer i afrikanske land ryddet misjon vei for koloniseringen. Alt som misjonen representerte, blant annet ny religion, vestlig medisin, litteratur og kleskoder, var fremmed og det var mye motstand generelt i befolkningen. Ofte gav foreldre forbud til barna mot å gå til misjonsstasjonene, men det var mange forlatte barn som kom dit. Kanogo (1993:169) beskriver hvordan kvinnenes involvering med misjonen ikke bare innebar en religiøs konvertering, men også en kulturell og sosial forandring:

For most women, association with the missions involved more than a religious conversion; it also led to cultural and social transformation.

I artikkelen argumenteres det for at misjonen åpnet nye dører, men skapte også konflikter og motsetninger. Lojalitet til familie og innfødtes livsmønstre og sosiokulturelle og religiøse strukturer ble utfordret. Jentene som kom til misjonen ble forandret. Omskjæring, polygami, brudepris og spådom ble sett på som uforenelig med kristendommen. De kvinnene som levde i henhold til misjonens praksis ble sett ned på av lokalsamfunnet. Lokalbefolkningen ble skeptisk på grunn av misjonens syn på omskjæring. Kvinnene som ikke lot seg omskjære ble ikke sett på som kvinner, fordi de var urene. De kunne bli sett på som kollaboratører,prostituerte og late fordi de ikke arbeidet like mye på åkeren. Foreldrene var redde for å miste respekt og brudeprisen døtrene kunne bringe, mens de som hadde sønner var redd for at de skulle gifte seg med kristne jenter som ikke levde i henhold til tradisjonell praksis.

Misjonen gav opphold for kvinner som hadde problemer i ekteskap og ble i noen tilfeller beskyldt for å stjele kvinnene i følge Kanogo. Kvinnene ble på sin side sett på som ulydige ovenfor sin familie. Med hensyn til polygami kom kirke og familie i konflikt.

Kanogo argumenterer for at man kan hevde at misjon kunne være med på å forsinke at kvinner gikk inn i profesjonelle stillinger. Kvinnene lærte huslige ting fremfor akademiske på misjonene, og det offentlige rom var for det aller meste for menn.

Kanogo (1993:185) konkluderer med at kvinnene som involverte seg med misjon var endringsagenter.

By breaking away from the firm hold of their immediate families, mission girls had the opportunity to evolve their own social and power structures within which they sought social mobility.

Kvinnene oppnådde til en viss grad frihet, men var midt i en konflikt mellom kristendom og tradisjon.

3.2.4 Oppsummering

Formatert: Punktmerking og nummerering

Misjon/kirke har i noen sammenhenger gitt kvinner anledning til å velge å motsette seg kulturelle forhold som de har opplevd som overgrep. Gjennom kirke/misjon har de i noen tilfeller kunnet få beskyttelse mot tvunget ekteskap, polygame ekteskap, omskjæring og vold. Dette har gitt dem muligheter, men har også satt dem i konfrontasjon med familie og lokalsamfunn.

3.3 Organisasjonsdeltagelse og kvinners involvering i sivilsamfunnet

Formatert: Punktmerking og nummerering

Organisasjoner for kvinner innenfor kirken har i noen tilfeller ført til økt deltagelse av kvinner i samfunnet for øvrig. Vi vil i denne delen presentere to artikler som spesifikt omhandler organisasjoners rolle i kvinners involvering i sivilsamfunnet. Vi vil her også komme inn på hvordan selve den interne organisasjonsstrukturen kan påvirke hvor mye kvinner engasjerer seg, uten at dette nødvendigvis henger sammen med organisasjonens grad av demokratisering.

3.3.1 Organisasjoners rolle for kvinners involvering i sivilsamfunnet

Formatert: Punktmerking og nummerering

Aili Mari Tripp (1993) har skrevet en artikkel om kvinnes involvering i sivilsamfunnet med case fra Tanzania; *Rethinking Civil Society: Gender Implications in Contemporary Tanzania*. Tripp er kritisk til et tradisjonelt syn på sivilsamfunnet som noe separat fra privat og offentlig rom. Hun mener demokratisering av det offentlige rom er avhengig av politiske og rettslige reformer som påvirker menn, kvinner og barn i deres forhold i hjemmet. Man må da se på forholdet mellom det private og offentlige rom og hvordan disse former kvinners politiske deltagelse og fora bak politikken hvor kvinner deltar i forhandling, konflikter, distribusjon av ressurser, tilgang til makt og garantering av rettigheter.

Tripp mener at offentlig og privat rom er uløselig knyttet sammen på måter som kommer menn til gode på bekostning av kvinner, spesielt når det gjelder offentlige institusjoner. Denne eksklusjonen innebærer i følge Tripp (1993:151) at organisasjoner er viktige for kvinnene:

Exclusion from formal institutions may mean that women seek alternative strategies to shape and control their lives. It might limit them to informal associations or to smaller groups rather than larger ones.

Organisasjoner tillater kvinner å tenke på seg selv som en kollektiv gruppe som kan møte nye utfordringer. Organisasjonene kan ha effekten å skape nye kanaler for pressgrupper og gi grunnlag for menneskelige og politiske rettigheter i sivilsamfunnet.

Tripp argumenterer videre for at kvinner trenger å fremme et demokratisk hjem for å kunne løsrive seg selv til å delta i det offentlige rom. Økonomisk nedgang på 1970-tallet la en tung byr på kvinnene. Når staten var svak ble det imidlertid en mulighet for kvinnene til å skape nye rom for politisk og økonomisk handling, i følge Tripp. Hun mener at kvinnes mulighet til involvering i det offentlige rom henger sammen med deres rolle/ forpliktelser i hjemmet:

As women have created these new political and economic spaces, it has become clear that their political participation is circumscribed by their position in the private realm. Such limitation is tied to how politically active women are regarded, and it is directly linked to cultural restrictions that prohibit women from speaking in public, mixing with men in a public setting, travelling, and leaving their children at home. All of these restrictions are related to the need to be perceived as a good mother. They nevertheless vary according to ethnic group, religion, class, education, and age. Older women, more educated women, and Christian women tend to have more freedoms in this regard. (Tripp 1993:155).

Et viktig fokus for kvinnegruppene i Tanzania, hvor Tripp presenterer case fra, var å drive velferds og sosialt arbeid. Dette var nært linket til deres ansvar i hjemmet for helse, utdanning og den generelle velferd for husholdsmedlemmer, inkludert de *eldre*. Kvinner var blitt spesielt aktive i foreldreorganisasjoner og kirkegrupper dannet for å drive daglig omsorg for barna. For å få større betydning, bør organisasjonene i følge Tripp gå sammen og utvikle relasjoner til staten på en måte som samtidig bevarer deres autonomi.

De problemstillinger Tripp reiser er av den type vi i prosjektet har vært spesielt på leting etter. Vi mener den gjensidige påvirkningen mellom privatsfæren og organisasjonssfæren (for eksempel kirken)

på den ene siden og den øvrige offentlige sfæren på den andre burde kunne studeres fruktbart både innen rammen av den Evangeliske kirken i Etiopia, Kamerun og på Madagaskar. Dette er en utfordring NMS og forskere innen våre sammehenger – burde gis mulighet til å gå inn i. Slike studier ville kunne gi viktige bidrag til den generelle litteraturen om forholdet mellom bygging av sivilsamfunnet, demokratisering og utvikling¹⁴.

3.3.2 Betydning av Organisasjonsstruktur for kvinners deltagelse

Formatert: Punktmerking og nummerering

Peter Von Doepp viser i artikkelen *Liberal Visions and actual power in grassroots civil society: local churches and women's empowerment in rural Malawi* hvordan organisasjonsstruktur har innvirkning på i hvilken grad kvinner deltar. Det er ikke nødvendigvis de mest demokratiske organisasjonsstrukturene som gir økt deltagelse i henhold til Von Doepp.

Von Doepp tar utgangspunkt i teorier om sivilt samfunn og hvordan organisasjoner kan myndiggjøre befolkningen. Hans case er hvordan den presbyterianske og den katolske kirke i Malawi har involvert kvinner på forskjellige måter på grunn av deres ulike organisasjonsstruktur.

Von Doepp presenterer to ulike perspektiver på sivilt samfunn. *Det liberale synet* overser makt, ulikhet og konflikt i et samfunn. Organisasjoner i det offentlige kan utøve spesifikke funksjoner til å hjelpe demokratiutviklingen. De kan hjelpe til med å inkludere og utdanne medlemmene og stimulere dem til politisk deltagelse. Individet er i sentrum og sosial makt og dens innvirkning på individets handling, tanker og valg får minimal oppmerksomhet. *Det Kritiske synet* fokuserer på makt og interesser i et konkret sosialt landskap. I det sivile samfunn ligger det et potensial til endring og man har et fokus på maktrelasjoners påvirkning på organisasjoner i sivilt samfunn. Sivilsamfunnet tenderer til å reproducere og forverre ulikheter og konflikter i samfunnet, blant annet kjønnsdiskriminering og eksklusjon.

Den katolske kirke var mer effektiv i å involvere kvinner enn den presbyterianske på tross av at den sistnevnte blir sett på som mer demokratisk, i følge Von Doepp. Den katolske kirke har organisasjoner på landsbynivå (*mipakati*) hvor man diskutere religion og verdslige ting. Disse organisasjonene gav muligheten til en større deltagelse i religiøst liv, og kvinner kunne her ta ordet i motsetning til hva som var vanlig i kulturen for øvrig. Alle troende kvinner kunne være med og forskjeller på bakgrunn av alder og kjønn ble mindre synlige på grunn av den katolske kirkes lære om at alle er like, med unntak av presten som er opphøyet. *Mipakati* skapte gode utgangspunkt for dialoger hvor også kvinner holdt ledende posisjoner. Organisasjonene tilbød kvinnene å lære noe og gav dem unike offentlige roller:

As the Catholic women emphasised through the *mipakati*, the local Catholic church provided an organisational space where some women could obtain important skills, develop confidence and witness unique models of female authority and voice (Von Doepp 2002:293).

¹⁴ Vi viser igjen til Line Nyhagen Predelli, som har gjort en omfattende forskning på forholdet mellom utviklingen av kvinnes rolle og posisjon i misjonsbevegelsen (særlig NMS) og strømninger i samtiden. Blant annet utfordrer hun forståelsen om misjonen på Madagaskar som et patriarkalsk regime i artikkelen *Contesting the Mission's Patriarchal Gender Regime, Single Norwegian Missionary Women in 19th Century Madagascar*, (Predelli 2003) Artikkelen er å finne i antologien *Gender, Race and Religion. Nordic Missions 1860-1940* (Okkenhaug 2003 red) der forholdet mellom kjønn, rase og klasse innen misjonskonteksten både i Norge og på Madagaskar belyses gjennom forskjellige bidrag. Antologien omhandler den protestantiske misjonsbevegelsen i det nittende og tidlige tjuende århundret. De åtte essayene omhandler nordiske kvinnelige misjonærer som del av en større internasjonal bevegelse. Bevegelsen utgjorde i praksis et feministisk prosjekt med betydning for kvinners rolle i kirken og i samfunnet. Antologien søker å utforske sentrale aspekter ved det som skjedde gjennom empiriske studier relatert til kjønn og den lutherianske misjonsbevegelsen i Danmark, Sverige, Finland og Norge.

Den presbyterianske kirke er, i motsetning til den katolske, desentralisert og har en demokratisk institusjonell struktur. Patriarkalske praksiser ble brakt inn i kirken i form av at kvinner fikk sekundære og separate roller. Dette forsterket maktrelasjonene som var i samfunnet fra før. De fleste *eldre* og diakoner var mannlige og var opphøyet fra de andre. Kvinner deltok bare begrenset. Den presbyterianske kirke hadde organisasjoner, men bare en liten del av kvinnene var med der og menn var ikke tilstede i organisasjoner hvor kvinnene var representert. Kvinnenes rolle var å støtte den mannlige dominerte institusjonen, i følge Von Doepp. Han argumenterer for at presbyterianske organisasjoner i området hvor han gjorde studier hadde en tendens til å reproducere de opplagte kjønnsforskjellene i samfunnet for øvrig:

The institutional structure of the Presbyterian church also affects the practises of religious organizations at the grassroots. Specifically, the decentralised nature of the Presbyterian system - offering highly localised forms of control - allowed certain patriarchal tendencies in Malawian society to inform the operation of local churches. As a result, practices within the Presbyterian organisations in the research area tended to reproduce and exacerbate the gender inequalities that were evident in the larger social setting (Von Doepp 2002:295-296):

I følge Von Doepp gjorde demokrati og desentralisering at den presbyterianske kirken ikke klarte å myndiggjøre kvinnene.

Katolske kvinner var mer aktive i politiske partier enn de presbyterianske. Mange hadde fått erfaring fra kirka som de kunne bruke i det politiske liv. En av informantene til Von Doepp kommenterte følgende:

Church has helped me to be a party leader. But it is in the farmer clubs where activity in church has helped me more. In clubs, they prefer leaders who are not afraid. The thing about the *mipakati* is that anyone is free to speak...so people learn to be comfortable discussing issues (Von Doepp 2002:291).

Von Doepp (2002:295) kritiserer den liberale tenkningen som tilsier at desentralisering og intern demokratisering i organisasjoner nødvendigvis leder til myndiggjøring:

As the Catholic church is characterised by a hierarchical structure of governance, it is easier for church leaders to create and implement programmes that run counter to expectations and wishes of the dominant portion of the organisation's membership (...) Of course, hierarchical organisations are not necessarily more effective in empowering marginalized citizens. Their role depends very much on the policies and programmes that leaders implement. The objective of the discussion is to highlight the flaws in the liberal thinking (and conventional wisdom) that organisational decentralisation and internal democracy lead to citizen empowerment.

3.3.3 Oppsummering

Formatert: Punktmerking og nummerering

Organisasjonslivet skaper gode muligheter for kvinner til å tilegne seg kunnskap og erfaring i å involvere seg i samfunnslivet. Kirke/ misjon har mange steder gjennom deres fokus på kvinnearbeid og kvinneorganisasjoner gitt kvinner en mulighet til å ta ordet og engasjere seg. Men organisasjonsstrukturen internt i kirkene varierer og gir derfor varierende føringer på hvor aktivt kvinnene kan være og følgelig hvilke erfaringer de gjør seg og kan ta med seg ut i et engasjement utenfor kirken. samfunn

3.4 Kvinner og utdanning

Formatert: Punktmerking og nummerering

I faglitteraturen vi har arbeidet med beskrives kristne misjoners bidrag til å gi jenter utdanning. Konkret er dette ofte knyttet til bygging av skoler og en aktiv, inkluderende holdning til jenters skolegang, men også ved å imøtegå tradisjonelle holdninger lokalt i befolkningen om at utdanning av jenter er unødvendig. Historiske undersøkelser dokumenter at vestlig misjon de fleste steder på det afrikanske kontinentet fra midten av 1800-tallet etablerte skoler bygget på de samme pedagogiske

prinsipper og praktiske modeller som gjaldt for utbygging av offentlig skoleverk i samtidens europeiske stater¹⁵. Det ble også satset på skolegang for jenter helt fra starten med de praktiske utfordringer dette førte med seg. Her kan man si at et allment folkeopplysningsideal som var radikalt og ble motarbeidet også i Europa på denne tiden, i Afrika møtte tradisjonelle forestillinger om klart delte roller for menn og kvinner i samfunnet, kvinners generelle underordnede posisjon i husholdet og i lokalsamfunnet og oppgaver og sosiale posisjon som var tett knyttet til husholdssfæren¹⁶.

Et viktig spørsmål i forlengelsen av arbeidet med å gi barn skolegang, er selvsagt kvaliteten på den utdanningen som misjonen kunne tilby jenter og gutter. En del artikler kritiserer kristen misjon for å ha hatt for stort fokus på husstell-lære og det å utdanne jenter til å bli *gode, kristne husmødre* i stedet for å ha et akademisk fokus¹⁷. Selv om dette langt på vei medfører riktighet, er det likevel på sin plass her å minne om at det heller ikke i Europa og USA var slik på denne tiden at det dominerende dannelsesidealet var like kjønnsnøytralt som opplysningsidealet ser ut til å ha vært: Man var enig om at begge kjønn trengte den nye tids kunnskap for at samfunnet skulle utvikles, men det betydde ikke at kvinner og menn skulle lære de samme ting. Kvinner skulle gjerne lære moderne prinsipper for ernæring, hygiene og helse til bruk i hjemmet, men verken i Europa eller i Afrika var det like naturlig å tenke at kvinner gjennom allmenndannende undervisning skulle kunne nå de samme posisjoner i samfunnet som menn.

For en mer spesifikk og utdypende drøfting av undervisningsspørsmål innen rammen av NMS's misjonsvirksomhet fra 1840-årene av viser vi til de ovenfor refererte studiene utført av norske fagpersoner eller i et nært samarbeid med NMS.¹⁸

3.4.1 Kristne misjonærers bidrag i kampen for jenter og utdanning

Formatert: Punktmerking og nummerering

Aparna Basu (1993) beskriver i sin artikkel *Mary Ann Cooke to Mother Teresa: Christian Missionary Women and the Indian Response* de kristne misjonærenes bidrag i å gi jenter utdanning i India. Kristne misjonærer var de første som plasserte kvinnene på agendaen til Indisk sosial reform, i følge Basu. Utdannelse av jenter ble tradisjonelt sett på som unødvendig, farlig og uortodoks. Jentene skulle holde seg til hjemmet. I noen distrikt var den en overtro om at utdannet jenter raskt ble enker etter giftemål. De ble også giftet bort som barn. Barna på misjonærskolene var ofte blant de fattigste av de fattige. Selv om misjonærenes bidrag var lite, var det viktig fordi misjonen utdannet barn i områder som kolonimakten og den indiske intelligentsiaen ikke var interessert i, i følge Basu. Ofte var de høyere kastene spesielt mistenksomme til å utdanne sine barn ved misjonen, og de var spesielt redde for religionsskifte.

Kristne misjonærene gjorde mye i kampen mot den tradisjonelle holdningen mot utdanning av kvinner, mener Basu. De startet skoler som gav utdanning i husstell men som også understreket behovet for

¹⁵ Det Norske Misjonsselskap var alt i 1880-årene i full gang med å bygge ut et allmennt skolevesen på Madagaskar etter samme lest som den norske folkeskolen av 1889 som var offentlig, allmenndannende, universell (ikke stands, klasse eller kjønnsdelt) og enhetslig (lik mulighet for alle til å avansere uansett bosted og skolens status som privat eller offentlig). Det NMS ikke kunne innføre var den norske ordningen med både rett og plikt til skolegang. Men omtrent på denne tiden innfører Madagaskars regjering allmenn skolegang for jenter og gutter og ganske snart sies kvaliteten på gassisk barneskoleutdanning å være fullt på høyde med fransk offentlig barneskole (Lode 1990, Lode 1971:111ff).

¹⁶ Hastings 1993:110

¹⁷ Michaelsson (2003) hevder, på basis av sine studier av selvbiografier av misjonærer, at det er en vesentlig forskjell på enslige kvinners selvforståelse og oppdragsforståelse og på de gifte kvinnenens. Hun karakteriserer mange av de ugifte spesielt, som misjonsfeminister. Det synes å ha vært ulik forståelse av hvordan utdanning av kvinner skulle gjøres blant misjonærene, mener hun.

¹⁸ Se særlig fotnote 1 og 15

profesjonell utdanning, spesielt av lærere, sykepleiere og doktorer. Misjonen var med på å skape/popularisere en ny type rollemodell for kvinnene, i følge Basu (1993:206).

A new type of family and a new woman were emerging among the liberal intelligentsia in the latter half of the nineteenth century. Missionaries contributed to creating and popularising this new role model of the educated woman who introduced into the home, order, thrift and cleanliness and who ran the house in an efficient manner. She was no longer in *pardah* and could venture outside the home. She could go to school, accompany her husband to public entertainments, join women's associations and do charitable and philanthropic work, which was the natural extension of her nurturing, maternal role. She was a good other and wife, a companion to her husband but also socially responsible.

Misjonærene lyktes ikke i det opprinnelige målet om å frelse mennesker, men de overførte noen kristen idealer gjennom utdanningen, konkluderer Basu (1993:206-207):

Missionaries did not succeed in their original aim of conversion. The Church in its proselytising activity was an object of suspicion and hostility. In the schools and colleges started by missionaries from the late nineteenth century onwards for the children of the elite, the majority of students were non-Christians and not many converts came from them. Through those schools, however, some Christian ideals, such as the belief that the way to God lies through the service of humanity, the ideal of *seva* (service), percolated through national life.

3.4.2 Utdanning for å bli husmor eller for mer frihet?

Formatert: Punktmerking og nummerering

There is no answer to the question of education for domesticity or liberation. The pattern, however, is similar for schoolgirls and for Sisters. Even if the aim of the education given to schoolgirls was domesticity, they were also given tools for making their own choices which they utilized in their rapid response to professional training. The Sisters were sometimes limited in their tasks to domestic service but to enter the community of Sisters was often a conscious choice of greater freedom and dignity (Larsson 1991:206).

Larsson (1991) beskriver i sin bok *Conversion to Greater Freedom? Women, Church and Social Change in North-Western Tanzania under Colonial Rule* misjonens arbeid for utdanning av jenter. Tradisjonelt kunne mennene i nordvest-Tanzania bli sendt til kongens gård for å få diverse utdanning (blant annet militær utdanning eller lære å bli voksen). Kvinnene måtte bli hjemme, noe som ble videreført når skolen kom fordi man var redd for å miste kontrollen og arbeidskraften hjemme. Larsson forteller at mange fedre ikke betalte skolepenger for jentene, fordi de hadde en sønn som hadde fått plass på en privatskole hvor skolepengene var så høye at de ikke hadde råd å ha døtrene på skole. Mange jenter mente at det at de var eldst eller ikke hadde brødre gjorde at de fikk gå på skole. Misjonærene var ute før kolonimaktene med å utdanne jenter.

Larsson stiller spørsmål ved om kvinnene fikk utdanning for å kunne jobbe i hjemmet eller for frihet. Et behov for å utdanne jenter, var i følge Larsson uttrykt gjennom å lære opp koner til kristne evangelister og kateketer. Jentene lærte å lese for å kunne bibellesning og de hadde forskjellige husstellfag. Mange av de første jentene som fikk utdanning hadde tilknytning til kirka gjennom familien. Generelt mente befolkningen at det var bortkastet å sende jenter til skole fordi de ikke lærte å dyrke. Noen av kvinnene ble utdannet til lærere, dette bidro til å få flere jenter inn i skolen. Larsson mener at den tradisjonelle arbeidsdelingen til en viss grad ble videreført. Klassene var delt mellom jenter og gutter og jentene hadde mye husstellfag. Noen av jentene gikk videre og ble blant annet lærere, noe som hadde stor betydning for å få jentene inn i skolen. Kirken gjorde noe, men ikke nok mener Larsson. Likevel poengterer hun at involvering med misjon kunne være et aktivt valg i kvinnenens strategier for å få kontroll over sine liv og større verdighet gjennom blant annet utdanning:

Whatever the reasons were behind girls joining the sisterhood as their profession, religious conviction, admiration for other sisters, attraction to the material and secure aspect of life in the convent, wish to avoid marriage, desire to get education, it was in most cases their own decision in their struggle to assert control over their own lives and in the striving for greater dignity (Larsson 1991:205).

Modupe Labodes (1993) har skrevet en artikkel om fokuset innen jenter/kvinner utdanning. I artikkelen *From Heathen Kraal to Christian Home. Anglican Mission Education and African Christian Girls, 1850 – 1900* viser hun hvordan jenter på ulike måter ble et spesielt fokus for anglikansk misjonsvirksomhet. Det meste av arbeidet hun diskuterer i artikkelen ble gjort av kvinner for kvinner.

Hun mener misjonen tok utgangspunkt i ulike oppfatninger av afrikanske kvinner:

- Afrikanske kvinner var mer skeptiske til *sivilisasjonen*
- Afrikanske kvinner var uskyldige ofre for tradisjonelle praksiser, som for eksempel brudepris og polygami
- Afrikanske kvinner var ”underutviklet” (backwardness) på grunn av hjemmemiljøet og manglende opplæring av kvinner og jenter i tradisjonelle samfunn.

Labodes (1993:129) mener misjonen ut fra disse oppfatningene mente at kvinnene måtte læres opp til å være kvinner på måter menn ikke måtte læres opp til å være menn:

These views all emphasised the supposed ignorance of African women. They had to be taught how to be women in ways which African men did not have to be taught how to be men. Although men were criticised for being lazy of 'sensual' (due to the supposedly envating effects of polygyny), they were still admired for their 'masculine' skills in warfare and hunting. The remedy for their laziness was to destroy polygyny and force them to work for wages, rather than to teach them a whole host of 'masculine' virtues.

Labodes mener det var viktigere for misjonen å lære jenter hvordan man skulle leve heller enn å avansere akademisk. Mål med utdanning var for gutter å produsere ledere, mens den for jenter var å lære hvordan mann skulle lage passende hjem for slike ledere. Jentene skulle læres å være kristne afrikanske kvinner. Labodes mener noen afrikanske kvinner søkte en mer sekulær utdanning, men den anglikanske kirken hadde ikke et akademisk fokus på utdannelsen til jentene i følge henne.

3.4.3 Oppsummering

Formatert: Punktmerking og nummerering

Kirke/misjon var blant de første som tilbød utdanning til jenter. Dette skapte muligheter for mange kvinner og har vært med på å myndiggjøre jenter/kvinner. Likevel er det nødvendig med en refleksjon rundt målet med utdanning av jenter. Som vi har vist i denne delen, er kirke/misjon blitt kritisert for å bruke utdanning for å utvikle *gode, kristne husmødre* i motsetning til å gi dem en generell akademisk kunnskap.

3.5 Tvetydighet i betydningen av kjønn

Formatert: Punktmerking og nummerering

Kirkens/ misjonens arbeid har mange ført til et tvetydig helhetsbilde når det gjelder kjønn og oppgavefordeling, karrierer og relasjoner. Det er vel dokumentert at kvinner gjennom menighetsarbeidet har fått mulighet til å gjøre opprør mot den sterke patriarkalske strukturen som eksisterte ellers i mange samfunn. Samtidig har denne strukturen blitt bekreftet og videreført nettopp gjennom kirkens/ misjonens arbeid. Denne problemstillingen blir diskutert i mye av litteraturen prosjektgruppen har funnet angående *religionsskifte, kjønn og utvikling*, og vi vil i denne delen vise til noen av disse artiklene/ casene.

Elizabeth Isichei (1993) innleder artikkelen *Does Christianity Empower Women? The Case of the Anaguta of Central Nigeria* med at det synes som kristendommen forsterker tradisjonelle patriarkalske verdier samtidig som den myndiggjør kvinner i Afrika. Hennes case er Anaguta i Sentral Nigeria.

I den tradisjonelle religionen var det *hemmelige/ hellige* dominert av eldre menn, som ble ansett for å være trollmenn. Kvinnene var ekskludert, selv om de kunne være i besittelse av ånder. Det var stor tro på trolldom, blant annet ved fruktbarhet¹⁹.

Kristendommen gav kvinnene mer makt med hensyn til det åndelige. Det var slutt på trolldom, og evig liv var for mange tiltrekkelig. For kvinnene tilbød kristendommen en verden av ideer og verdier som var uavhengig av det mannsdominerte tradisjonelle *hemmelige/ hellige*. På den andre side ble de matrilineære strukturer erstattet med patrilineære. Tradisjonelt hadde kvinnene et system av serieekteskap med flere menn. På en side kunne dette føre til hyppig endring av bosted og nye uønskede giftemål på grunn av brudepris. På en annen side var de fri til å dra fra ektemennene når de ville, og komme tilbake til familien når de ville. Isichei mener det er mulig at kvinnenes uavhengighet ble mindre da man sluttet med serieekteskap på grunn av at kristendommen ble innført. De matrilineære trekkene sikret også i følge Isichei et system for å holde fred mellom klaner, og dette ble påvirket negativt av kolonimakten og misjonen.

Adrian Hastings (1993) kommer i artikkelen *Were Women a Special Case?* inn på hvordan kvinner har blitt myndiggjort av kristendom/ misjon i ulike perioder. Hun skriver at det er skrevet lite om misjonenes påvirkning på kvinner spesielt:

A largely male-dominated missionary church encountered a largely male-dominated traditional Africa. Two forms of patriarchy appeared to fit together well enough. Where African custom was matrilineal, missionaries could be bewildered and attack this (like so many other aspects of custom) as opposed to the law of God. For the most part in the history of the wider encounter, women have had the briefest of mentions (Hastings 1993:110).

Hastings argumenterer for at Afrikanske kvinner spesielt i begynnelsen opplevde frihet på grunn av misjon. Hun nevner misjonens holdning til polygami, brudepris, klitoridektomy, drap på tvillinger og forfølgelse av hekser som eksempler på at kvinnene kunne føle frihet innenfor kristendommen i sammenligning med tradisjonelle forhold. Hun mener videre at mange av kvinnene som kom til kirka/ misjonen var falt ut av samfunnet. Noen flyktet fra brutale menn, andre fra et giftemål, spesielt som kvinne nummer to i et polygam ekteskap, andre kom som motstand mot å la barnet dø på grunn av at barnet ikke gråt ved fødsel eller fordi hun hadde fått tvillinger.

I følge Hastings vant misjonen fort kampen mot tvillingdrap, men polygami var en vanskeligere kamp. Hun mener at i noen tilfeller var polygame ekteskap også bra for kvinnen, men poengterer at frihet til å velge ektemann var et viktig steg. Hastings kommer også inn på holdningen til brudeprisen. Misjoner var i begynnelsen imot brudepris fordi de mente det var kjøp og salg av kvinner. I tradisjonell forstand var det imidlertid en garanti for brudens verdi og det mest effektive middelet for et langvarig ekteskap²⁰.

Hastings (1993:121) argumenterer for at kristendommen i første halvdel av det tjuende århundre reflekterte og til om med forsterket mennenes dominans i samfunnet:

As church grew more central to African society, it came – as we have seen - to reflect, even reinforce, in most of its central concerns the traditions of male primacy. The training of the clergy and the development of the school

¹⁹ Mestad (2000) hevder at det i det afrikanske samfunnet eksisterte både mannlige og kvinnelige maktstrukturer. Kvinnene kunne ofte være ledere av t.d. helbredelsesriter med mye makt. Dette er parallelt med kvinnes rolle i mange kirker (se 3.5.2).

²⁰ Mestad (2000) hevder at brudeprisen ofte inngår som en del av gavebyttene i forbindelse med ekteskap der ulike parter (mannens og kvinnens familier) skal gi ulike gaver.

system were predominantly to the advantage of men (...) The dominant impression of African Christian life in the great missionary age of the first half of the twentieth century remains not one of the liberation of women, but, on the contrary, of a lack of freedom.

Fra 1950-tallet mener imidlertid Hastings (1993:122) at kvinnene ble mer deltagende og at kristendommen igjen appellerte til dem:

At the start and then again from the fifties the gospel seemed to appeal to women with a special intensity which we may reasonably relate in a broad way to the issue of specifically female freedoms - freedom not to have to abandon your twin children, freedom not to be married to a rich old polygamist, freedom to be valued sufficiently to be taught in school, freedom to choose your husband, freedom to woo in secret before your father knows, freedom to choose not to marry at all and be a nun, freedom to live an independent existence as a woman (...).

3.5.2 Skillet mellom gave og embete

Formatert: Punktmerking og nummerering

Salvatore Cucchiari (1990) beskriver i artikkelen *Between Shame and Sanctification: Patriarchy and Its Transformation in Sicilian Pentecostalism* hvordan pinsebevegelsen legger til rette for at troende kvinner kan overgå noe av kontrollen av kvinner som ligger i det patriarkalske samfunnet på Sicilia samtidig som den viderefører patriarkalske verdier.

Cucchiari mener hegemoniske strukturer og underliggende kjønnsrelasjoner har tilpasset seg moderniseringens krefter på Sicilia. Fremfor alt er siciliansk kjønnsorganisering et patriarki hvor menns sosiale omdømme og deres familie, deres ære, hviler på i hvilken grad de har kontroll over kvinnes oppførsel og seksualitet.

Innenfor pinsemenigheten tror man at menn og kvinner er likeverdige, men at de skal delta i menigheten med ulike oppgaver. Kvinner får ikke offisielle embeter og de kan ikke innta talerstolen. De kan imidlertid ha profetisk tale, da dette er noe midlertidig og en *gave* heller enn kunnskap en besitter. Cucchiari (1990:694) mener kvinnene bruker de mulighetene de har og får prestige i pinsebevegelsen selv om de er fratatt retten til noen form for formell autoritet.

To take the pulpit is to take on the full, recognized authority of the role of preacher – a role forbidden to a woman. Hence, women like the one I observed, who regularly and eloquently share their biblical mediations with their congregations, are denied recognition of their role.

Skillet mellom det som er *gave* og det som er et *embete*, er på samme tid en ideologisk rettferdiggjøring av mannlig dominans og en mulighet for kvinnene til å være aktive. Pinsebevegelsen kan bevare tradisjonelle relasjoner på samme tid som den kan gi rom for transformativ prosesser.

På den ene side kan de rollene kvinner og menn har innen pinsebevegelsen sies å samsvare med rollefordeling i samfunnet for øvrig. Kvinner gjør emosjonelt og fysisk arbeid i sosial og hjemlig reproduksjon, mens menn er autoritære figurer. På den annen side kan kvinnene gjennom religionsskiftet true mennene som kjemper for å bevare æren gjennom kontroll av kvinnene. Relasjonen til Gud blir viktigere enn relasjonen til familien, noe som legitimerer kampen mot det patriarkalske samfunnet. Cucchiari beskriver flere historier om kvinner som opplevde religionsskifte som en gjenfødelse, som en frigjørende erfaring, fra fysisk og psykisk vold. Den sosiale betydningen av religionsskifte er like kompleks som det sosiale systemet i følge Cucchiari (1990:698):

As I and others (Beckford 1978; Cucchiari 1988; Snow and Machalek 1984: 177, 178) have noted elsewhere, conversion accounts are interpretive reconstructions of experience – acts of "empowerment" – not personal histories per se.

Cucchiari mener kvinner har tatt muligheten pinsebevegelsen har gitt dem til å forsøke å forandre makt og prestisje til sin fordel, på samme tid som de forholder seg til tradisjonelle verdier. Menn på sin side har funnet et nytt rom hvor de kan utøve lederskap, autoritet og ære som de føler er truet andre

steder i samfunnet. Cucchiari mener derfor at pinsebevegelsen har innebygd et tvetydig *gender space* hvor man søker nye balanser i makt og prestige.

Martin (2001)²¹ refererer til Cucchiari i sin artikkel om Pinsebevegelsens *Gender-Paradox*:

It establishes an *experience* of greater gender equality without destroying what Cucchiari has felicitously called “gender integrity,” that is, the possibility of experiencing the gendered self as a “good woman” or a “good man” (Cucchiari 1991). In this way Pentecostalism acts as a “transformative” mechanism (Cucchiari’s term again), nudging a whole sector of the poor in the direction of modernity.

3.5.3 *Kristendommen utfordrer kjønnsrelasjoner til en viss grad*

Formatert: Punktmerking og nummerering

Lesley Gill (1990) beskriver i artikkelen “*Like a Veil to Cover Them*”: *Women and the Pentecostal Movement in La Paz* sammenhengen mellom klasse, kjønn og evangelisk kristen ideologi i dannelsen av nye sosiale relasjoner og i tilsløringen av ulikheter og den implisitte bekreftelsen av tradisjonelle dominansrelasjoner mellom kvinner og menn. Gjennom nye relasjoner utfordres visse aspekt ved samfunnet for øvrig, men det stilles ikke spørsmålsteget ved de grunnleggende hierarkiske aspektene ved pinsebevegelsens ideologi.

I følge Gill er det flere kvinner enn menn i pinsebevegelsen i Latin Amerika. Mange immigranter som kommer til byen er kvinner. De er ofte fattige og noen er enker, forlatt, alenemødre, ugifte eller skilt. Disse kvinnene blir diskriminert på landsbygda og har i tillegg mindre muligheter for jobb i byen. Noen i en desperat situasjon og søker nettverk i kirken (Gill 1990:712):

Organized religion represents perhaps the most common way that women in La Paz develop new relationships within socially prescribed boundaries, because they encounter more difficulties than men in finding emotional support and economic security once they move outside their kin networks.

Pinsebevegelsen gir en mulighet til å få nytt nettverk. Gill forteller i sin artikkel om to kvinner som begynte i pinsebevegelsen. Religionsskiftet forandret ikke den materielle situasjonen for dem, men det påvirket deres forståelse av sosial realitet. Religiøs ideologi satte spørsmålsteget ved klasse, kjønn, og etniske opprinnelser for deres problemer ved å fokusere på en syndig individuell oppførsel inspirert av djevelen, mulig for alle.

Menn er overlegne kvinner i pinsebevegelsen, og kvinnene har ansvar i hjemmet. Tittelen på Gills artikkel viser til en pastors uttalelse om at kvinner har langt hår fordi det fungerer som et slør som dekker dem. Likevel er kvinner og menn likeverdige, ikke prestene er engang opphøyet som i den katolske kirke, i det at frelsen er for alle. Religionen omdefinerte også mannens holdning til kvinnen og motsetter seg blant annet voldelige menn. Situasjonen for kvinnene blir bedre når menn oppfører seg mindre voldelig og tar mer hensyn til kvinnene.

The Converts establish new social relationships and validate emergent identities, often after experiencing severe emotional crises, and religious ideology is an important part of this process. Through the experience of conversion, women address much of their gender- and class-based suffering by using religious ideology to recast the meaning of past events and revalidate their present social identities and relationships. This reflects a complex interaction of personal biography and belief that is an integral part of the process of change. They are also able to redefine their relationships with men because of the way in which Pentecostalism alters male behaviour to suit their economic and emotional needs (Gill 1990:719).

Formatert: Punktmerking og nummerering

---

²¹ Se beskrivelse av artikkel i 3.4.4

3.5.4 Kjønn-paradokset

Bernice Martin (2001) fremmer i artikkelen *The Pentecostal Gender-Paradox* pinsebevegelsens bidrag til kvinners situasjon, som han mener har blitt oversett av forskere, spesielt innen religionssosiologi. Han begynner artikkelen med å si at pinsebevegelsen har spilt en klassisk rolle i å modernisere agenter i å støtte fattige og mindre fattige i utviklingsland til å tilpasse seg med noe suksess til den raske økonomiske, sosiale og kulturelle forandringen som har blitt tvunget på dem. Han mener bevegelsen har gitt kvinner en mulighet til å skifte fokuset i et samfunn dominert av menn til å tenke familiens beste på bekostning av mannens beste.

Above all, women have used the Pentecostal religious discourse to rewrite the moral mandate on which sexual relations and family life rest. In societies characterized by a tradition of male dominance they have been enabled to institute a family discipline, sanctioned and effectively policed by the church community, which puts the collective needs of the household unit above the freedom and pleasures of men and which has called an end to the long-tolerated standard of sexual morality (Martin 2001:54).

Martin argumenterer for at menn i pinsebevegelsen har fått fokuset endret til familien. Tradisjonelle kulturer med mannlig dominans har vanligvis hatt lett for å sameksistere med religiøse strukturer hvor hierarkiet og formidling av det hellige er de institusjonelle normene. Pinsebevegelsens doktrine med hensyn til *frelse for alle*, basert på den hellige ånds gaver, både til menn og kvinner, bærer i seg et radikalt modernisering egalitært impuls, i følge Martin (2001:55).

Nonetheless, it appears to suit both the men and the women in the Pentecost populations facing and accelerated transition to modernity that the gender-paradox be sustained rather than resolved. The practical effect has been to give a new start to gender and family relationships through a transformation of the moral order which legitimates and sustains them.

Kjernefamilien er viktigere enn den utvidede slekten. Det som ligger i pinsebevegelsens *Gender-paradox* er at den etablerer kjønnslikhet uten å ødelegge *gender integrity*²². Menn må ofre noen i bevegelsen, og kvinner vinner mer enn menn i følge Martin. Mange kvinner som blir med i pinsebevegelsen har ofte ustabile familiesystem. Martin (2001:56-57) mener pinsebevegelsen, i motsetning til mange andre trossamfunn i utviklingslandene, har hatt stor betydning for *kvinnebevegelsen*:

All of this suggests that, if there is a "women's movement" among the poor of the developing world, Pentecostalism has a good claim to the title. Despite the existence of a discourse of strict gender equality promoted internationally by Western aid agencies, mainstream church organizations, development agencies and the like, it is not Western feminism, even in its Christian variant, which has transformed for the better the lives of millions of poor women in developing societies. They have been "empowered" by a "regressive", "fundamentalist" Christian movement whose theological rawness and lack of intellectual sophistication causes problems and embarrassment to enlightened Westerners observers, including those in the mainline denominations of the developing world whose young are defecting in droves to this do-it-yourself movement of the vibrant margins or are "Pentecostalizing" parts of those established institutions themselves.

Martin avslutter artikkelen med å kritisere den feministiske tradisjonen, som på grunn av sitt fokus på familie og religion som kilder til overgrep mot kvinner, har gått glipp av det som faktisk har styrket kvinnene i disse sammenhengene. Han oppfordrer antropologer og religionssosiologer til å være villige til å være kritiske til sine paradigmer og viser til Diane Austin-Broos, som plasserer seg selv innenfor Gramscis marksistiske tradisjon. Når hun tok paradoksene innenfor religiøst liv alvorlig og innså at kristendom kunne bli brukt som en ressurs blant fattige kvinner og ikke bare var en form for dominering, mener Martin hun ble fri fra sitt paradigme som hun derfor kunne bruke sammen med andre perspektiver.

---

²² Se artikkel av Cucchiari i 3.5.2.

3.5.5 Oppsummering

Kirke/ misjon har på samme tid styrket kvinners *deltagelse* i religiøs organisering og skapt muligheter for kvinner til å endre sin situasjon gjennom sitt arbeid. Samtidig har kirke/ misjon også vedlikeholdt/forsterket forhold som holder kvinnene i en *underordnet* posisjon. Gjennom å innse denne tvetydigheten kan kirke/ misjonsvirksomhet brukes i kampen for kvinners rettigheter og involvering, samtidig som den skjeve maktbalansen mellom kvinner og menn blir identifisert.

3.6 Hiv/aids og kvinner

Aids-epidemien er i dag en av de største truslene i mange av de samfunn hvor NMS har samarbeidskirker. Aids-epidemien utfordrer oss spesielt fordi undertrykkelsen av kvinner bidrar til at epidemien vokser. På denne måten er også aids og måten den best kan bekjempes et særdeles sterkt eksempel på hvorfor et kjønnsbevisst perspektiv er viktig i alt utviklingsarbeid. Kravet om at kvinner skal ha rett til å bestemme over eget seksualliv, om at vold og overgrep mot kvinner må stoppes og at kvinner må få tilgang til utdanning blir lettere å se betydningen av stilt overfor en slik overveldende katastrofe. I henhold til Norads hjemmesider kan ikke sykdommen ses på som isolert, fordi den griper inn i alle samfunnsområder (Norad, nedlastet 15.06.06). Aids-epidemien angår derfor ikke bare prosjekter som spesifikt jobber med det, men er et aspekt ved alt utviklingsarbeid. Det er derfor viktig å være bevisst på aids-epidemien og spesielt dens forskjellige innvirkning i kvinners og menns liv.

I kampen mot hiv/aids er hensynet til kjønnsforskjeller essensielt både for å kunne sikre at kvinner og menn nås, men også for å sikre at man ikke forverrer deres situasjon, for eksempel gjennom stigmatisering. Kvinner og menn har på bakgrunn av både biologiske og samfunnsmessige forhold ulike forutsetninger når det gjelder smitterisiko, stigmatisering og sosiale konsekvenser.

African Women, HIV/AIDS, and Faith Communities, redigert av Isabel A. Phiri et al. (2003) og *Grant me justice!: HIV/AIDS & gender readings of the Bible*, redigert av Musa Dube & Musimbi Kanyoro (2004) er bøker skrevet av Afrikanske kvinnelige teologer rundt temaet hiv/aids. Bøkene har et spesielt fokus på kvinners spesielle sårbarhet med hensyn til hiv/aids, som henger sammen med deres posisjon i samfunnet:

Resisting and challenging culture and cultural practices is one of our most urgent tasks in the face of HIV and AIDS. Women's risks of HIV is increased by cultural and social subordination, the failure to recognize women's basic human rights and the growing levels of poverty, which expose many women to high risks (Kanyoro 2004:xi).

Kampen mot hiv/aids henger sammen med kampen for kvinners rettigheter fordi deres stilling i samfunnet gjør at de er mer utsatt for aids-epidemien:

Due to their ascribed gender roles, women are highly vulnerable to infection; they bear the burden of caring for the infected; they carry the HIV/AIDS stigma and when infected they are less likely to have access to quality care. In all the four concerns of the HIV/AIDS epidemic (prevention, care, stigma and confronting social injustice) women are the hardest hit due to their gender roles (Dube 2004:8).

Dube (2004:8-9) peker på hvordan ulike sider ved kampen mot hiv/aids har ulik relevans og får ulike konsekvenser på tvers av kjønn.

- Forebygging av hiv/aids gjennom *avholdenhet fra seksuelle relasjoner* beskytter ikke bare kvinnene, men kan også utsette dem for større risiko for hiv/aids. Dette på grunn av deres sårbarhet for voldtekter, spesielt av unge kvinner gjennom troen på at man kan bli kvitt smitten gjennom samleie med en jomfru.

- Strategien *Vær trofast/monogam mot din partner* har ulik virkning på kvinner og menn. Forskning viser at 80 % av kvinner som er smittet i et fast forhold, er smittet på grunn av utro ektemann (UNDP & UNAIDS 2001:22). Mange av kvinnene vet at mannen er utro, men er økonomisk avhengig av han. I følge Dube har heteroseksuelle ekteskap blitt en av de mest dødelige institusjonene i hiv/aids-epidemien på grunn av dets patriarkalske maktfordeling.
- *Beskyttet sex eller bruk av kondom* er også problematisk på bakgrunn av kjønnsforskjeller. Kvinner har ofte liten makt over egen seksualitet, og når barn blir sett på som en verdi, kan prevensjon være vanskelig å godta.
- Kvinnene er ofte de som må *ta seg av* de smittede og syke. Dette er viktig for epidemi-forståelsen. Epidemien utfordrer kvinnes rolle som omsorgshavere. Problemet for mange afrikanske kvinner er at de ikke rekker annet enn å stelle syke slektninger og begrave de døde. Dermed får de ikke tid til inntektsbringende arbeid, matvareproduksjon og organisasjonsarbeid. Dette igjen får store konsekvenser for tilgangen på mat og skolepenger i husholdene.
- *Stigma* med hensyn til hiv/aids er heller ikke upåvirket av kjønnsforskjeller. Kvinner har ofte blitt sett på som skitne, og de blir i noen kulturer sett på som bærere av viruset/sykdommen. Dette forsterkes for eksempel når kvinnene blir først testet på graviditetstest og er den første som får vite at hun er smittet.

4 Metodiske tilnærminger til kjønnsdimensjonen

4.1 Bakgrunn

NMS har lenge hatt en høy bevissthet på å styrke kvinners rettigheter i sitt bistandsarbeid, men har i varierende grad satt fokus på dette i møte med partnerorganisasjonene. Det må også konstateres at kvinners rettigheter og likeverdighet mellom kjønnene er ulikt fokusert i de enkelte samarbeidsorganisasjoner/kirker. En erkjennelse som har blitt forsterket hos deltagerne i løpet av dette prosjektarbeidet, er at samarbeidskirkenes særegne rolle og mulighet til å være endringsagenter på samfunnsnivå i forhold til spørsmål om kjønn, rettigheter og utvikling, burde vært tydeliggjort og styrket. Her har NMS ut fra sin samarbeidshistorie med disse kirkene og sin egenart og kompetanse en mulighet for å gi viktige bidrag. Fra et saksdokument til Landsstyret for NMS i mars 2006 kan vi lese

Enkelte steder går utviklingen skuffende sent og en ser at menn fremdeles bruker tradisjonelle maktstrategier for å holde kvinnene nede. De fleste av NMS' samarbeidspartnere har svært få kvinner i høyere posisjoner og kvinneandelen i styrer og råd er svært svak. Dette er altså situasjonen på tross av flere års arbeid og fokusering på dette temaet.

(fra rapport til LS 17.03.06: *Styrking av kjønnsperspektivet i NMS' strategiske tenkning*)

Gjennomgangen i det foregående kapitlet har vist at en slik situasjon i NMS ikke er enestående: Tvert imot viser et omfattende empirisk materiale at undertrykkende og diskriminerende praksiser er seiglivet og kan leve videre på tross av uttalt og formalisert ideologisk nytenkning. Samtidig kan en radikal frigjøring og forbedring av livssituasjonen for kvinner i hushold, menighet og lokalsamfunn skje på tross av et fortsatt og til og med skjerpet undertrykkende ideologisk og teologisk regime i kirke og samfunn. Vi kan slå fast at prosessen frem mot likeverd, like rettigheter og like store muligheter for menn og kvinner, *i praksis* kan være meget kompleks og kreve løsning av mange praktiske hindringer. Dette synes å gjelde uavhengig av om misjonsorganisasjonen og andre involverte aktører i utviklingsarbeid og nødhjelpsarbeid anerkjenner kvinners og menns like rettigheter på *det ideologiske plan*. Det kan synes som om en viktig rolle for NMS i tiden fremover vil være å bidra til at en nødvendig debatt i samarbeidskirkene om kvinners og menns roller, oppgaver og rettigheter får lov til å foregå på mange plan og livsområder samtidig. NMS kan ut fra sin teologiske, kulturelle og organisasjonsmessige kompetanse og den tillit organisasjonen nyter, blant annet bidra til at dialog om teologiske spørsmål blir knyttet sammen med organisasjonsspørsmål så vel som praktisk handling i lokalsamfunn, kirke og på hjemmearenaen. Våre undersøkelser og besøk i store bistandsorganisasjoner har vist hvordan en rekke anerkjente NGO'er har utarbeidet egne *organisasjonsstrategier* for likestilling mellom kjønnene *internt i egen organisasjonen* samtidig som de har innarbeidet egne *retningslinjer og kvalitetssikringssystemer for "gender og empowerment"* i sine rutiner for planlegging og beredskap i *den utadrettede virksomheten*. Selv i organisasjoner som har arbeidet lenge og målbevisst med kjønnsspørsmål, viser erfaring at det må arbeides systematisk og målrettet over tid i alle ledd internt og på alle nivå for at tradisjonelle mønstre skal brytes opp og nye tenkemåter feste seg og bli integrert også som praksis. Det samme vil gjelde når det kommer til gjennomføring av prosjekter og nødhjelpsoperasjoner i samarbeid med lokale partnere. Her er det ikke bare tregheten i etablerte institusjoner man må forholde seg til, men også nye og gjerne ukjente organisasjonskulturer som er integrert i sosiokulturelle forhold svært forskjellige fra NGO'enes "hjemlige" landskap.

Prosesser med å bryte opp tradisjonelle kjønnsrollemønstre og få nye tenkemåter om kjønnsrelasjoner til å feste seg i organisasjoner og komme klarere til uttrykk i praksis, kalles i internasjonale fagdiskurser i dag gjerne for **mainstreaming**. Uttrykket innebærer en større konsekvens i forhold til aktiv målstyring i organisasjonsarbeidet enn det som har vært vanlig før. Det betyr at alle ledd i

organisasjonen blir forsøkt forpliktet på den samme strategien for å få til en best mulig gjennomslagskraft. På norsk og innrettet mot vårt emneområde i denne rapporten kunne en bruke uttrykket *gjennomføring* av kjønnsperspektivet gjennom hele organisasjonsapparatet, men mer vanlige ord i organisasjonssammenheng er kanskje institusjonalisering, bevisstgjøring og allmenngjøring. Den av organisasjonene prosjektgruppen har vært i kontakt med som har kommet lengst i arbeidet med *gender mainstreaming* i egen organisasjon og med revidering og utviklingen av verdidokument, retningslinjer, evalueringsverktøy, sjekklister og håndbøker for opplæring, er Oxfam Great Britain (Oxfam GB). Prosjektgruppa besøkte hovedkontoret til organisasjonen i Oxford i desember 2005 og fikk der en grundig gjennomgang av det arbeidet som er gjort over mange år, samt tilgang til litteratur og dokumenter som kan komme til nytte i NMS sitt arbeid med tematikken. I tillegg til å se nærmere på det som gjøres i Oxfam GB, vil vi i dette kapitlet også nevne idéer, konkrete metoder og verktøy utviklet i andre organisasjoner som prosjektgruppa i sitt arbeid har fått kjennskap til. I den følgende fremstillingen vil vi se dette innhentede materialet i forhold til det vi vurderer som status i NMS pr i dag og på bakgrunn av en sammenligning peke på en mulig retning for det videre arbeidet med tematikken.

I den hjemlige norske konteksten løper det for tiden en debatt om *mainstreaming* som metode og fokus i utviklingsarbeidet. Bakgrunnen er at NORADs strategi for kvinne- og likestillingsspørsmål i utviklingsarbeidet i perioden 1997 – 2005 og der *mainstreaming* har vært et sentralt aspekt, nylig ble kraftig utfordret og kritisert i en evaluering ledet av Berit Aasen ved NIBR (NORAD 2005b). Et sentralt moment i kritikken er at *mainstreaming* så langt ikke ser ut til å ha blitt operasjonalisert i tilstrekkelig grad og at det i liten grad er mulig å dokumentere at denne strategien har ført til konkrete endringer i måten prosjekter drives på og ressurser allokeres i ulike land og sektorer for samarbeid.

I lys av denne diskusjonen er det igjen viktig å holde fast på at NMS har hatt en høy bevissthet på å styrke kvinners rettigheter i sitt bistandsarbeid og gjennom mange år allerede har drevet kvinnerettett bistand på prosjektnivå. Det er viktig når man nå lar seg inspirere av den mer helhetlige og gjennomgripende tilnærmingen til kjønns- og likestillingsspørsmål som vi ble orientert om i Oxfam's hovedkvarter i Oxford, at dette ikke får bety et skifte av strategi bort fra kvinnerettett bistand og et eget fokus på skjevheter som rammer kvinner særskilt. Utfordringen for NMS må isteden være å utvikle en strategi for *mainstreaming* tilpasset organisasjonens størrelse og egenart *samtidig* som man beholder og videreutvikler særtiltak der dette er tjenlig.

Når det så gjelder det videre arbeid i NMS frem mot en egen strategi for *mainstreaming*, har vi valgt å dele de praktiske organisasjonsmessige utfordringene inn i tre hovedområder som vi vil presentere fortløpende.

1. Enhver organisasjon som ønsker å bedre sin praksis når det gjelder likeverd og like rettigheter mellom kjønnene må foreta en ideologisk gjennomtenkning og en gjennomgang av verdidokumenter, vedtekter, plandokumenter og arbeidsmanualer i tråd med denne. Vi har satt **institusjonalisering** som overskrift over dette innsatsområdet.
2. Videre vil arbeidet med gjennomføring av en kjønnsbevisst organisasjonspraksis i alle ledd nødvendigvis kreve en betydelig innsats i form av bevisstgjøring og opplæring av medarbeiderne. Alle medarbeidere på alle nivå og i alle avdelinger må bli kjent med og bevisstgjøres i forhold til de ideologiske og verdimessige endringer som er bestemt og formelt nedfelt i planverket. En slik bevisstgjøring og opplæring handler både om å styrke medarbeidernes kompetanse og å bygge en ny kollektiv identitet bygd på sjølførståelsen som *ansatt* i organisasjonen og som *profesjonell yrkesutøver*. Vi har satt **kompetanseheving og identitetsbygging** som overskrift over dette innsatsområdet.
3. For det tredje vil en så omfattende og vedvarende endringsprosess *som gender mainstreaming og empowerment* innebærer i de fleste organisasjoner, gjerne kreve at en gruppe eller en person innen organisasjonen spesialiserer seg og har dette perspektivet og målet som et eget ansvarsområde. Vi

vil mene at feltet ”gender mainstreaming og empowerment etter hvert er så omfattende og krevende rent faglig, at det krever kontinuerlig faglig oppdatering og oppfølging. Hvis slike omfattende prosesser ikke er spesielt forankret i en person eller en gruppe med særlig *interesse* og med spesiell *kompetanse* – vi kan kalle dem *ekspertene* – har det hele lett for å stoppe opp når ledelsens oppfølging og oppmerksomhet ikke lenger er like intens og konsentrert. Det vi da gjerne snakker om er vilje i organisasjonen til å bruke personalressurser på problematikken, i alle fall i den mest intensive oppbygningsfasen. Vi har satt **faglig fokus og ekspertise** som overskrift over dette innsatsområdet.

Vi vil her presisere at de tre punktene vi her har fremhevet i første rekke retter seg mot NMS som organisasjon. Det er likevel viktig å se dette i sammenheng med organisasjonens utadrettede arbeid og de overordnede mål med dette arbeidet (jfr NMS' grunnlagsdokument om misjon, verdensvid glede (NMS 2004). Om man har lykket med arbeidet med mainstreaming vil til syvende og sist måtte måles mot i hvilken grad det styrker kvinners situasjon og like rettigheter, deres verdighet som medlemmer av familien, kirken og samfunnet. Endelig vil det måtte måles mot graden av oppmerksomhet og vilje til dialog mellom menn og kvinner i samarbeidskirkene og i deres lokalsamfunn omkring deres respektive roller samt relasjonen dem i mellom på alle samhandlingsområder

I det følgende vil vi se på situasjonen i NMS i forhold til de tre hovedområdene og for hvert område angi prosjektgruppas kommentarer, vurderinger og anbefalinger

4.2 Institusjonalisering - om «Gender Mainstreaming» og relevansen for NMS

Forankring i organisasjonens verdier, målsettinger og strategier.

Oxfam GB har utarbeidet en dokumentsamling som tar for seg de ulike sidene ved implementering av en helhetlig kjønns-policy i organisasjonen. The gender induction package består av 5 seksjoner der den første viser hvordan kjønnsdimensjonen er reflektert inn i organisasjonens samlede policytenkning. Den tar utgangspunkt i Oxfams *mission* som i kortform er “...to overcome poverty and suffering”. Det neste avsnittet utdyper hva organisasjonen legger i begrepet fattigdom (“...people experience poverty when they are denied the right to livelihood, water, education and health, protection and security, a voice in public life ...”). Det avsluttes med å slå fast at Oxfams definisjon av fattigdom går lenger enn det rent økonomiske aspektet og omfatter ulikheter med hensyn til kompetanse og muligheter, kontroll og innflytelse.

I de neste avsnittene slås det fast hvordan kvinner og menn i de fleste samfunn kommer systematisk ulikt ut i forhold til de generelle mål som er definert for livskvalitet og levestandard og at

...Gender equality gives women and men the same entitlement to all aspects of human development, including economic, social, cultural, civil and political rights; the same level of respect, the same opportunities to make choices; and the same level of power to shape the outcomes of these choices.

Section 1, Policy on gender equality, Oxfam GB Gender induction package 2004

Et eksempel på hvordan gender mainstreaming kan være forankret ideologisk (og politisk) er Norads *Handbook in Gender and Empowerment assessment*. For øvrig er dette primært en håndbok rettet inn mot evaluering av hvordan kjønnsaspektet er ivaretatt i utviklingsprosjekter. Innledningsvis viser håndboka til de viktigste internasjonale erklæringer og overenskomster som Norge er forpliktet på i sitt internasjonale utviklingsarbeid og som følgelig også forplikter de organisasjoner som samarbeider med norske myndigheter i dette arbeidet. Håndboka kan derfor gi viktige input til arbeidet med å innarbeide kjønnsdimensjonen eksplisitt i NMS sine verdi- og plandokumenter. Blant annet vises det her til UN Declaration of Human Rights, the Conventions against the Discrimination of Women and Children, the

Declarations and Action Plans from the UN Conferences of the 1990'ies. Norges forpliktelser og retningslinjer i dette arbeidet er blant annet nedfelt i stortingsmelding (no19, 1995 –96): *A Changing World. Main Elements of Norwegian Policy towards developing countries and the strategy for Women and Equal Opportunities Oriented Development Assistance.*

BRIDGE - Development & Gender har i sin Supporting Resources Collection (Jolly 2002) en oversikt over artikler og andre tekster som kan hjelpe organisasjoner som jobber med utviklingsspørsmål til å bygge opp et sammenhengende verdimeisig / ideologisk fundament for sitt gender mainstreaming initiativ. På samme måte som Norads håndbok refererer samlingen av tekster og henvisninger til både aktuelle internasjonale overenskomster og erklæringer, sentrale vitenskapelige perspektiver og metodeopplegg som kan utgjøre nyttige input til den prosess NMS er inne i.

Også materiale fra de kristne hjelpeorganisasjonene *Christian Aid*²³ og *Tearfund*²⁴ kan gi interessante inputs til det videre arbeidet med å utforme en "gender mainstreaming-policy" i NMS, men likevel uten at noen av disse organisasjonene syntes å ha kommet radikalt lenger enn NMS selv i sitt gender-mainstreaming arbeid, dvs internt i egen organisasjon. På den annen side: både *Tearfund* og *Christian Aid* er meget store organisasjoner på utviklingsspørsmål med prosjekter hver for seg verden over. Dette gjenspeiles blant annet i et etter norske forhold imponerende informasjons- og dokumentasjonsarbeid. Besøk i begge organisasjonenes bibliotek under prosjektgruppas studiereise gav både inspirasjon og konkrete ideer til hvordan det går an å jobbe for å styrke NMS' fagkompetanse innen kjønn- og utviklingsspørsmål. NMS' størrelse tillater ikke å tenke i baner av et eget bredt anlagt biblioteks- og dokumentasjonsarbeid innen feltet utvikling, men besøket i Institute of Development Studies i Sussex (IDS) og i disse to hjelpeorganisasjonene bidro til å utforme idéen i prosjektgruppa om et dokumentasjonssenter ved NMS i samarbeid med MHS-biblioteket og SIK-/MHS-personell med fokus religion, kjønn og utvikling. Se flere detaljer om dette nedenfor. Et slik dokumentasjonssenter burde bygges opp parallelt med at NMS jobber videre med å tydeliggjøre genderperspektivet i sin egen ideologiske / teologiske profil. Det vil da kunne fungere både som ressursbase/informasjonsbase og som tenketank for refleksjonen innad i NMS i årene fremover.

Fra spesialfokus i enkeltprosjekter til et helhetlig perspektiv i NMS-organisasjonen

Det synes å være en allmenn erfaring innen utviklingsarbeid og humanitært hjelpearbeid at fokuset på "gender" har vært for sterkt knyttet til enkeltprosjekter og derfor bare har forpliktet dem som deltar i det aktuelle prosjektet. I NMS er det nå et behov for å tenke mer helhetlig på tvers av program og prosjekter om alle typer holdningsskapende arbeid (eks. "kjønn", "miljø"). Det betyr at organisasjonen vil få noen nye strategier som vil gå på tvers i organisasjonen og være forpliktende i alle typer prosjekter. Her bør det være samsvar i alle prosjektdokument og programplaner som organisasjonen setter sin underskrift på. Dette er et arbeid NMS må kunne sies å være kommet godt i gang med når det gjelder kjønnsbevissthet, og der det kan vises til synlige resultater i flere sentrale dokument.

Vi vil her blant annet henvise til den siste revisjonen av programprofilokumentene for de tre programområdene *Evangelisering og menighetsbygging*, *Lederutvikling og organisasjonsbygging* og *Diakoni og Bistand*. Som eksempel på arbeidet med å innarbeide et genderperspektiv i organisasjonens helhetlige ideologiske profil, vil vi ta med ett lite utvalg sitat fra hvert av de tre programområdene:

Diakoni er en integrert del av all virksomhet til NMS, men med følgende fem tematiske prioriteringer:

- styrke organisasjons- og menighetsdiakoni ut fra lokale ressurser
- Sikre en bærekraftig utvikling ved å bygge lokal kapasitet gjennom integrert utviklingsarbeid

²³ I flere henseende rimelig å se om en parallell til Kirkens Nødhjelp i UK

²⁴ Britisk, kristen hjelpeorganisasjon forankret i Lausanne-bevegelsens teologi og internasjonale nettverk

- Fremme fattige kvinners rettigheter og muligheter til å selv skape et bedre liv og bidra til likestilling mellom kjønnene
- Mobilisere et helhetlig og tverrfaglig utviklingsarbeid mot HIV/AIDS
- Styrke menneskelige ressurser gjennom utviklingsarbeid med særlig fokus på kompetanse.

(Fra Avsnitt om målområder i programprofilokument Diakoni og Bistand, LS 17.03.06)

Vi ønsker at programarbeidet skal bidra til å utvikle demokratiske styringsprosesser som reflekteres i grunnregler og vedtekter. Innunder dette kommer en styrket kvinnerepresentasjon i styrer og råd. NMS har langsiktige og forpliktende samarbeidsforhold til sine partnere.

Som samtalepartner ønsker NMS å delta i en dialog om teologisk profil og ideologi konkretisert i sosialetiske utfordringer. I denne samtalen vil menneskerettigheter stå i fokus. NMS ønsker å ha et særlig fokus på kvinneverettigheter og et økt fokus på kjønnsperspektivet i alle ledd i egen og partners organisasjon.

(Fra Avsnitt om etiske utfordringer i programprofilokument Lederutvikling og organisasjonsbygging, LS 17.03.06)

Utdanne og utruste til lederoppgaver i de menigheter og kirker vi samarbeider med. Særlig fokus på kompetansebygging blant vanlige kirkemedlemmer og tilrettelegging for at flere kvinner får ansvar og lederoppgave

(Fra Avsnitt om målområder i programprofilokument Evangelisering og menighetsbygging, LS 17.03.06)

Som det fremgår av sitatene ovenfor er kjønnsperspektivet tydelig innarbeid i sentrale profildokument i NMS. Selv om sitatene kan leses som ganske tydelige, er det viktig å påpeke at de tales inn i et teologisk og ideologisk svært mangfoldig organisasjonslandskap der både teologisk forskjellige posisjoner og tendenser i hjemmeorganisasjonen og selvstendige samarbeidskirker internasjonalt vil kunne lese svært ulike praktiske konsekvenser inn i formuleringene. Det vil derfor være en krevende utfordring for en internasjonalt orientert organisasjon som NMS å finne gode avveininger mellom på den ene siden å sikre en åpen debatt der ulike synspunkter kan brynes mot hverandre i gjensidig respekt og på den andre siden ikke gå på akkord med de internasjonale overenskomster og nasjonale målsettinger i bistandspolitikken som man er bundet av som aktør i dette feltet.

For øvrig er samarbeidet med SIK og etableringen av en prosjektgruppe på tema kjønn, religionsskifte og utvikling også et konkret uttrykk for ønsket i organisasjonen om å gå dypere inn i tematikken og ta opp til prinsipiell drøfting de konkrete utfordringer som følger av arbeidet.

At NMS allerede er godt igang med det ideologiske/verdimessige nyorienteringsarbeidet gjenspeiles i det følgende sitatet fra et notat til landsstyret i organisasjonen fra programleder i programmet Lederutvikling og organisasjonsbygging.

Våre egne interne praksiser og måter å arbeide på i NMS vil reflektere våre forpliktelser til å arbeide for likestilling mellom kjønnene. Det må være konsekvens i det vi sier i vår egen organisasjon og det vi har som målsetninger i partnerorganisasjonene. "Mainstreaming" innebærer at det må være en "kontrollfunksjon" i organisasjonen der det må redegjøres for fokus på kjønnsperspektivet i alle ledd i organisasjonen i forbindelse med de vanlige rapporteringsrutinene. Enkelte større bistandsorganisasjoner har en egen "controller" på "gender" spørsmål. Det bør utarbeides en egen "genderstrategi" i NMS og det bør innarbeides målsetninger i forhold til "gender" i alle organisasjonens plandokumenter. Kjønnsperspektivet må være ivaretatt på en slik måte at det er et gjennomgående samsvar mellom alle organisasjonens planer og aktiviteter. Arbeidet med utvikling av en "gender" strategi og "mainstreaming" i NMS bør forankres i programmet Lederutvikling og organisasjonsbygging.

Rapport til LS 17.03.06

4.3 Kompetanseheving og identitetsbygging

Konsekvens i hele organisasjonen mellom krav og gjennomføring

En erfaring som store bistandsorganisasjoner internasjonalt har gjort seg, er at en oppnår resultater i praksis bare dersom en er helt konsekvent i forhold til de krav en stiller om likestilling. Man har sett at det er nødvendig med egne strategier for implementering eller ” *mainstreaming of gender issues*”. Disse forplikter alle involverte fra grasrota og like til toppen i organisasjonen på de samme holdninger og den samme praksis i forhold til balanse mellom kjønnene.

Utgangspunktet for “mainstreaming” er idealet om at kvinner og menn skal ha de samme rettigheter. Oxfam GBs strategiske mål for gender equality lyder (Strategic aim No 5) “Women and Men will Enjoy equal Rights” Dette er konkretisert som følger

- kvinner og menn skal ha de samme rettigheter når det gjelder å uttale seg og bli behandlet og titulert med den samme grad av verdighet og respekt
- kvinners kapasitet skal vurderes som like verdifull som menns
- Kvinner og menn skal ha lik tilgang de viktigste ressursene som forvaltes innen rammen av husholdet, lokalsamfunnet og det nasjonale nivået
- kvinner og menn skal ha den samme makt til å ta avgjørelser og den samme makt til å sette i gang tiltak

For å kunne følge og evaluere løpende (jfr. “monitoring”) hvordan kjønnsdimensjonen tas inn i vurderinger og valg på alle nivå i Oxfam GB, har organisasjonen utviklet et omfattende sett av målestandarder for organisasjonens aktivitet og organisering. **Analyse og planlegging** er et hovedområde for utvikling av slike standarder. Her stilles det spørsmål ved måten organisasjonen skaffes seg kunnskap om de områder problemfelt og målgrupper den skal arbeid for og med. Et annet sentralt fokusert område for arbeid med likestilling er nettopp organisasjonens **prosedyrer for personellbehandling og profesjonalisering**. Dette involverer systemer for rekruttering, opplæring, samarbeid, kommunikasjon, beslutningstaking og kontroll. Standardene innen disse hovedområdene har Oxfam felles med blant andre organisasjonen The Sphere Project²⁵. Et område der organisasjonen har kommet lengre enn de fleste andre utviklingsorganisasjoner og også har utviklet egne standarder, er innenfor området **beskyttelse** (protection).²⁶ Fra dette nivået beveger Oxfam Induction Package seg

²⁵ The Sphere Project was launched in 1997 by a group of humanitarian NGOs and the Red Cross and Red Crescent movement. Sphere is based on two core beliefs: first, that all possible steps should be taken to alleviate human suffering arising out of calamity and conflict, and second, that those affected by disaster have a right to life with dignity and therefore a right to assistance. Sphere is three things: a [handbook](#), a broad process of collaboration and an expression of commitment to quality and accountability. The project has developed several tools, the key one being the handbook.

²⁶ Arbeidet med beskyttelse er ikke ment å være et eksempel på en idé som NMS bør følge opp direkte, siden NMS driver med langsiktig utviklingsprosjekter og ikke nødhjelp. Snarere tar vi med dette eksemplet for å illustrere en tenkemåte og arbeidsmåte i Oxfam som vi ble imponert av og mener kan være et forbilde for NMS. Det handler om å være konkret og praktisk i sin tilnærming til kjønns- og likestillingsspørsmål og å være villige til å gå hele veien fra de overordnede målsettinger like til de mest detaljerte praktiske tiltak som oppleves meningsfulle av den enkelte representant for målgruppen. På bakgrunn av Oxfams nødhjelpsinnsetning verden over har man sett at krise- og katastrofesituasjoner skaper mønstre der kvinner og barn blir ekstra sårbare. Dette skjer siden vanlige beskyttelsesmekanismer kulturelt, sosialt og teknisk-materielt ofte er satt ut av spill. Oxfam og andre store nødhjelpsorganisasjoner har erfart at slike faremomenter må undersøkes og avdekkes systematisk fra første dag i en nødhjelpsaksjon for at ikke sårbarheten til kvinner og barn særlig skal mangedobles i løpet av hjelpeprosessen og altså etter at hjelpeorganisasjonene er på plass i et katastrofeområde. Endelig har Oxfam utarbeidet en serie **tekniske indikatorer** til bruk både i nødhjelpsoperasjoner og i langsiktig

over til området Gender Mainstreaming Tools der fokus er satt på prosjektstyring og løpende evaluering (monitoring). Denne håndboken identifiserer nøkkeltema (*Key Gender Issues*) for hvert stadium i prosjekt- og programstyrings- syklusen: (*Situasjonsanalyse – Planlegging – Kvalitetssikring – Implementering – Monitorering – Evaluering*).

Oxfams håndbok har langt på vei sin parallell i NORADs *Handbook in Gender and Empowerment Assessment*, og begge disse dokumentene vil kunne være til nytte i et fremtidig arbeid med et eget opplæringsprogram og egen organisasjonsmanual tilrettelagt for NMS i gender-mainstreaming.

Seksjon 4 i Oxfams Gender Induction Package som heter Gender Awareness Raising and Sensitization Workshop er et opplegg for bevisstgjøring omkring kjønn og likestilling som vil kunne gi nyttige idéer til et fremtidig **opplæringsprogram/seminaropplegg** til bruk i NMS, i samarbeidskirkene og i andre misjonsorganisasjoner.

Hva er "Gender Mainsteaming" anvendt på NMS som organisasjon?

"Mainstreaming" innebærer en større konsekvens i forhold til målstyring enn det som har vært vanlig i arbeidet med kjønnsproblematikk i NMS til nå. Det betyr at alle ledd i organisasjonen er forpliktet på den samme strategien for å få god nok gjennomslagskraft. På norsk kunne en bruke uttrykket *gjennomsving* av kjønnsperspektivet gjennom hele organisasjonsapparatet.

Oxfam GB definerer "gender mainstreaming" som

"En prosess for å forsikre seg om at alt vårt arbeid, og måten vi utfører det på, bidrar til likestilling gjennom at maktbalansen mellom kvinner og menn endres."

Dersom vi skulle applisere dette på NMS, kunne det innebære det følgende:

- anerkjennelse av sammenhengen mellom mangel på likestilling mellom kjønnene og fattigdom
- gjennomgang av de ulike implikasjonene av NMS' programarbeid for kvinner og menn slik de erfarer disse hver for seg
- utarbeidelse av strategier og systemer som tar hensyn til menns og kvinners ulike fokusområder, erfaringer, behov og kapasitet, slik at det påvirker måten vi planlegger, implementerer og evaluerer programarbeidet på
- sikring av at det er sammenheng mellom teori og praksis i NMS

Momenter til "Gender Strategi" etter modell fra Oxfam:

Målet er å forsikre seg om at alle organisasjonens program og prosjekter gjennomfører tiltak for å forbedre kvinners livssituasjon og arbeide for likestilling mellom kjønnene.

For å oppnå dette må organisasjonen forplikte seg på følgende:

- arbeide for full deltakelse og styrking av kvinner i alle program ("empowerment") samt
- forsikre seg om at prosjektene gir kvinner og menn like godt utbytte

---

utviklingsarbeid som supplerer og utdyper de sjekkpunkter Oxfam og andre organisasjoners standarder har utformet. Disse indikatorene er gruppert innenfor områdene **helse og sanitære forhold, mat og næring, ly/husvære** (shelter) og **helse-sikkerhet**.

- konfrontere de sosiologiske og ideologiske barrierene for kvinners deltakelse og gjennom ulike tiltak oppmuntre til å forbedre deres status og grunnleggende rettigheter
- oppmuntre til at kvinner får adgang til nøkkelressurser (jord, arbeidsplasser), samfunnstjenester og støtteordninger.
- anerkjenne kvinners rettigheter over egen kropp og
- bidra til beskyttelse mot kjønnsbasert vold

Hvordan oppnå målsetningene om mainstreaming?

Disse målsetningene kan bli oppnådd ved å:

- forsikre seg om at alle prosjekt innarbeider et kjønnsperspektiv i forprosjekt, planlegging, implementering, gjennomgang og evaluering
- arbeide for kvinners mulighet for å få dekket grunnleggende behov som kunnskap, utdanning og nye ferdigheter samt oppmuntre aktivt til deltakelse i beslutningsprosesser
- støtte arbeid for å styrke kvinners selvtilit, styrke dannelsen av kvinnegrupper og foreninger, fremme dialog og nettverksbygging
- inkludere et kjønnsperspektiv i all lobbyvirksomhet og informasjons- og kommunikasjonsarbeid

Oxfam har blant annet utarbeidet små håndbøker (som passer til baklomma i buksa) for prosjektarbeidere i felten med praktiske spørsmål og fokusområdet for å få fram hvordan det arbeides med kjønnsperspektivet ute i prosjektene. Alle er forpliktet til å ha med seg håndboka og bruke den i det daglige arbeidet.

4.4 Faglig fokus, fagutvikling og intern ekspertise

En systematisk satsing på Gender Mainstreaming og Empowerment i NMS slik vi har beskrevet ovenfor vil kreve særskilt oppfølging fra en medarbeider eller en gruppe nær ledelsen i organisasjonen som vil kunne arbeide på tvers av de tre programområdene og tett med programlederne. Et slikt ansvarsområde vil kreve tid til faglig kompetanseheving og en viss spesialisering. Samarbeidet mellom en prosjektgruppe i NMS og forskere/konsulenter ved SIK gjennom de siste to årene, er et eksempel på en slik prosess for å styrke kompetansen i organisasjonen. Gjennom de studier SIK har foretatt, ekskursjonen til England og samarbeidet ellers mellom SIK og prosjektgruppa i NMS har man også fått identifisert arbeidsmåter og faglige resultater som kan komme til nytte i en økt satsing på kjønnsbevissthet innen NMS i tiden som kommer.

Av det mest konkrete mulighetene vi vil nevne er idéen om å lage **et dokumentasjonssenter** innen rammen av NMS/MHS forskningsbiblioteket/SIK. Tema for senteret bør være kjønn, religionsskifte og utvikling og siktemålet bør være å bygge opp et mest mulig komplett arkiv med referansedatabase, dokumentsamling over upubliserte arbeider og en mest mulig komplett oversikt over utgitt litteratur på området hvor det meste bør være tilgjengelig – enten som egne bind ved MHS' eget bibliotek eller gjennom BIBSYS' innlånsordning. Dokumentasjonssenteret bør ha tilgjengelig et eget rom med arbeidsplass og det bør inngås samarbeidsavtale med MHS Forskningsbiblioteket om arkivering/utlån og eventuelt om jevnlig litteratursøk.

Ideen om å utvikle en egen **håndbok om kjønn og utvikling** for intern opplæring og bevisstgjøring innen NMS og i samarbeidskirkene, springer dels ut av den kjennskapen vi har fått til lignende verktøy som er utviklet blant annet i Oxfam GB²⁷. Men dels springer den også ut av erkjennelsen av at det er mange særegne utfordringer knyttet til spørsmål om tradisjonelle og moderne kjønnsroller, relasjoner og arbeidsdeling mellom menn og kvinner og kropp og seksualitet innenfor NMS og i samarbeidskirkene. Erfaringene blant annet fra arbeidet med hiv/aids-informasjon innen kirkelig sammenheng i Kamerun (se blant annet SIK-rapportene 2004:4, 2005:2 og 2006:3) viser at ikke minst den teologiske refleksjonen og den kristen-etiske dialogen mellom personer og grupper med ulike kulturelt-, religiøst og sosio-politisk definerte maktposisjoner og interesser må tas på alvor her. Dette innebærer at et religionsvitenskapelig og teologisk så vel som et interkulturelt perspektiv er svært viktig for å skape positiv endring. Og at det kan være nødvendig å supplere eksisterende håndbøker og workshop-materiell med egne teologisk reflekterte metodeverktøy. Igjen – et slikt nybrottsarbeid forutsetter at det settes av tilstrekkelig personellressurs, i det minste i en tidsavgrenset periode, og at det defineres et eget utviklingsprosjekt med klart definerte mål og milepæler.

4.5 Profilerings

De undersøkelser som er foretatt innen rammen av prosjektet – litteratursøk, søk på internett, intervjuer med medarbeidere innen NMS-organisasjonen og representanter for andre organisasjoner samt refleksjon over egne erfaringer blant gruppas medlemmer, indikerer at tiden er mer enn moden for en mer fokusert faglig innsats innen NMS på temaområdet kjønn, religionsskifte og utvikling. I tillegg til de positive virkninger en slik faglig kompetanseheving vil kunne få for målgruppene for NMS' diakonale arbeid og for medarbeidere og medlemmer i hjemmeorganisasjonen, skal det også være nevnt at faglig tyngde på dette viktige området vil bidra positivt til NMS' renommé blant stadig mer bevisste givere, støttespillere og potensielle medarbeidere i det norske organisasjonslandskapet .

---

²⁷ Norad har også gitt ut en håndbok: Handbook in Gender and Empowerment assessment". Denne er først og fremst beregnet på saksbehandlere, og drøfter ikke en praktisk tilnærming på grasrota, slik håndboka til Oxfam gjør det. Kirkens Nødhjelp har laget sin egen tilpassede versjon av denne håndboken til bruk i egen organisasjon. NMS har tidligere hatt kurs om denne håndboken og vil se nærmere på den igjen før man går i gang med å utarbeide en egen håndbok. Her kan være tema og praktiske grep fra en organisasjon som er mer sammenlignbar med NMS i størrelse og særpreg og som kan komme til nytte i det arbeidet NMS selv eventuelt går i gang med.

5 Konklusjon

Det er blitt en økende erkjennelse internasjonalt at alt arbeid som har som mål å skape positive endringer, enten det gjelder bistandsorganisasjoner eller kirkelige organisasjoner, må ha innarbeidet et kjønnsperspektiv både i sin målsetting og i sin praktiske tilrettelegging for å lykkes. NMS har lenge hatt en høy bevissthet på å styrke kvinners rettigheter i sitt bistandsarbeid, men har i varierende grad satt fokus på dette i møte med partnerorganisasjonene. Det må også konstateres at kvinners rettigheter og likeverdighet mellom kjønnene er ulikt fokusert i de enkelte samarbeidsorganisasjoner/kirker. Dette kommer til uttrykk praktisk blant annet ved at kvinners situasjon i kirkene varierer fra det mest positive der de opplever stor grad av frihet, likeverd og mulighet for lik deltagelse og innflytelse til det motsatte der menn bruker tradisjonelle maktstrategier for å holde kvinner nede både i kirken og i privatlivet.

Gjennomgangen prosjektgruppa har gjort av internasjonal forskning på religionsskifte og kjønn, har vist at en slik situasjon i NMS ikke er enestående: Tvert imot viser et omfattende empirisk materiale at undertrykkende og diskriminerende praksiser er seiglivet og kan leve videre på tross av uttalt og formalisert ideologisk nytenkning. Samtidig kan en radikal frigjøring og forbedring av livssituasjonen for kvinner i hushold, menighet og lokalsamfunn skje på tross av et fortsatt, og til og med skjerpet, undertrykkende ideologisk og teologisk regime i kirke og samfunn. Vi kan slå fast at prosessen frem mot likeverd, like rettigheter og like store muligheter for menn og kvinner, *i praksis* kan være meget kompleks og kreve løsning av mange praktiske hindringer. Dette synes å gjelde uavhengig av om misjonsorganisasjonen og andre involverte aktører i utviklingsarbeid og nødhjelpsarbeid anerkjenner kvinners og menns like rettigheter på *det ideologiske plan*. Uansett mener vi at samarbeidskirkene mange steder bør kunne spille en viktig rolle som endringsagenter på samfunnsnivå i forhold til de viktige spørsmålene om kjønn, rettigheter og utvikling. Denne mulige rollen burde vært tydeligere fokusert i relasjonen mellom dem og samarbeidspartnerne i nord.

For eksempel bør NMS både ut fra sin samarbeidshistorie med kirker i sør og ut fra sin egenart og kompetanse ha muligheten for å gi viktige bidrag. Gjennom arbeidet med forskningslitteratur og informasjon om misjons- og utviklingsorganisasjoners praksis, har prosjektgruppa konkludert med at en viktig rolle for NMS i tiden fremover bør være å bidra til at en nødvendig debatt i samarbeidskirkene om kvinners og menns roller, oppgaver og rettigheter får lov til å foregå på mange plan og livsområder samtidig. NMS kan ut fra sin teologiske, kulturelle og organisasjonsmessige kompetanse og den tillit organisasjonen nyter, blant annet bidra til at dialog om teologiske spørsmål blir knyttet sammen med organisasjonsspørsmål så vel som praktisk handling i lokalsamfunn, kirke og på hjemmearenaen.

Våre undersøkelser og besøk i store bistandsorganisasjoner har vist hvordan en rekke anerkjente NGO'er har utarbeidet egne *organisasjonsstrategier* for likestilling mellom kjønnene *internt i egen organisasjonen* samtidig som de har innarbeidet egne *retningslinjer og kvalitetssikringssystemer for "gender og empowerment"* i sine rutiner for planlegging og beredskap i *den utadrettede virksomheten*. Selv i organisasjoner som har arbeidet lenge og målbevisst med kjønnsspørsmål, viser erfaring at det må arbeides systematisk og målrettet over tid i alle ledd internt og på alle nivå for at tradisjonelle mønstre skal brytes opp og nye tenkemåter feste seg og bli integrert også som praksis.

Prosser med å bryte opp tradisjonelle kjønnsrollemønstre og få nye tenkemåter om kjønnsrelasjoner til å feste seg i organisasjoner og få et klarere praktisk uttrykk, kalles i internasjonale fagdiskurser i dag gjerne for **mainstreaming**. Uttrykket innebærer en større konsekvens i forhold til aktiv målstyring i organisasjonsarbeidet enn det som har vært vanlig før. Det betyr at alle ledd i organisasjonen blir forsøkt forpliktet på den samme strategien for å få til en best mulig gjennomslagskraft.

Som ledd i prosjektgruppas arbeid har vi vurdert det som naturlig å se nærmere på hvordan slike helhetlige og gjennomgripende tilnærminger til kjønns- og likestillingsspørsmål har blitt utformet i ulike organisasjoner og instanser som står sentralt i internasjonalt utviklingsarbeid. Det mest konkrete og komplette opplegget mener vi å ha funnet i Oxfam Great Britain. I den senere tid har for øvrig mainstreaming slik begrepet er utmyntet og anvendt av NORAD i dokumenter og praktisk prosjektarbeid fått betydelig kritikk. I forhold til denne kritikken mener vi det har vært viktig å holde fast på at mainstreaming ikke skal erstatte men komplettere særskilte kvinnerettede tiltak på prosjektnivå. NMS har lenge hatt en høy bevissthet på å styrke kvinners rettigheter i sitt bistandsarbeid og har gjennom mange år allerede drevet kvinnerettet bistand. Det er viktig når man nå lar seg inspirere av helhetlige og gjennomgripende tilnærminger at dette ikke får bety et skifte av strategi bort fra et særskilt fokus på eksempelvis skjevheter som rammer kvinner i særlig grad. Utfordringen for NMS blir derfor å utvikle en strategi for mainstreaming tilpasset organisasjonens størrelse og egenart *samtidig* som man beholder og videreutvikler særtiltak der dette er nødvendig.

Når det så gjelder det videre arbeid i NMS frem mot en egen strategi for mainstreaming, har prosjektgruppa valgt å dele de praktiske organisasjonsmessige utfordringene inn i tre hovedområder. Disse er:

4. en ideologisk gjennomtenkning og en gjennomgang av verdidokumenter, vedtekter, plandokumenter og arbeidsmanualer i tråd med denne. Vi har satt **institusjonalisering** som overskrift over dette innsatsområdet.
5. bevisstgjøring og opplæring av medarbeiderne. Alle medarbeidere på alle nivå og i alle avdelinger må bli kjent med og bevisstgjøres i forhold til de ideologiske og verdimeslige endringer som er bestemt og formelt nedfelt i planverket. En slik bevisstgjøring og opplæring handler både om å styrke medarbeidernes kompetanse og å bygge en ny kollektiv identitet bygd på sjølforståelsen som *ansatt* i organisasjonen og som *profesjonell yrkesutøver*. Vi har satt **kompetanseheving og identitetsbygging** som overskrift over dette innsatsområdet.
6. en gruppe eller en person innen organisasjonen spesialisere seg og har dette perspektivet og målet som et eget ansvarsområde. Vi vil mene at feltet "gender mainstreaming og empowerment" etter hvert er så omfattende og krevende rent faglig, at det krever kontinuerlig faglig oppdatering og oppfølging. Det vi da gjerne snakker om er vilje i organisasjonen til å bruke personalressurser på problematikken, i alle fall i den mest intensive oppbygningsfasen. Vi har satt **faglig fokus og ekspertise** som overskrift over dette innsatsområdet.

Vi vil her presisere at de tre punktene vi her har fremhevet i første rekke retter seg mot NMS som organisasjon. Det er likevel viktig å se dette i sammenheng med organisasjonens utadrettede arbeid og de overordnede mål med dette arbeidet (jfr NMSs grunnlagsdokument om misjon, verdensvid glede - NMS 2004). Om man har lykket med arbeidet med mainstreaming vil til syvende og sist måtte måles mot i hvilken grad det styrker kvinners situasjon og like rettigheter, deres verdighet som medlemmer av familien, kirken og samfunnet. Endelig vil det måtte måles mot graden av oppmerksomhet og vilje til dialog mellom menn og kvinner i samarbeidskirkene og i deres lokalsamfunn omkring deres respektive roller samt relasjonen dem i mellom på alle samhandlingsområder

Arbeidet med en gjennomgripende og helhetlig kjønnsstrategi i NMS vil være en omfattende oppgave. Kjønnsperspektivet må være ivaretatt på en slik måte at det er et gjennomgående samsvar mellom alle organisasjonens planer og aktiviteter. Prosjektgruppa mener at arbeidet med utvikling av en kjønnsstrategi og "mainstreaming" i NMS bør forankres i programmet Lederutvikling og organisasjonsbygging. Et slikt ansvarsområde vil for øvrig kreve tid til faglig kompetanseheving og en viss spesialisering. Samarbeidet mellom en prosjektgruppe i NMS og forskere/konsulenter ved SIK gjennom de siste to årene, er et eksempel på en slik prosess for å styrke kompetansen i organisasjonen. Gjennom de studier SIK har foretatt, ekskursjonen til England og samarbeidet ellers mellom SIK og

prosjektgruppa i NMS har man også fått identifisert arbeidsmåter og faglige resultater som kan komme til nytte i en økt satsning på kjønnsbevissthet innen NMS i tiden som kommer.

Av det mest konkrete mulighetene vi vil nevne er idéen om å lage **et dokumentasjonssenter** innen rammen av NMS/MHS forskningsbiblioteket/SIK. Tema for senteret bør være kjønn, religionsskifte og utvikling og siktemålet bør være å bygge opp et mest mulig komplett arkiv med referansedatabase, dokumentsamling over upubliserte arbeider og en mest mulig komplett oversikt over utgitt litteratur på området hvor det meste bør være lett tilgjengelig. Det bør videre settes i gang et arbeid med å utvikle en egen **håndbok om kjønn og utvikling** for intern opplæring og bevisstgjøring innen NMS og i samarbeidskirkene. Arbeidet bør bygge videre på lignende verktøy som er utviklet av andre organisasjoner. Vi argumenterer for at denne jobben bør gjøres på nytt i Norge og gjerne av en misjonsorganisasjon, ut fra erkjennelsen av at det er mange særegne utfordringer knyttet til spørsmål om tradisjonelle og moderne kjønnsroller, relasjoner og arbeidsdeling mellom menn og kvinner og kropp og seksualitet innenfor NMS og i samarbeidskirkene.

De undersøkelser som er foretatt innen rammen av prosjektet – litteratursøk, søk på internett, intervjuer med medarbeidere innen NMS-organisasjonen og representanter for andre organisasjoner samt refleksjon over egne erfaringer blant gruppas medlemmer, indikerer at tiden er mer enn moden for en mer fokusert faglig innsats innen NMS på temaområdet kjønn. I tillegg til de positive virkninger en slik faglig kompetanseheving vil kunne få for målgruppene for NMS' diakonale arbeid og for medarbeidere og medlemmer i hjemmeorganisasjonen, skal det også være nevnt at faglig tyngde på dette viktige området vil bidra positivt til NMS' renommé blant stadig mer bevisste givere, støttespillere og potensielle medarbeidere i det norske organisasjonslandskapet

6 Referanser

- Basu, Aparne, 1993. 'Mary Ann Cooke to Mother Teresa: Christian Missionary Women and the Indian Response' i Bowie, Fiona, and Deborah Kirkwood and Shirley Ardener (eds.), 1993. *Women and Missions: Past and Present*, Oxford: Bergman, pp. 187-208.
- Cucchiari, Salvatore, 1990. 'Between Shame and Sanctification: Patriarchy and Its Transformation in Sicilian Pentecostalism', *American Ethnologist*, 17 (4), 1990, 687-707.
- Dube, Musa W. & Musimbi R.A Kanyoro (eds.), 2004. *Grant me justice!: HIV/AIDS & gender readings of the Bible*, Cluster Publications, Pietermaritzburg
- Endresen, Halfdan, 1954. *Slavekår i dagens Afrika*, Misjonsselskapets forlag, Stavanger
- Endresen, Halfdan, 1964. *Solgt som slave*, Misjonsselskapets Forlag, Stavanger.
- Gill, Lesley, "'Like a Veil to Cover Them": Women and the Pentecostal Movement in La Paz', *American Ethnologist*, 17 (4), 1990, 709-721.
- Gullestad, Marianne, 2007 (under trykking): 'Picturing Pity: Pitfalls and Pleasures in Cross-Cultural Communication'. *Word and Image in a North Cameroon Mission*. Oxford og New York: Berghahn Books, 2007. (Boka er under oversetting til norsk med tittelen: Afrikabilder: Bruk av foto og film i tverrkulturell kommunikasjon. Norske misjonærer i Kamerun)
- Hastings, Adrian, 1993. 'Were Women a Special Case?' i Bowie, Fiona, and Deborah Kirkwood and Shirley Ardener (eds.), 1993. *Women and Missions: Past and Present*, Oxford: Bergman, pp. 109-125.
- Hovland, Ingeborg, 2006. 'Distance destroys and kills: an anthropological inquiry into the nature of faith in a Lutheran Norwegian Missionary Society'. Thesis (Ph.D.), University of London 2006.
- Isichei, Elizabeth, 1993. 'Does Christianity Empower Women? The Case of the Anaguta of Central Nigeria' i Bowie, Fiona, and Deborah Kirkwood and Shirley Ardener (eds.), 1993. *Women and Missions: Past and Present*, Oxford: Bergman, pp. 209-228.
- Jørgensen, Torstein (red), 1992, *I tro og tjeneste, Det Norske Misjonsselskap 1842-1992, Bind II, Misjonshøgskolen, Stavanger*.
- Kanogo, Tabitha, 1993. 'Mission Impact on Women in Colonial Kenya' i Bowie, Fiona, and Deborah Kirkwood and Shirley Ardener (eds.), 1993. *Women and Missions: Past and Present*, Oxford: Bergman, pp. 165-186.
- Kanyoro, Musimbi R.A., 2004. Preface: "Readings of the Bible" in the Face of HIV and AIDS i Dube, Musa W. & Musimbi R.A Kanyoro (eds.), 2004. *Grant me justice!: HIV/AIDS & gender readings of the Bible*, Cluster Publications, Pietermaritzburg, pp. viii-xiv.
- Labode, Modupe, 1993. 'From Heathen Kraal to Christian Home. Anglican Mission Education and African Christian Gils, 1850 – 1900' i Bowie, Fiona, and Deborah Kirkwood and Shirley Ardener (eds.), 1993. *Women and Missions: Past and Present*, Oxford: Bergman, pp. 126-144.
- Larsson, Birgitta. 1991. *Conversion to Greater freedom? Women, Church and Social Change in North-Western Tanzania under Colonial Rule*, Textgruppen i Uppsala AB, Uppsala.
- Lode, K., 1971. *Tilhøvet mellom norske misjonærer og styresmaktene på Madagaskar 1867 – 1895*, Hovedoppgave, Historisk institutt, Universitetet i Bergen
- Lode, K., 1990. *Appelés à la liberté - Histoire de l'Eglise Evangélique Luthérienne du Cameroun*, Amsteleeven.

- Marshall, Ruth, "Power in the Name of Jesus": Social Transformation and Pentecostalism in Western Nigeria "Revisited", in Terence Ranger & Olufemi Vaughan (eds.), 1993. *Legitimacy and the State in Twentieth Century Africa*, Macmillan, London, pp. 213-46.
- Martin, Bernice, 'The Pentecostal Gender-Paradox', in Richard K Fenn (ed.), *The Blackwell Companion to the Sociology of Religion*, Oxford: Blackwell, 2001, 52-66.
- Mestad, Ragnhild, 2000, "Elles n'ont pas la volonté", Respektabilitet blant kristne kvinner i Ngaoundéré, Kamerun. Hovedfagsoppgave i Sosialantropologi, Universitetet i Bergen, juni 2000. (Avhandlingen finnes også som e-book: <http://www.ub.uib.no/elpub/2000/h/708002/Hovedoppgave.pdf>)
- Mikaëlsson, Lisbeth, 2003: *Kallets ekko. Studier i misjon og selvbiografi*, Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Munkejord, Mai Camilla m.fl 2004: *All against Aids*, SIK-rapport 2004: ..
- Norad, nedlastet 15.06.06. *Hiv/aids*, http://www.norad.no/default.asp?V_ITEM_ID=1575
- Norseth, Kristin "- at sette sig imod vilde være som at stoppe elven" : Hovedoppgave i kristendomskunnskap, Det teologiske Menighetsfakultet 1997
- Okkenhaug, Inger Marie (red), 2003, Gender, race and religion : Nordic missions 1860-1940, Dokumentet er del av serien [Studia missionalia Svecana](#), Uppsala : [Swedish Institute of Missionary Research]
- Olsen, Ingvar Theo (red), Anne Skjelmerud, Kåre Lode, Kåre Kristensen, 2003: *Håp i Afrika*, Festskrift Til Norsk Misjonsråds Bistandsnemnds 20-års jubileum.
- Phiri, Isabel A., Beverly Haddad & Madipoane Masenya (eds.), 2003. *African Women, HIV/AIDS and Faith Communities*, Cluster Publications, Pietermaritzburg.
- Predelli, Line Nyhagen, 1998a: *Contested patriarchy and missionary feminism : The Norwegian Missionary Society in nineteenth century Norway and Madagascari*, Avhandling (Ph.D.) - University of Southern California, Los Angeles, 1998 Fotografisk opptrykk fra University Microfilms International, Ann Arbor, Mich.
- Predelli, Line Nyhagen (1998b) & Jon Miller: Piety and patriarchy: Contested gender regimes in nineteenth-century evangelical missions. In: Mary Taylor Huber, Nancy Lutkehaus (eds.): *Gendered missions: Men and women in missionary discourse and practice*, The University of Michigan Press.
- Predelli, Line Nyhagen 1998c "Emansipasjon av kvinner hjemme og ute: Misjonsfeminisme og dens mottakelse blant misjonsbevegelse og kvinnebevegelse". *Kvinneforskning* 3-4, 1998.
- Predelli, Line Nyhagen, 2003a: *Issues of gender, race, and class in the Norwegian Missionary Society in nineteenth-century Norway and Madagascar*, Studies in the History of Missions vol. 24, Lewiston, N.Y. Edwin Mellen Press
- Predelli, Line Nyhagen 2003b: *Contesting the Mission's Patriarchal Gender Regime, Single Norwegian Missionary Women in 19th Century Madagascar*, i Okkenhaug, Inger Marie (red.): *Gender, Race and Religion. Nordic Missions 1860-1940*
- Robins, Catherine. 'Conversion, Life Crises, and Stability among Women in the East African Revival' in Jules-Rosette, Bennetta, 1979. *The New Religions of Africa*, New Jersey, pp 185-202.
- Rosnes, Ellen Vea m.fl 2006: *Tous contre le VIH/SIDA.(2002-2005)* Evaluation de la 1ère phase du Programme de lutte contre le VIH/SIDA de l'Eglise Evangélique Luthérienne du Cameroun, SIK-rapport 2006:3.
- Skjortnes, Marianne, "Misjon og kjønnsroller i et globalt perspektiv: om museumsvoktere og endringsagenter", i Thor Strandenæs (red): *Misjon og kultur : festskrift til Jan-Martin Berentsen*
- Sinderud, Marte Bogen, 1993, Administrateurs coloniaux missionnaires norvégiens et lamibé dans la subdivision de Ngaoundéré (Cameroun) entre 1945 et 1960 : une analyse des transformations survenues au sein de la société dite traditionnelle, Hovedoppgave - Universitetet i Oslo, 1993

Tjelle, Kristin Fjelde, ”Kvinder hjælper Kvinder”. *Misjonskvinnebevegelsen i Norge 1860-1910*. Hovedoppgave i Historie, Universitetet i Oslo 1990.

Tripp, Aili Mari, ‘Rethinking Civil Society: Gender Implications in Contemporary Tanzania’, i John W Harbeson, Donald Rothchild, and Naomi Chazan (eds.), *Civil Society and the State in Africa*, London: Lynne Rienner, 1994, 149-68.

UNDP & UNAIDS, 2001. *Fact Sheets: United Nations Special Session on HIV/AIDS*, New York: 25-27, June.

Von Doepp, Peter, 2002. ‘*Liberal Visions and actual power in grassroots civil society: local churches and women’s empowerment in rural Malawi*’, *Journal of Modern African Studies*, 40 (2), 2002, 273-301.

Zachariassen, Heidi Holt m.fl 2005: *All against Aids*, A report on knowledge about and attitudes towards HIV/AIDS among people in the Adamaoua region, Cameroon SIK-rapport 2003:6.

7 Vedlegg

Vedlegg I: Litteraturliste *Religion og kjønn*

Castaneda, Terri A, 1987. "Negotiating Autonomy: African Women and Christianity," in *Embodied Love: Sensuality and Relationship as Feminist Values*. Cooley, Farmer and Ross (eds.), pp. 171-189. San Francisco: Harper and Row (1987).

Dube, Musa W. Postcoloniality, feminist spaces, and religion in Laura E. Donaldson & Kwok Pui-lan, 2002. *Postcolonialism, Feminism, and Religious Discourse*, Routledge, New York, pp. 100-120.

Dube, Musa W. & Musimbi R.A Kanyoro (eds.), 2004. *Grant me justice!: HIV/AIDS & gender readings of the Bible*, Cluster Publications, Pietermaritzburg

Fabella, Virginia & Mercy A. Oduyoye (eds.), 1989. *With passion and compassion. Third World women doing theology*, Second printing, Maryknoll, NY

Phiri Isabel A., Devakarsham B. Govinden & Rarojini Nadar, 2002. *Her stories. Hidden Histories of Women of Faith in Africa*, Cluster Publications, Pietermaritzburg.

Phiri Isabel Apawo, Beverley Haddad & Madipoane Masenya (ngwana' Mphahlele) (eds.), 2003. *African women, HIV/AIDS and Faith Communities*, Cluster Publications, Pietermaritzburg.

Pui-Lan, Kwok. Unbinding Our Feet. Saving Brown Women and Feminist Religious Discourse in Laura E. Donaldson & Kwok Pui-lan, 2002. *Postcolonialism, Feminism, and Religious Discourse*, Routledge, New York, pp. 62-81.

Sweetman, Caroline (ed.), 1999. *Gender, religion and spirituality*, Oxfam.

Woodhead, Linda. Feminism and the Sociology of Religion: From Gender blindness to Gendered Difference, in Richard K Fenn (ed.), *The Blackwell Companion to the Sociology of Religion*, Oxford: Blackwell, 2001, 52-66.

Women for Women International. The Impact of Religion on Women in the Development Process, *CriticalHalf, Annual Journal of Women for Women International*, 1(1), 2003

Vedlegg II: Litteraturliste *Religionsskifte, kjønn og utvikling*

- Bowie, Fiona, Deborah Kirkwood & Shirley Ardener (eds.), 1993. *Women and Missions: Past and Present. Anthropological and Historical Perceptions*, Berg Publishers, Oxford, pp. 109-266.
- Breidenbach, Paul. The woman on the Beach and the Man in the Bush: Leadership and Adeptness in the Twelve Apostles Movement of Ghana in Bennetta Jules-Rosette (ed.), 1979. *The New Religions of Africa*, Ablex Publishing Corporation, New Jersey, pp. 99-115.
- Brusco, Elizabeth. The Reformation of Machismo: Asceticism and Masculinity among Colombian Evangelicals in Virginia Garrard-Burnett & David Stoll (eds.), 1993. *Rethinking Protestantism in Latin America*. Temple University Press, Philadelphia, pp. 143-58.
- Comaroff, John L, & Jean Comaroff, 1991. *Of Revelation and Revolution, Vol 1: Christianity, Colonialism and Consciousness in South Africa*. University of Chicago Press, Chicago. (pp. 243-51 kritiserer begrepet konversjon i en afrikansk kontekst).
- Cucchiari, Salvatore. Between Shame and Sanctification: Patriarchy and Its Transformation in Sicilian Pentecostalism, *American Ethnologist*, 17 (4), 1990: 687-707.
- Gill, Lesley. "Like a Veil to Cover Them": Women and the Pentecostal Movement in La Paz', *American Ethnologist*, 17 (4), 1990: 709-721.
- Green, Linda. Shifting Affiliations: Mayan Widows and *Evangélicos* in Guatemala in Virginia Garrard-Burnett & David Stoll (eds.), 1993. *Rethinking Protestantism in Latin America*, Temple University Press, Philadelphia, pp. 159-79
- Hodgson, Dorothy L, 2005. *The Church of Women: Gendered Encounters Between Maasai and Missionaries*, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis.
- Jules-Rosette, Bennetta. Women as Ceremonial Leaders in an African Church: The Apostles of John Maranke in Bennetta Jules-Rosette (ed.), 1979. *The New Religions of Africa*, Ablex Publishing Corporation, New Jersey.
- Larsson, Birgitta. 1991. *Conversion to Greater freedom? Women, Church and Social Change in North-Western Tanzania under Colonial Rule*, Textgruppen i Uppsala AB, Uppsala.
- Marshall, Ruth, "Power in the Name of Jesus": Social Transformation and Pentecostalism in Western Nigeria "Revisited", in Terence Ranger & Olufemi Vaughan (eds.), 1993. *Legitimacy and the State in Twentieth Century Africa*, Macmillan, London, pp. 213-46.
- Martin, Bernice. 'The Pentecostal Gender-Paradox', in Richard K Fenn (ed.), 2001. *The Blackwell Companion to the Sociology of Religion*, Blackwell, Oxford, pp. 52-66.
- Peel, JDY, 2000. *Religious Encounter and the Making of the Yoruba*, Indiana University Press, Bloomington.
- Robins, Catherine. Conversion, Life Crises, and Stability among Women in the East African Revival in Bennetta Jules-Rosette (ed.), 1979. *The New Religions of Africa*, Ablex Publishing Corporation, New Jersey, pp. 185-202.
- Tripp, Aili M. 'Rethinking Civil Society: Gender Implications in Contemporary Tanzania', in John W Harbeson, Donald Rothchild, and Naomi Chazan (eds.), 1994. *Civil Society and the State in Africa*, Lynne Rienner, London, pp. 149-68.
- Von Doepp, Peter, 'Liberal Visions and actual power in grassroots civil society: local churches and women's empowerment in rural Malawi', *Journal of Modern African Studies*, 40 (2), 2002: 273-301.
- Walker, Sheila S. Women in the Harrist Movement in Bennetta Jules-Rosette (ed.), 1979. *The New Religions of Africa*, Ablex Publishing Corporation, New Jersey, pp. 99-115.

Vedlegg III: Referanse og Litteraturliste *Kjønn og utvikling*

Bilder tilbake til Sør-Afrika, Bilde GL 0037, SIK-prosjekt no 285089

CARE, nedlastet 16.02.06:

- *Gender Equity Building Blocks: Information*, URL: <http://www.careinternational.org.uk/Gender+Equity+Building+Blocks%3A+information+5002.twl>
- *Gender Equity Building Blocks: Strategy*, URL: <http://www.careinternational.org.uk/Gender+Equity+Building+Blocks%3A+strategy+4999.twl>
- *Gender Equity Building Blocks: Partnership*, URL: <http://www.careinternational.org.uk/Gender+Equity+Building+Blocks%3A+partnerships+5001.twl>
- *Gender Equity Building Blocks: Concepts*, URL: <http://www.careinternational.org.uk/Gender+Equity+Building+Blocks%3A+concepts+4997.twl>
- *Gender Equity Building Blocks: Implementation*, URL: <http://www.careinternational.org.uk/Gender+Equity+Building+Blocks%3A+implementation+5000.twl>
- *Gender Equity Building Blocks: Analysis*, URL: <http://www.careinternational.org.uk/Gender+Equity+Building+Blocks%3A+analysis+4998.twl>

Mohanty, Chandra Talpade, 1991: *Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourse* i Mohanty, Russo & Torres (eds): *Third World Women and the Politics of Feminism*, University Press .org :

Cornwall, Andrea, 2001. *Making a difference? Gender and participatory development*, IDS Discussion Paper No. 378. <http://www.ntd.co.uk/idsbookshop/details.asp?id=597>

Jahan, Rounaq, 1995. *Elusive agenda. Maintaining Women in Development*, Zed Books Ltd, New Jersey.

Jolly, Susie, 2002. *Gender and cultural change. Supporting Resources Collection*, IDS/Bridge, London, URL: <http://www.bridge.ids.ac.uk/reports/CEP-culture-SR.pdf>

Jolly, Susie, 2002. *Gender and cultural change. Overview report*, IDS/Bridge, London. URL: <http://www.bridge.ids.ac.uk/reports/CEP-culture-SR.pdf> .

Jolly, Susie, 2002. *Culture, Genre et Développement in Genre et Développement en bref. La lettre de Bridge sur l'actualité du Genre et Développement*, (10), 2002. URL: <http://www.bridge.ids.ac.uk/dgb10.html>

March, Candida, Ines Smyth & Maitrayee Mukhopadhyay, 1999. *A Guide to Gender-Analysis Frameworks*, Oxfam Publication, Oxford

Momsen, Janet H., 2004. *Gender and development. Routledge Perspectives on Development*, Routledge, London & New York.

Norad, *Gender and Development – a review of evaluation reports 1997-2004*, *Evaluation Report 3/2005*, Norad.

Norad, *Handbook in Gender and Empowerment Assessment*, URL: http://www.norad.no/default.asp?V_ITEM_ID=967, nedlastet 16.02.06

OECD/ Development Assistance Committee, 1998. *DAC Source Book on Concepts and Approaches Linked to Gender Equality*, URL: http://www.oecd.org/document/59/0,2340,en_2649_34541_1887547_1_1_1_1,00.html, nedlastet 17.02.06.

Oxfam, 2004. *Gender Induction Package*. Humanitarian Department, Oxfam GB.

SDC, nedlastet 16.02.06:

- *Gender Equality. A key for poverty alleviation and sustainable development*, URL: http://www.sdc.admin.ch/ressources/resource_en_23963.pdf
- *Towards Gender Equality. Capitalization of SDC Experience in Gender Mainstreaming*, URL: http://162.23.39.120/dezaweb/ressources/resource_en_24805.pdf

St.meld. nr. 35 (2003-2004) Felles kamp mot fattigdom En helhetlig utviklingspolitikk Tilråding fra UD 30.04.2004, godkjent i statsråd samme dag. (Regjeringen Bondevik II)

UNDP, nedlastet 16.02.06:

- *Resource guide for Gender team groups*, URL:
http://www.undp.org/gender/docs/ResourceGuideGenderThemeGroups_eng.pdf
- *En Route to Equality: A Gender Review of National MDG Reports (2005)*, URL:
<http://www.undp.org/gender/docs/en-route-to-equality.pdf>

Østergaard, Lise (ed.), 1992. *Gender and development. A practical guide*, Routledge, London & New York.

Vedlegg IV: Fagmiljøer/ Ressurspersoner

I dette vedlegget presenteres diverse Fagmiljøer/ Ressurspersoner som vi har møtt i arbeidet med prosjektet.

Organisasjon/ Institutt	Adresse	Kontaktpersoner
Oxfam	Oxfam Oxfam Supporter Relations Oxfam House John Smith Drive Cowley Oxford OX4 2JY http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/gender/policy.htm	Jutta Teigeler Gender and Representation Advisor Humanitarian Department Oxfam G.B. John Smith Drive, Cowley Oxford UK OX4 2JY Tel.: +44 (01865) 47 3814 Fax: 44 (01865) 47 3852
Institute of Development Studies (IDS)	BRIDGE, Institute of Development Studies (IDS) University of Sussex, Brighton BN1 9RE, United Kingdom Tel: +44 (0) 1273 606261 Fax: +44 (0) 1273 621202 Email: bridge@ids.ac.uk www.bridge.ids.ac.uk www.siyanda.org	Susie Jolly <i>Gender Communications Officer, BRIDGE</i> Institute of Development Studies (IDS) University of Sussex Brighton BN1 9RE United Kingdom Tel: 01273 872536
The School of Oriental and African Studies (SOAS)	The Centre for Gender & Religions Research Department of the Study of Religions School of Oriental & African Studies (SOAS) University of London Thornhaugh Street Russell Square LONDON WC1H 0XG Tel: +44 (0)20 7898 4774	Jane Clifford Part-time lecturer in African Christianity Department of the Study of Religions The School of Oriental and African Studies Thornhaugh Street Russell Square London WC1H 0XG
Tearfund		Isabel Carter Coordinating Editor Programme Development Team - Tearfund www.tearfund.org/tilz
Christian Aid	Christian Aid 35 Lower Marsh Waterloo London SE1 7RL http://www.christian-aid.org.uk/ info@christian-aid.org Telephone: (+44) 020 7620 4444 Fax:(+44) 020 7620 0719 Christian Aid Information Resources Centre 35 Lower Marsh, London SE1 7RT Tel: 020 7523 2187 e-mail: irc@christian-aid.org	Linda Anderson PA to Matthew Reed Church and Community Director LAAnderson@christian-aid.org

Senter for Interkulturell Kommunikasjon

2007

ISBN: 82-7721-109-0/**987-82-7721-109-1**

ISSN: 1500-1474

Misjonshøgskolens forlag

Misjonsveien 34, 4024 Stavanger, Tlf.: 51516247

Fax: 51516253, E-mail: forl@mhs.no